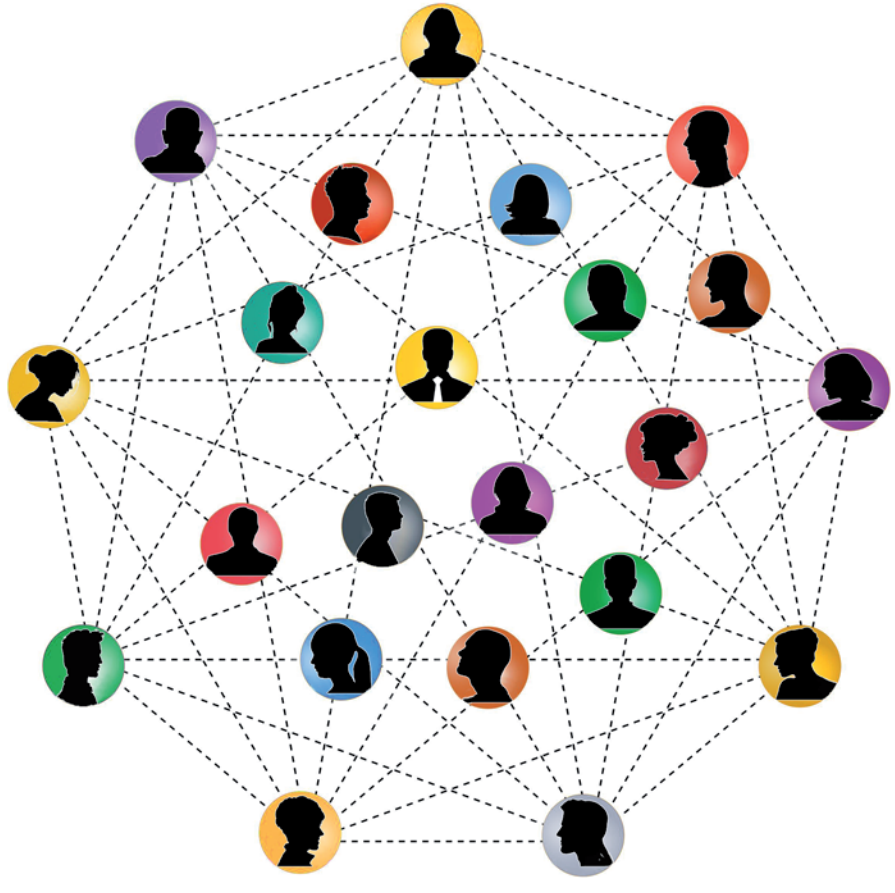
REFIK ŠEĆIBOVIĆ

BOŠNJAČKE EDUKATIVNE MREŽE

BANU
BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI
BOSNIAK ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

BOŠNJAČKE EDUKATIVNE MREŽE

Refik Šećibović

BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI
BOSNIAK ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

BANU

Izdavač: BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI
Ul. Štrosmajerova br. 1, 71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina

ISBN **978-9926-520-02-1**
CIP zapis dostupan u COBISS sistemu
Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod
ID brojem 52656902

Urednik:	prof. dr. Mehmed A. AKŠAMIJA
Za izdavača:	dr. Mustafa CERIĆ
Redakcija:	prof. dr. Hasnija MURATAGIĆ-TUNA prof. dr. Dževad JAHIĆ prof. dr. Šerbo RASTODER
Lektor:	Almedina ZUKORLIĆ
DTP:	TDP Sarajevo
Štamparija:	Grafotisak, Grude Bosna i Hercegovina
Tiraž:	500 komada

Telefon: +387 61 764 399; Mail: banusanp@gmail.com;

Knjiga je štampan uz financijsku podršku **Ministarstva kulture i sporta Kantona Sarajevo** i
Federalnog ministarstva financija/Federalnog ministarstva obrazovanja Vlade Federacije BiH

BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI
BOSNIAK ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

Refik ŠEĆIBOVIĆ

BOŠNJAČKE EDUKATIVNE MREŽE

Sarajevo, 2022.

BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI

SADRŽAJ

PREDGOVOR 9

■ 1. dio **UVOD - DOCTA IGNORANTIA 11**

1.1. Globalna kriza obrazovanja 12
1.2. Politika i obrazovanje na prostorima gde žive Bošnjaci 14
1.2.1. *Da li se u doba političke destrukcije moze se govoriti o kvalitetnom prenosu znanja 15*
1.2.2. *Proizvodnja neznanja i politička destrukcija 16*

■ 2. dio **AEDIFICIUM IGNORANTIA 19**

2.1. Bošnjaci, politička destrukcija i rušenje sistema obrazovanja i nauke 19
2.2. Politička destrukcija i njen uticaj na obrazovanje 20
2.3. Birokratija i njen uticaj na obrazovnu destrukciju 25
2.4. Sputavanje reforme obrazovanja obrazovnom destrukcijom 29
2.5. Unutrašnje barijere sistema – novi institucionalizam i obrazovna destrukcija 30
2.6. Institucije i akademski rad 34
2.7. Akademski kapital i politički kapital 36
2.8. Populizam, politička destrukcija i razvoj strukturalnog neznanja 37
2.9. Marginalizacija tehnokratije u obrazovanju i neobrazovanost 42

■ 3. dio **NON SCHOLAE, SED VITAE DISCIMUS 47**

3.1. Gdje su rješenja? 47
3.1.1. *Šta znači nova pedagogija? 47*
3.1.2. *Hoće li novi mrežni pristup promjeniti odnos zajednice prema obrazovanju? 50*
3.2. Bošnjaci, politika, i društveni odnos prema prenosu znanja 51
3.2.1. *Prostor djelovanja 53*
3.2.2. *Vrijeme djelovanja 54*
3.3. Prenos znanja i uticaj društvenih i političkih organizacija 55
3.3.1. *Prenos znanja i politička aktivnost u Bosni i Hercegovini 56*
3.3.2. *Obrazovne institucije, prenos znanja i politika koja ima budućnost 59*

■ 4. dio **MULTI MULTA NEMO OMNIA NOVIT 63**

4.1. Bošnjačka edukativna mreža kao oblik rješavanja problema 63

4.2. Profesionalni razvoj prenosilaca znanja 64
4.3. Okvir za platformu 66
4.4. Nedostatak strateških dokumenata 67
4.5. Filozofija obrazovanja Bošnjačkog prostora obrazovanja 68
4.6. Holistički pristup učenju u Bošnjaka 71
4.7. Transdisciplinarni i interdisciplinarni pristup izgradnji prenosilaca znanja 73

■ 5. dio **NON QUIA DIFFICILIA SUNT NON AUDEMUS, SED QUIA NON AUDEMUS, DIFFICILIA SUNT 75**

5.1. Bosanski model upravljanja obrazovanjem 76
5.2. Bošnjački prostor obrazovanja 77
5.2.1. *Vrijeme 78*
5.2.2. *Prostor 79*
5.3. Akciono djelovanje 79
5.4. Bošnjaci i njihova zajednica u evropskom prostoru obrazovanja 80
5.4.1. *Bošnjački prostor obrazovanja u vremenu neizvjesnosti 81*
5.4.2. *Razvoj kompenzacijskog učenja 82*
5.4.3. *Oblici djelovanja unutar prostora 83*
5.5. Bošnjačka edukativna mreža kao fleksibilni sistem 84
5.6. Kako se projektuju podsistemi Bošnjačke edukativne mreže 93
5.6.1. *Fleksibilne mreže institucija i programa 94*
5.6.2. *Fleksibilne mreže za karijeru 98*
5.6.3. *Novi informatički sistemi i fleksibilne mreže za karijeru 103*
5.7. Elementi podrške podsistemima 105
5.7.1. *Digitalizacija i otvoreno obrazovanje 105*
5.7.2. *Digitilizacija, neformalno obrazovanje i praksa 106*
5.8. Obrazovanje za jačanje ljudskih resursa i mrežni sistemi 111

■ 6. dio **ZAKLJUČAK 115**

Poseban dio

■ **BOŠNJAČKA ZAJEDNICA I MODERNO UPRAVLJANJE VISOKIM OBRAZOVANJEM 121**

■ **ANEX 141**
Akciono djelovanje u bošnjačkog prostoru obrazovanja 141

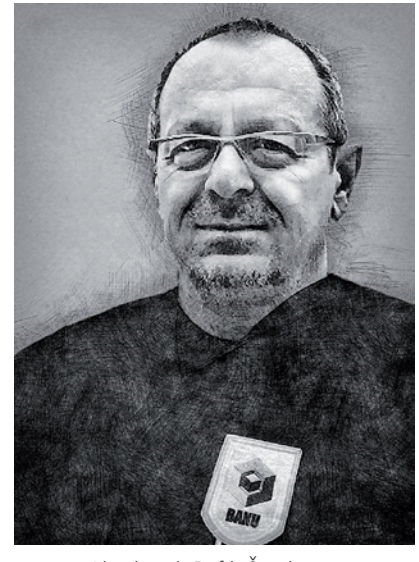
Posvećeno rahmetli predsjedniku i generalnom sekretaru
Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti

akademiku Muhamedu Filipoviću i
akademiku Muameru Zukorliću

ZNANJE!

PREDGOVOR

Posvećujem ovaj rad dvojici ljudi koji više nisu sa nama, a koji su vjerovali u potrebu izrade ovakvog prvog materijala, u dogovoru sa rahmetli akademikom Muhamedom Filipovićem predsjednikom i generalnim sekretarom Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti akaedemikom Muamerom Zukorlićem pristupio sam izradi prvog okvirnog teksta o sistemskom pristupu obrazovanju Bošnjaka. Ovo je prvi okvir koji će ustvari inicirati izradu još najmanje dva dijela, koji će imati širi analitički pristup problemu modernizacije obrazovanja.

Akademik Refik Šećibović

Kada sam počeo da prikupljam materijale sa idejom da nam je potrebna platforma za formiranje bošnjačkih edukativnih mreža, shvatio sam da će se mnogi čuditi - zašto se o tome uopće razgovara. Imamo institucije (univerzitete, škole, programe itd.) te sada i naše organizacije koje se bave obrazovanjem i intelektualcima, imamo akademije, imamo političke partije, Islamsku zajednicu itd. Da, imamo. Ali nemamo jedinstvenu politiku i strategiju i to u vremenu kada nam je nacionalno biće ugroženo od najvećeg neprijatelja do sada – migracija u daleke i bogatije svjetove.

Masovno odlaze i asimiliraju se u nove sredine.

Da, naši mladi i ne samo mladi, odlaze u zemlje koje imaju sve te institucije, ali imaju u strategiju i politiku učenja, obrazovanja i ljudskih resursa. Oni itekako znaju da su naši ljudi i vrijedni i sposobni da se uklope u njihove sisteme, jer to su činili već decenijama i generacijama i da će oni mnogo dobiti njihovim angažiranjem i zato izdvajaju sredstva da bi ih privukli u svoje sredine. Zato i jesu otvoreni za naše nove generacije, koje su usljed krize koja se odvija i matičnoj Bosni i Hercegovini, ali na Zapadnom Balkanu masovno započeli iseljavanje.

Zabavljeni našim političkim nedaćama i populizmom koji se razvija na čitavom prostoru, mi smo zaboravili da jedan narod ako hoće da opstane mora da se posveti učenju kao integralnom dijelu njegovog razvoja. Ali nije dovoljno da se samo uči u institucijama, mi moramo učiti na smislen način i van njih, da bismo očuvali svoj identitet.

Kao stari evropski narod imamo pravo da se kod učenja i obrazovanja organiziramo na isti onaj način na koji se organiziraju drugi, manji ili brojniji narodi od nas u Evropi. I mi se možemo organizirati ali za to nam je potreban sasvim drukčiji, sistemski pristup od strane naših institucija i organizacija koje brinu o Bošnjacima.

Zbog toga moramo da postavimo globalnu ***Bošnjačku edukativnu mrežu***, sa nizom aktivnosti koje će se baviti učenjem naših generacija unutar Bosne i Hercegovine, ali i u kompletnoj dijaspori. Bošnjačka edukativna mreža treba da u svim segmentima pogotovu stvaranja nastavničkog i istraživačkog kadra, razvije moderne pristupe mrežnom obrazovanju, koje će podići nivo znanja kompletne zajednice, i to konkretnim povezivanjem programa, pojedinaca i grupe rasijanih po svijetu.

Ova knjiga ima dva dijela – raspravu o našim barijerima unutar obrazovnog prostora i drugi dio kako treba da izgleda kao ***Okvir za Platformu Bošnjačke edukativne mreže***.

Autor

1 dio

UVOD - DOCTA IGNORANTIA[1]

Na prvi pogled izgleda kao da naslov rada nije adekvatan!

Ali...

Imamo li svijest o tome koliko ne poznajemo promjene u obrazovanju u ovom vijeku?

Imamo li svijest o tome kako na stari i prevaziđen način govorimo o učenju, podučavanju i prijenosu znanja?

Imamo li svijest o tome da smo zaokupljeni svojim problemima i sukobljavanjima zaboravili da se svijet promijenio upravo u oblasti obrazovanja?

Da li smo svjesni da su tumači na društvenim mrežama postali tvorci neznanja o tome kako sačuvati svoj identitet u ovom nepredvidljivom vremenu?

Da li kao zajednica da se prepustimo da nam se otuđe oni koji su ustvari naša najveća snaga i potencijal?

Kako da sačuvamo one koji treba da podučavaju od onih kojima je neznanje prirodna stvar?

Imamo li svijest o tome?

Na prvi pogled mi pravimo samo Okvir za ***Platformu Bošnjačke edukativne mreže***, ali u suštini on odražava ključnu stvar - borbu za zajednicu koja uči!

Stvarajući edukativnu našu mrežu, svrstavamo se u moderne nacije!

Potrebna nam je mreža koja će u biti otvoriti procese inovacija u prostorima u kojima žive Bošnjaci i omogućiti im da postanu narod koji je respektibilan u korišćenju znanja, kao osnove svog napretka.

Kada kažemo da nam je potrebna mreža koja će nam pomoći da se naslonimo na različite nacionalne sisteme, gdje žive naši ljudi, ali koja će imati svoju osnovnu misiju, da je ostvarimo kroz povezivanje institucija, programa i pojedinaca, zato je to jedan od ključnih alata za razvoj modernog Bošnjačkog prostora obrazovanja.

---

[1] *Docta ignorantia* (lat. učeno neznanje) izraz iz naslova djela N. Kuzanskoga ***De docta ignorantia***, po kojem se najviši stupanj učenosti sastoji u spoznaji da se o Bogu ništa ne može znati. Svijest o vlastitom neznanju početak je pravoga znanja. Citirano prema ***Hrvatska enciklopedija***, mrežno izdanje https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=15695

Zašto nam još treba baš oblik edukativne mreže?

Edukativne mreže u ovom prostoru se oslanjaju na dvije ključne kategorije pristupa – edukativne mreže aktera i karijerne mreže. One zajedno čine mrežni prostor zajednice koja se usljed društvenih okolnosti (raspada različitih državnih sistema, agresije na matičnu zemlju, formuliranje države bez utjecaja na obrazovne procese, odliva mladih u periodu kriza i pražnjenja prostora) postala zajednica koja teško može da uhvati korak sa evropskim tokovima u obrazovanju, bez stvaranja novih inovativnih pristupa. Ovaj *Okvir Platforme*, treba da otvori mogućnosti da se inovativni mrežni pristupi implementiraju u prostorima u kojima žive Bošnjaci.

Bošnjačka akademija nauka i umjetnosti (u daljem tekstu BANU) je ovim projektom otvorila mogućnost da se napravi (zajedno sa drugim bošnjačkim institucijama odn. Svjetskim bošnjačkim kongresom i Bošnjačkom nacionalnom fondacijom jedinstven pristup očuvanju identiteta i napretka zajednice kroz okupljanje putem mreža za učenje i napredak.

Mrežni pristupi zasnovani su na dosadašnjim istraživanjima u okviru BANU, ali i filozofskim pristupima modernizaciji obrazovanja. Ono što posebno treba naglasiti jeste da je ovo okvir koji treba da pruži osnovne postavke stvaranja jače kohezije u bošnjačkoj zajednici, ali i otvaranje novih projekata koji će omogućiti da obrazovanje i nauka postanu težište uključivanja Bošnjaka u evropske tokove.

1.1. **Globalna kriza obrazovanja**

Globalna kriza obrazovanja je tema o kojoj mnogi danas raspravljaju u svijetu. Nažalost mi o tome ne govorimo dovoljno, zabavljeni svojim političkim igrama u kojima obrazovanje predstavlja uglavnom poligon za postavljanje svojih partijskih kadrova. Političkim elitama problem globalne krize obrazovanja kao tema u ovim trenucima uopće nije potrebna.

Grupa stručanjaka Svjetske banke početkom 2022. godine, napisala je da je globalna kriza obrazovanja još teža nego što se procjenjivalo. Oni su u svom izvještaju „The State of the global education crisis: A path to recovery“ koji su radili zajedno UNESCO, UNICEF i World Bank, najavili težinu krize koja obuhvata cijelu civilizaciju. U svom blogu gdje objašnjavaju svoje stavove, oni u januaru 2022. godine ističu:

> "U nekim zemljama sa niskim i srednjim dohotkom, u prosjeku, gubici u učenju su otprilike proporcionalni dužini zatvaranja – što znači da je svaki mjesec zatvaranja škola doveo do punih mjesec dana gubitka učenja, uprkos najboljim naporima donosilaca odluka, edukatora i porodica da održe kontinuitet učenja"[2].

Obim gubitaka od pandemije zahtijeva mnogo više ulaganja zajednice za oporavak učenja, jer to je odskočna daska za ubrzan razvoj učenja kod svake zajednice.

> „Ali osim katastrofalnih posljedica u smislu napuštanja škole, gubitka godina, kašnjenja u napredovanju, niske kvalitete obrazovanja, lomova u sveobuhvatnom zdravlju - tjelesnom, emocionalnom, duhovnom i mentalnom - djece, mladih i učitelja i dokaza dubokih nejednakosti između javnog i privatnog obrazovanja, ova globalna pandemija daje nam zlatnu priliku da iz ovog kriznog scenarija čuvamo novu zoru za fascinantan svemir obrazovanja.
>
> Ako je ovaj novi globalni osjećaj i život u zatvorenosti išta postigao, to je stavljanje svih aktera u obrazovnom sustavu u duboki način promišljanja, suočavanja, dijaloga, kreativnosti, inventivnosti i otpornosti kako bi promislili, među svim, novim putovima, ne samo suočiti se s trenutnim stanjem u školi, ali vizualizirati te nove scenarije i izazove s kojima se moramo znati suočiti."[3]

Globalna kriza, kao i pitanje pandemije, razbila je mit da je podučavanje u vezi samo sa lokalnim akterima, već tjera sve aktere u društvu, bez obzira koliko oni bježali od odgovornosti u obrazovanju, da se suoče sa promjenjivošću obrazovanja. Iako korona kriza nije nastala u školama i univerzitetima, već je došla iz okruženja, to je zahtijevalo od sistema da pokaže svoj karakter, kako bi se održao na istom nivou i kako ne bi bio zaustavljen društveni razvoj. Društvena uloga obrazovanja i pogotovo značaj, pokazao se veoma važnim za održivost i otpornost ukupnih društvenih sistema, bez obzira na nivo ekonomske razvijenosti.

---

[2] ***Svetska banka blog***. https://blogs.worldbank.org/education

[3] José Marino Gallego Ramírez: ***El rector como gestor de esperanza y resiliencia***. https://rutamaestra.santillana.com.co/wp-content/uploads/2021/03/Jos%C3%A9-Marino_Gallego_Ram%C3%ADrez.pdf

1.2. **Politika i obrazovanje na prostorima gdje žive Bošnjaci**

Ovaj dio knjige odnosi se prije svega na susret modernizacije obrazovanja i političke destrukcije koja je dobila u Bosni i Hercegovini takve razmjere da se pretvorila u opasniji oblik društvenog djelovanja – **obrazovnu destrukciju**.

Ono što posebno treba naglasiti da zaostajenje obrazovanja u Bosni i Hercegovini u odnosu na prostore izvan matične zemlje, gdje se sada obrazuju Bošnjaci postaje ne samo sve evidentnija, već razmjere razlike između ova dva pristupa su takvi, da možemo slobodno govoriti o raskoraku u obrazovnim vrijednostima koje imamo u našoj zajednici.

Politika je u velikoj mjeri vrlo negativno nastrojena prema demokratizaciji i modernizaciji obrazovanja, tu je jasno da mi nemamo ni unutar ljevičarskih partija ozbiljno promišljanje o tome kako prestati marginalizirati obrazovni sistem.

> Obrazovanje je danas potreba da se vratimo na staze humanog i moralnog društva, ali obrazovanje (a to je korona pokazala) traži drukčiji društveni status, priznanje obrazovanja kao složenog adaptivnog sistema u kojem se mora ulagati i prihvatiti ga kao ravnopravni sistem privredi, zdravstvu i nauci. .Nažalost, malo je država u kojima je takva situacija (to su prije svega skandinavske zemlje). Naši političari u Bosni i Hercegovini imaju sada veliki izazov pred sobom, nastavljaju da se ponašaju prema obrazovanju na ovaj dosadašnji način i da potonemo u neznanju, ili da se ozbiljno suoče sa potrebom opstanka škole kao nosioca prenosa znanja. Ova druga opcija podrazumijeva da naši vodeći političari porazgovaraju sa nama, koji se bavimo obrazovanjem i dobijaju informaciju o opasnosti koja je pred nama.
>
> Političari u tim razgovorima, ne bi trebali da nam poturaju, kao barijeru ministarstva koje rade za određene službe (kakav je bio slučaj sa Kantonom Sarajevo) i imaju za cilj da blokiraju suočavanje sa problemima, ili bivše nastavnike koji slušaju partijske organizacije (kakve smo imali i na nivou entiteta i kantona) i čiji je osnovni cilj da nas ubijede, da ne treba bolje i da je ovo sve odlično. Naši političari, bez obzira kojoj partiji pripadali, moraju razgovarati sa stručnim tijelima i ljudima koji se ozbiljno bave obrazovanjem.[4]

[4] Profesor Refik Šećibović za BUKU, ***O budućnosti i krizi obrazovanja u vremenu pandemije***, BUKA INTERVJU, https://6yka.com/novosti/profesor-refik-secibovic-za-buku-o-buducnosti-i-krizi-obrazovanja-u-vremenu-pandemije

Postpandemijsko obrazovanje nalazi se upravo na jednoj prekretnici, jer jednostavno društva u Evropi, ulaze iz jedne krize u drugu krizu, to bitno ometa upravo modernizaciju i razvoj obrazovanih sistema i to utječe da evroposki sistemi zaostaju za Kinom i SAD. Zaostajanje je primjetno ne samo u digitalizaciji, već u primjeni inovacija.

1.2.1. *Da li se u doba političke destrukcije može govoriti o kvalitetnom prenosu znanja*

Nezainteresirani politički subjekti proizveli su u bošnjačkom prostoru obrazovanja posljedicu da se mlada generacija, ali i nastavnici i mnogi treneri i učitelji iz neformalnog obrazovanja osjećaju odbačenim u procesu nalaženja rješenja u procesu krize.

Već tri decenije razvijena politička destrukcija u prostorima gdje žive Bošnjaci, stvorila je barijeru koju teško da mogu preskočiti stručni timovi koji se bave edukacijom. Njeni duboki korijeni su stvorili potpuno novu logiku u društvu gdje se na sve moguće načine razvija jedna nova „devijantna filozofija“ koja ima tri svoja stuba:

- Korupcija sa ozbiljnim elementima samoživosti, koja čak potiskuje i partijsku logiku;
- Destrukcija sa patološko interesnim karakteristikama i
- Poplava licemjernih oblika pojednostavljenja rješavanja problema.

Svaki od ovih stubova ima ozbiljne implikacije po sistem obrazovanja, koje je pod udarom upravo ovih društvenih devijacija. Uz to obrazovanje je danas više „partijski plen“, nego segment društva koji treba intenzivno razvijati. Partijske strukture u entitetima i kantonima onemogućile su razvoj istraživanja modernog obrazovanja. To je dovelo do toga da nemamo ozbiljnu instituciju koja bi se bavila istraživanjem modernosti, efikasnosti i inovativnosti obrazovanja. Da ne govorimo da se niko posebno ne bavi odgojnim segmentom obrazovnog sistema. Nauka o obrazovanju je potisnuta, a time se u posljednjih 15 godina rapidno urušio sistem kvaliteta. Sve je to rezultiralo da sve više mladih traži mogućnosti za obrazovanje izvan Bosne i Hercegovine, a nakon toga ostaje u zemljama, gdje su se obrazovali i to za neke poslove kojih obično još nema u našoj zemlji.

Koliko je politička blokada prisutna na svim nivoima zajednice, govore pokušaji izvođenja reforme pojedinih segmenata obrazovanja u Kantonu Sarajevo. Obrazovanje kao plijen politike doživjelo je tako veliki pad jer je jednostavno sistem

zakočen zbog interesa pojedinaca unutar institucija, a oni su nesvjesno prihvatili da se njihovi interesi ispunjavaju, a u isto vrijeme sve manje se novca izdvaja za modernizaciju obrazovanja. S druge strane, pojava stranih donatora je prebacila težište izdvajanja na njih, iako je bilo jasno da oni nemaju namjeru da rade regulaciju cjelokupnog sistema, već samo unošenje parcijalnih inovacija. Tako da smo dobili prilično lažnu sliku – stalno se rade neke obuke, ali ne postoji napredak cjelokupnom sistemu. Obuke se nikako ne impementiraju jer imaju otpor unutar institucija koje nemaju nikakvih sredstava da se modernizuju.

Međutim, ključno je da naša politička scena (i medijska) nema informacija o tome šta se dešava unutar sistema.

Prije svega zbog odnosa prema mladima i povazanosti sa nizom generacija (roditelji, dede, babe, poslodavci itd.), koji su važno glasačko tijelo politike. Ono što je evidentno da naša politička scena nema dovojno znanja šta je moderno obrazovanje. To je i najveći problem Bošnjaka, u odnosu na druge narode i njihove obrazovne sisteme. Od naroda je skrivena istina o novim sistemima u obrazovanju.

Zbog takvog odnosa politike prema svim nivoima obrazovanja, mi jednostavno nećemo imati znanja da pratimo svijet, koji se uveliko priprema za tehnološki preokret u razvoju prijenosa znanja. Za to vrijeme mi ćemo i dalje u čitavom sistemu obrazovanja razvijati teoriju destrukcije zasnovanu na partijskom modelu upravljanja školama i univerzitetima. I zaostajati!!!

1.2.2. *Proizvodnja neznanja i politička destrukcija*

političkoj (populističkoj) destrukciji je upravo potrebno neznanje. Isto koliko i strah, jer to su dva važna faktora koji utječu na ukupnu društvenu moć. Moderno, fleksibilno, otvoreno i efikasno obrazovanje je nešto što ove faktore urušava. Međutim, najveća opasnost za političku destrukciju je razvijanje principa kvaliteta u obrazovanju i to zasnovanom na jednakosti. Jacques Rancière je jasno pokazao da:

> „Temeljni argument koji se pojavljuje u Rancièreovu radu je onaj koji suprotstavlja pretpostavke o razdornoj jednakosti nasuprot pobornicima uredne, hijerarhijske nejednakosti. Općenito, Rancière je uvijek nastojao istražiti različita sredstva razmještanja, nerazlikovanja, de-diferencijacije ili de-kvalifikacije koja su dostupna u bilo kojem danom polju“[5]

[5] ***Uprizorenje jednakosti***: *113 O Rancièreovoj teatrokraciji 1 piše – Peter Hallward*, s engleskog prevela Suzana Bašić, str. 114.

Obrazovanje i politika teško mogu na ovim prostorima imati zajedničku modernističku crtu, jer:

> „Politika je stvar izgradnje teatra i održavanja spektakla ili 'predstave' prije nego što je stvar predstavničkih institucija, pravnih postupaka ili vojnih organizacija. Politika je kontingentna dramatizacija razdorne jednakosti, nedopuštene i nepripremljene improvizacije demokratskoga glasa. Kao što je Rancière rekao u nedavnom intervjuu u kojemu objašnjava svoju kritičku distancu od Negrija i Hardta, "politika se uvijek svodi na stvaranje pozornice… (ona) uvijek poprima oblik, manje ili više, kazališne ustanove… Za mene se u politici radi o stvaranju kazališne i umjetne sfere"[6]

Mnogi filozofi su jasno rekli da obrazovanje funkcionira kao sedativ (Lissman), jer mobiliše ljude koji očekuju trajno bolja vremena, ali kao sistem obrazovanje je jako opasan faktor za političke upravljače:

> „Obrazovanje nikako ne smije uspeti, jer bi se tada jasno pokazala njegova ograničenost: ono je dovoljno da nadoknadi izgubljene utopije, a zasigurno nije nikakav jemac nesmetanog funkcioniranja na efikasnost orijentiranih ekonomija. Zbog toga su i obrazovne ustanove permanentno u krizi: u pravilnim razmacima moraju se objavljivati predstojeće obrazovne katastrofe, a pritisak da se reformiše sistem obrazovanja raste upravo zbog permanentne reforme."[7]

Sadašnji trenutak u svijetu samo potvrđuje ove stavove Lissmana, ali ne samo kroz rat u Ukrajini, nego i kroz jasan pokazatelj, da prenosilaca znanja nema dovoljno na globalnom nivou i da čitav sistem obrazovanja, ne može uvijek da odgovori hitnim zahtijevima političkih elita.[8]

Obrazovanje upravo suprotno predstavlja jednu procesnu, usporenu i po ishodima odloženu sferu gdje se rezultati očekuju tek u budućnosti i to kroz neizvjesnost i adaptivnu složenost.

---

[6] ***Ibid***., str 115.

[7] Konrad Paul Lisman: ***Obrazovanje, poluobrazovanje, neobrazovanje***, u knjizi *Od obrazovanja do neobrazovanja*, str. 123.

[8] Sukob u Ukrajini pokazao je da ni velike sile nemaju dovoljan broj stručno i moderno opremljenih vojnika koji mogu da primjene modernu tehnologiju. Tako se pokazalo da su vojni sistemi obrazovanja i obuke jako zaostali u odnosu na napredak tehnologije. Vidjeti: Graeme P. Herd, Katrin Bastian, and Falk Tettweiler: ***EU's Ability to Act July 2022***, Number 27 https://www.marshallcenter.org/en/publications/perspectives/eus-ability-act-0.

> „Otvorenost nam omogućava da vidimo ono što bi inače moglo biti zamagljeno predrasudama ili neznanjem. Otvorenost podrazumijeva spremnost da se postavljaju pitanja, da se traži i raspituje. Pomaže nam da vidimo da nikada nismo sami, već da smo uvijek dio šire zajednice“[9].

Onda nam se otvara jedno od najtežih pitanja: zašto proizvodimo neznanje?

Kako se dogodilo da se mirimo sa činjenicom da je obrazovanje tako lahko potpalo pod politički utjecaj? Iako smo znali svu važnost obrazovnog procesa, društvo se lahko mirilo sa stanjem neefikasnog, podređenog sistema koji ne daje odgavarajuće rezultate.

Ono što je očito jeste da mi nemamo svijest da modernizacijom sistema stvaramo uvjete za mirniji i otvoreniji život svih generacija.

Prisutnost svijesti o nepotrebnosti proizvodnje znanja.

[9] Interesantan je odgovor Robertsa, o granicama znanja i neznanja. Peter Roberts, ***Pushing the Boundaries of Knowledge: Educative Possibilities in (Trans) Disciplinary Inquiry, Postdigital Science and Education,*** **volume 4**, pages665–670 (2022) https://link.springer.com/article/10.1007/s42438-022-00299-z.

2. dio

AEDIFICIUM IGNORANTIA[10]

2.1. Bošnjaci, politička destrukcija i rušenje sistema obrazovanja i nauke

Ovo poglavlje počet ćemo sa analizom matične zamlje, a zatim sve povezivati sa programima i institucijama izvan nje. Bosna i Hercegovina je specifična zemlja, kada je u pitanju obrazovanje. Ona je svojim Ustavom, i mirovnim Dejtonskim sporazumom, prenijela obrazovanje na niže nivoe. To jeste međunarodni ugovor, koji je zasnovan na garanciji velikih država, ali je veliko pitanje, da li je pristup koji je tu dogovoren, dugoročno adekvatan za sve narode i dijelove zemlje. U svakoj državi, ma kakvu ona imala organizaciju, mora se imati jasan odnos prema utjecaju obrazovanja na društvene tokove i zajedničke alate u odnosu na okruženje i međunarodne obaveze. Tako da od uspostavljanja ovog sistema konstituiranja, država nije imala državno ministarstvo obrazovanja, što je ogroman problem, ne samo na one koji zagovaraju jedinstvenu državu, već i na one koji to negiraju. Međunarodni odnosi, globalni procesi zahtijevaju odgovor na globalne procese obrazovanja. Pokušaji da to mjesto državnog nivoa obrazovanjem upravljaju niži nivoi – entiteti i kantoni, i taj način odgovore na međunarodne zahtjeve, neće nikada dati odgovarajuće rezultate.

Međutim, pošto su svi ti sistemi ustvari potpuno razdvojeni i u oblicima upravljanja, to naročito dovodi do usaglašavanja sistema ishoda i povezivanja sa društvenim tokovima, pogotovu sa tržištem rada na skoro nivo koji svakog aktera dovodi u paradoksalan status. U suštini je organ upravljanja, a nije u mogućnosti da ostvari primjenu svih alata u odnosu na međunarodne tokove. Tako da u ovoj zemlji, sistemom obrazovanja upravlja 13 ministarstava koji donose svoje zakone i pravila a ustvari sebe su zakočili u nemogućnosti da prate modernizaciju obrazovnih tokova. Obrazovanje tako postaje jedan od ključnih faktora koji tjera mlade da odu iz zemlje, koji ih ne povezuje sa svijetom.

Pored toga, u Bosni i Hercegovini već 25 godina na vlasti su političke stranke koje su više u sukobima i opstrukciji, nego što grade budućnost društva. To se ogleda u svim segmentima društva, a naročito u oblasti zdravstva i obrazovanja.

---

[10] Gradimo neznanje.

2.2. **Politička destrukcija i njen utjecaj na obrazovanje**

Politička destrukcija je jako raširena u Bosni i Hercegovini i to na svim nivoima. Nije vezana samo za nacionalističke stranke, niti je prisutna samo u upravnim organima. Stvaranjem partijskog obrazovanja ona je dobila prostor, da djeluje u obrazovnim institucijama i upravama. Tako je politička destrukcija postala model sa tendencijom da se društvo pretvori u zajednicu u kojoj se razvija tribalističko (dubinsko) neznanje.

> Da bi se razumjela bh. kriza potrebno je sagledati je u globalnoj dimenziji, uvjeren je Žižek. „Ono što se događa u BiH ima dublje korijene nego što je tendencija povratku jake nacionalne države kao reakcija na slijepu ulicu globalizacije. Tu se prije radi o suprotnosti: to je primjer postupnog nestajanja moderne nacionalne države. Ukoliko se BiH raspadne iz toga neće proizaći tri nacionalne države, već nešto puno gore. Neće to biti 'normalne' države, koje garantiraju jednakost svih svojih građana bez obzira na njihovu etničku ili religijsku pripadnost. One će se prije orijentirati po načelima plemenskih zajednica koje odlikuje neki specifičan način života, i koje se održavaju kroz isključivanje drugih načina života."

Ovo je naveo slovenački filozof Slavoj Žižek u svom tekstu od 30. decembra 2021. [11]

Bošnjaci imaju jedan drukčiji pristup kada je u pitanju politička ili nacionalna sfera. Mnogo toga je vezano za prethodni socijalistički sistem, koji je bio prilično tvrd i nije imao osnovne elemente inovativnosti. Ravnopravnost naroda je bila zasnovana na ideološkom konceptu komunističke uprave.

No, ulaskom devedesetih godina u neoliberalni sistem obrazovanja, to je postalo upitno i to na svim nivoima.

Ovo što mi istražujemo i objavljujemo je borba za ravnopravnost naročito onih koji podučavaju druge. Naš narod, bošnjački, htjeli mi to priznati ili ne, pod žestokom je destrukcijom u oblasti obrazovanja. I za razliku od drugih naroda, mi smo ostali sami. I to u smislu – sistemskom jer sve što nam je nuđeno (od međunarodnih faktora) je bilo zasnovano na pojedinačnim edukacijama izvan naših prostora. Građanski model obrazovanja isto tako mora da uvaži sve elemente ravnopravnosti u sistemskom smislu. To znači da nije dovoljno podijeliti sistem, već mu treba obezbijediti alate koji svakom narodu omogućavaju ravnopravne ishode obrazovanja, te njihovu adekvatnu valorizaciju i primjenu.

---

[11] ***O Bosni i Hercegovini: Miroljubiva koegzistencija ili ludilo nove tribalizacije i Orbanova 'liberalna alijansa'***. https://hb.hteam.org/2022/01/01/o-bosni-i-hercegovini-miroljubiva-koegzistencija-ili-ludilo-nove-tribalizacije-i-orbanova-liberalna-alijansa/.

Nedostaje sistemski pristup obrazovanju Bošnjaka, samim tim nedostaje jasna profiliranost. Da li je nejednakost Bošnjaka u matičnoj državi i prostorima nastala prije svega zbog stvaranja dejtonske Bosne i Hercegovine, odnosno ostajanja države bez državnih i nacionalnih dokumenata koji bi vodili stvaranju modernog sistema?!

Vidjevši to, mnoge generacije mladih otišle su iz prostora gdje žive Bošnjaci vijekovima. Da li da se pomirimo sa tim i izgubimo identitet jednog naroda zbog političkih okolnosti i onih koji nas vode? Borba za naše mlade ogleda se u stvaranju sistema koji će ih naučiti da budu globalni građani, a znajući i vrednujući svoje porijeklo i tradiciju.

Obrazovanje, obuka, treninzi, neformalne škole, seminari itd., moraju dobiti drukčiji milje ako želimo, prije svega, odbraniti se od političke destrukcije koja je učinila da smo izgubili jedinstvene standarde obrazovanja Bošnjaka.

Šta to znači?

Vraćanje na problematiku kompletiranja sistemskog pristupa obrazovanju Bošnjaka.

Kako politička destrukcija djeluje na obrazovanje?

Prije svega, na ukidanju i onemogućavanju primjene svih onih alata koji u velikoj mjeri podstiču pitanja:

- Odgovornosti,
- Mjerljivosti,
- Propusnosti,
- Ishoda (uzročno-posljedični odnosi),
- Standarda,
- Vrijednosti,
- Priznanja i pojavljivanja.

To znači da su ovi elementi sistema izbačeni da bi se dobila struktura koja ispunjava formu, a nema kritičku svijest. Kritička svijest o stvarnom stanju obrazovanosti naše zajednice, je u ovom trenutku najpotrebnija da bi se, ne ubjeđivali, već organizirali da uhvatimo korak sa drugim narodima.

Moramo odbaciti dosadašnju praksu da se zadovoljavamo sitnim projektima i obukama, koji na papiru pokazuju da se nešto događa. A suštinski unutar sistema i naročito u međuinstitucioanalnom obliku se događaju veliki problemi sa nerazumijevanjem modernizacijskih tokova.

Tako smo dobijali dvije vrste pristupa, zvanično smo mogli da se priključujemo međunarodnim tokovima (obično kao sateliti voditelja iz zemalja EU), ali godinama nismo bili u mogućnosti da bilo šta promijenimo. Realno gledajući u ovim projektima je učestvovao jako mali broj ljudi iz naših prostora. Tako da iznad lijepe površine imamo dubinsko neznanje o ostvarivanju modernog sistema.

Političim partijama ovo stanje je jako odgovaralo, jer se suštinski formirala teorija nepromenljivosti upravljanja sistemom. Došli smo do toga, da su rascjepkanost i usitnjenost projekata stvorili takvo stanje i među nastavnicima na svim nivoima da je nepromenjivost činjenica na koju se treba navići. Tako smo uz političku represiju, dobili zacementirane odnose unutar sistema.

Stvaranje takvog odnosa dovodi do organiziranja statičkog sistema, čija je osnovna funkcija nadzor nad akademskom, ali i intelektualnom elitom. U pitanju je stvaranje sistema koji se destruktivno jodnosi prema ishodima obrazovanja, držeći se, pre svega, pripadnosti političkoj ili verskoj upravi, kroz diplome i birokratski sistem kontrolirajući protok znanja u društvu.

Upravo je zamagljena jedna od ključnih postavki u razvoju privrednih i društvenih tokova, a to je prenos znanja. Tokovi znanja su tako odvojeni i podijeljeni da se izgubila cjelina u kojoj dijelovi ne poznaju jedni druge. Time mi nemamo priliku da govorimo o cjelovitom prenosu znanja u okviru naše zajednice.

Trenutna disonantnost između protoka znanja i političkog odlučivanja, mora se na poseban način rješavati preko modernizacije obrazovnog sistema i uvođenja niza inovacija.

> Pojam “prijenos znanja” često se koristi, ne samo unutar znanstvenih zajednica u različitim znanstvenim disciplinama, već i u političkoj ekonomiji i javnoj politici (Geuna i Muscio 2009). Međutim, izraz se teško koristi na dosljedan način. S jedne strane, čini se da različite znanstvene discipline, kao i različite neakademske zajednice, pojam tumače na različite načine.
>
> S druge strane, čak i unutar iste podskupine ljudi imaju individualna tumačenja onoga što predstavlja prijenos znanja. Ova okolnost može dovesti do nesporazuma, pogotovo jer se rijetko navodi precizna definicija onoga o čemu se govori. Naprimjer, u znanstvenim člancima čitalac će ponekad pronaći bližu definiciju o čemu se radi u članku samo u podređenoj rečenici. Stoga se čini da svi znaju što znači prijenos znanja dok netko ne zatraži definiciju. Čini se da je ovo pitanje unutar društvenih i humanističkih znanosti (SSH) još značajnije (Phipps i sur. 2012). Nadalje, važno je imati na umu da se druge fraze koriste za iste ili slične aktivnosti (Phipps i sur.).

> Uobičajeni primjeri uključuju, na primjer, „širenje znanja“, „korištenje istraživanja“, „upravljanje znanjem“, „mobilizacija znanja“, „prevođenje i prijenos znanja“ ili „integracija znanja“. [12]

Ako je obrazovanje pod političkim pritiskom hegemonijskih oznaka i modela (naročito iz prošlosti) suzbija modernost premisa unutar institucija i zaostajanje pojedinaca, onda su modeli napretka skoro nemogući. Posljednje investicije pokazuju da bitno zaostajemo za drugim (i susjednim) zemljama, jer nemamo dovoljan broj stručnih i kvalificiranih radnika i inženjera (izgradnja, putevi, elektrane, itd.).

U Bosni i Hercegovini, da bismo govorili o konstrukciji i prenosu znanja u društvu, moramo se jasno odrediti prema konstrukciji neznanja u društvu u odnosu na globalne tokove. Konstrukciju neznanja jasno definira i limitira kapitalizacija akademskog znanja, koja je opet uslovljena položajem i ulogom akademskih institucija. Tu je prva naznaka nastala u radu Bode Webera o položaju visokog obrazovanja poslije ratnih sukoba:

> „Kadrovske politike“ novih političkih elita, povezane s etničkom transformacijom univerziteta, stavile su u sjenu socijalistički proces kvalitativne deprofesionalizacije odn. sistematske provincijalizacije akademskog personala. Novo formiranje univerziteta u ratu, po etničkim principima posebno je praćeno izborom i postavljanjem nekoliko „valova“ novog nastavnog kadra, pri čemi je primjenjivan princip negativne selekcije tj. selekcije po ideološko-političkim kriterijima, što je opet otvorilo vrata za regrutaciju kadrova iz grupe manje kvalificiranih mladih naučnika iz predratnog perioda, iz grupe nastavnika sa provincijskih univerziteta i viših škola iz susjednih republika Srbije i Hrvatske. Ovo se odvija bez uvažavanja znanstvenih kvalifikacija, često bez nužnih referenci, a djelimično i bez potrebnih formalnih kvalifikacija. Ovom, tokom rata etabliranom, nastavnom osoblju, pridružio se i dio mladih naučnika koji su promovisani po principu negativne selekcije tokom nekoliko narednih godina. Sam univerzitet na Palama, tokom protekle decenije proizveo je stotinjak doktora nauka. Na vrhu ljestvice ovog procesa deprofesionalizacije nalaze se, sasvim sigurno, dva državna univerziteta u Republici Srpskoj. Na ovim institucijama visokog obrazovanja većinu nastavnog osoblja čine naučnici koji, objektivno gledajući, ne ispunjava niti minimalne akademske kvalifikacijske kriterije, a čija dominacija je još veća u samoupravnim organima univerziteta.[13]

---

[12] Markus C. Hayden[1], Margarita K. Petrova[1], and Daniel Wutti[1,2 1]: ***Direct Associations of the terminology of knowledge transfere – diefferences between the social sciences and humanities (SSH) and other scintific disciplines***, str. 240.

[13] Bodo Weber: ***Kriza univerziteta i perspektive mladih naučnika***, str. 29.

Iz ovog položaja razvila se konstrukcija neznanja u našim prostorima, koja se zasniva upravo na nejednakosti, a koja je uslovljena teritorijalnom podjelom i nacionalnom politikom. Tako da se znanje i neznanje u Bosni i Hercegovini svrstavaju po sistemu političke moći, kontrole i isključivanja alata za mjerenje. Bosna i Hercegovina je jedina država u Evropi, koja nema svoje jedinstvene državne dokumente o znanju, učenju i obrazovanju, a to je gura na dno u ovom periodu jačanja kapitalizma zasnovanog na znanju. To se odnosi na sve dijelove Bosne i Hercegovine.

Tako se u Bosni i Hercegovini potvrdila teza Jacquesa Ranciea da praksa zasnovana na pretpostavci ne vodi ka emancipaciji bilo koga, već na verifikaciji samo nejednakosti[14]. To nas je nagnalo da potražimo vezu između stavova modernih autora i same postavke konstitucije države u odnosu na obrazovanje. Svi akteri u našoj državi pokšavaju da dokažu da je institucionalno obrazovanje danas zasnovano na političkoj regulativi, a ključ toga je kako se može upravljati sistemom. Međutim, u velikoj mjeri ta zabluda, izaziva visok stepen obrazovne nejednakosti, koja ima dugoročne posljedice na sva okruženja ovih institucija. A sve je to kod nas uslovljeno posljedicama ratnih sukoba i političkom podjelom, koja uslovljena još neoliberalnim konceptom u Bosni i Hercegovini u najvećoj meri podstiče tu nejednakost i bujanje neobrazovanosti.

> To se mora svima objaviti. Prvo, nesumnjivo, siromašnima: nemaju drugog načina da se obrazuju ako ne mogu platiti plaćene eksplikatore ili provesti duge godine u školskim klupama. A iznad svega, upravo njima najviše teži predrasuda o nejednakosti inteligencije. Oni su ti koji moraju biti podignuti iz svog poniženog položaja. Univerzalno poučavanje je metoda siromašnih.[15]

Polje obrazovne nejednakosti je uslovilo nedostatak aktivnosti u akademskom svijetu, te potpunu eskalaciju neakademskog ponašanja zasnovanog na neoliberalnom individualizmu. Jačanje neolibaralnog individualizma unutar obrazovnih institucija, još više je nagrizlo problem zajedničkog rada u ostvarivanju kvaliteta. To je sa druge strane podrilo institucije, naročito univerzitete i srednje škole, a podstaklo bujanje privatnih institucija sa upitnim sistemom rada j jeer neoliberalni individualizam potpuno zamijenio logiku zajedničkog djelovanja i napretka u sistemskom smislu, čak i na nižim upravljačkim nivoima. On je podstakao sve oblike nejednakosti (urbano-ruralno, nacionalno, ekonomski, politički), koji su podstakli odlazak najobrazovanijih mladih ljudi. Neoliberalni individualizam je ukočio sve oblike sadašnjeg upravljanja obrazovanjem, bez obzira na njihove ciljeve, jer je on individualni skepticizam doveo do tog nivoa nepovjerenja,

---

[14] Vidjeti, Tomasz Szkudlarek & Piotr Zamojski: ***Education and Ignorance: Between the Noun of Knowledge and the Verb of Thinking***, str. 578.

[15] Jacques Rancière (1991): ***The Ignorant Schoolmaster, Five Lessons in Intellectual Emancipation***, str 106.

da se isključuju sva sistemska rješenja i umjesto njih rađa destruktivni prostor neobrazovanosti, bez obzira na sve ostale predznake (nacionalne, vjerske, ekonomske, intelektualne itd.).

A svi smo zaboravili da nas nejednakost vodi ka dubinskoj neobrazovanosti.

2.3. **Birokratija i njen utjecaj na obrazovnu destrukciju**

Svaki obrazovni sistem ima svoju snažnu birokratsku komponentu. Donay i Charlier[16] ističu kod stručne logike koja se provlači kroz školu:

> „važno je prepoznati dio nečijeg rada na rješavanju problema u složenim situacijama. Po toj logici se autonomije, odnosno odgovornost učitelja prepoznaje kao svojstvo u njihovom radu.[17]

Etička dimenzija koja se razvija u uslovima interakcije nastavnik – učenik, koja omogućava razvoj pojedinca i njihovih znanja i uopćee vještina, odnosno njihova sposobnost djelovanja i učinkovitost rješavanja problema, kod nas su danas potpuno zamagljeni nedostatkom alata koji mjere učinkovitost sistema prijenosa znanja.

Taj sistem eksplicitnog podučavanja je vezan za specifičan rad učenika i ima 3 pristupa koji moraju da obuhvataju reformska dokumenta u obrazovanju:

- Pažnja učenika i njihova predanost učenju;
- Uzimanje u obzir heterogenih ritmova i metoda učenja;
- Interakcija nastavnik-učenik.

Međutim, birokratizacija se u BiH razvila preko inspektorskih tijela, zamaglila je ova pitanja, te dovela do visokog stepena zavisnosti kvaliteta obrazovanja od formalnih stvari (isključujući pedagoške elemente iz zakonskih akata), koja potpuno sputavaju bilo kakav oblik reforme i modernizacije. To se isto dogodilo i sa primjenom drugih vrsta ocjenjivanja kvaliteta unutar čitavog prostora (licenciranje, akreditacija).

---

[16] Donay and Charlier (2008): ***Apprendre par l'analyse de pratiques: Initiation au compagnonnage réflexif.*** (*Nouvelle édition revue et augmentée*).

[17] ***Ibid.***

Dakle, pošto je uvođenje reformskih zakona složen problem, a pogotovu u zemlji (nedovršenoj) kakva je BiH, moraju se tražiti alternativna riješenja. Reformski zakoni koji moraju da preispitaju odnose između pravila, normi, ideja i interesa, još dugo se neće pojaviti na ovim prostorima.

Svi ovi elementi sudaraju se sa političkom destrukcijom, tako da se tu ustvari ogleda karakter demokratskih odnosa prema obrazovnom sistemu. Politička destrukcija, naročito danas podržana od populističkih partija, nema nikakav interes da uvodi reformske zakone, jer su oni u biti oslonjeni na demokratske procedure i objektivno primenjivanje obrazovnih alata. Primjena ovih modernih obrazovnih alata, eliminira partijsko upravljanje institucijama obrazovanja, ali eliminira i klanove unutar ovako podijeljenog obrazovanja. I tu je ključ problema, koji političari ne žele da riješe. Međutim, tu nije kraj, ovakav pristup moćnika kroz političku destrukciju rađa obrazovnu destrukciju (ne samo školsku), koja ima veoma duboke posljedice po društvo.

Obrazovna destrukcija je mnogo opasnija od političke, ona se oslanja na uvođenje subjektivnih pravila, koja kontroliraju uvođenje u sistem standarda, normi, ideja i interesa zajednice. Naročito se baziraju na urušavanje kredibiliteta pojedinaca i institucija u obrazovanju. Pojam obrazovna destrukcija po sebi je nonsens, jer uloga obrazovanja je da gradi znanje za razvoj društva, ali je jasno da obrazovna destrukcija ruši upravo taj sistemski zadatak. Obrazovna destrukcija ne dozvoljava sistemski pristup odnosu obrazovanja i kompletnog društva na bazi zajedničkih potreba za razvojem. Ali kada se relativizira potreba znanja za rješavanjem složenih problema – stvaranje timova, povezivanje institucija i stvaranje konzorcijuma za rješavanje složenih problema, onda je obrazovna destrukcija ispunila cilj, a to je zaustavljanje društva u procesu modernizacije na bazi nedovoljne obrazovanosti. Nedovoljna obrazovanost se mjeri uključivanjem u globalne procese na način da društvo može da implementira na vrijeme inovacije i tehnološki napredak u odnosu na razvijene zemlje. Mi tu mnogo zaostajemo. A opravdanje se obično traži u neoliberalnom individualizmu i političkim odnosima. Međutim, ipak je ovdje u pitanju društveni odnos prema znanju.

> „Vještine koje nam prodaju, poslovni model ABP, Kahoots, masivna Canva ili Geniallys, polja, despecijalizacija znanja, promocija eliminacije određenih čitanja pod opravdanjem „da će ih natjerati da mrze čitanje“, masovna upotreba ICT-a da se iskomplikuje ono što se ranije moglo raditi olovkom i papirom, transverzalnost ideološke koncepcije koja se mora nametnuti (u ovom ili onom smislu), brojne radionice koje zamjenjuju stotine sati specijalizirane obuke, mature, budući prolećni plesovi (koji su stigli i do nekih edukativnih centara), tolerancija, politike empatije i nulte kazne za pogrešne radnje, birokratija, sklonost odgovaranju na

> mejlove van radnog vremena nastavnika… Sve navedeno je dio tog puta, sa zlatnim ciglama koje prekrivaju ono što je ispod, koje nas vode ka uništenju obrazovnog sistema".[18]

Dakle, Jordi Marti ističe da oni koji se bave projektovanjem obrazovanja, moraju da poznaju šta je potrebno za napredak prijenosa znanja. Kontinuitet i učenje na nov način se mora uvesti tako što se neće podilaziti ni jednoj strukturi u društvu, već dobiti status koji mu pripada po važnosti održivosti ukupnog razvoja. Stoga se ključ projektovanja obrazovanja u društvu zasniva na promjeni odnosa prema prenosiocima znanja.

> Zabrinut sam za društvo koje ostavljamo našoj djeci. A ako neko ne razumije da obrazovni model ima puno veze s određenim stvarima koje se dešavaju u našem društvu, slijep je više nego što bi trebao biti. Sve je povezano. Obrazovanje nije ništa drugo nego odraz društva. Društvo nije ništa drugo do odraz njegovog obrazovnog sistema. Nije tako teško razumjeti".[19]

Politička destrukcija je osnov za razvoj obrazovne destrukcije koja poslije utječe na sve segmente društva, ali i usporava i onemogućava razvoj ukupne zajednice. Prvi zadatak obrazovne destrukcije je bio da se proširi po sistemu obrazovanja, tako što će paralisati ukupan razvoj obrazovnog sistema isključujući sve oblike mjerenja i inovacija. Stvorivši sve ove barijere, ona je jednostavno otvorila prostor za razvoj neoliberalnog individualizma, koji je onda samo razjedinio akademsku zajednicu i podijelio je na sitne klanove. Od tog trenutka institucije počinje da osvaja sistem kontra-znanja, koji u osnovi isključuje pitanja kvaliteta, komparacija, ali i prikazivanja realnih ishoda napretka jedne zajednice.

Obrazovna destrukcija u BiH ima nekoliko snažnih pokazatelja:

- Partijska subjektivnost, i upravljanje institucijama i kontrolnim procesima;
- Izbacivanje standarda i normi iz sistema;
- Razvoj obrazovne birokratije koja formira zakone prema potrebama političkih faktora i njihovih ustupaka interesnim grupama (nastavničkim sindikatima, roditeljima ili lokalnim zajednicama);
- Uvođenje kontrolnih mehanizama na bazi partijskih „tajnih„ službi koje kontroliraju kadrovske resurse u obrazovanju;
- Ideologizacija obrazovnog procesa, sa konzervativnim pristupom načinu učenja;

---

[18] Jordi Marti: ***La destrucción de la educación***, https://xarxatic.com/la-destruccion-de-la-educacion/

[19] ***Ibid.***

- Toleriranje koruptivnih procesa u cilju ukupne kontrole i postavljanja nestručnih kadrova;
- Razvodnjavanje značaja mjerljivosti, ishoda i drugih modernih alata, marginaliziranjem značaja rezultata obrazovanja.

Utjecaj obrazovne destrukcije na sistem obrazovanja (Izvor autor)

Posljedice obrazovne destrukcije na primjeru BiH:

- Nesposobnost da se izvrše obaveze u okviru niza djelatnosti;
- Relativizacija znanja i jačanje kontra-znanja;
- Relativiziranje učenja i biroktiziranje odnosa u obrazovanju;
- Partijsko odlučivanje o društvenom razvoju i kadrovskim potencijalima;
- Proglašavanje eksperata na nivou spekulacije;
- Izbacivanje svih mjerljivih alata u obrazovanju i društvu;
- Institucionalna zatvorenost;
- Odbacivanje svih globalnih projekata i inovacija;
- Relativizacija znanstvene djelatnosti;
- Odustajanje od komparativnog pogleda na razvoj, obrazovanje i nauku.

Ono što se mora naglasiti, a to je da bosanskohercegovačke elite teško prihvataju ideju da je društvo obuhvaćeno obrazovnom destrukcijom. Međutim, posljednjih godina afere i propusti koji se javljaju kroz sistem pokazuju da je obrazovna destrukcija prisutna u svim oblicima i u svim sredinama Bosne i Hercegovine, ali moramo naglasiti da je obuhvatila i niz programa izvan BiH koji obuhvataju Bošnjake. Naročito je to primjetno u Sandžaku kod određenih državnih institucija (državni univerzitet i neke srednje škole).

Prikrivanje destrukcije je postalo sistem odbrane političkih elita, ali činjenice da smo pali na svim međunarodnim listama i mjerenjima i da je odliv mladih je prilično veliki, pokazuju da je upravo destrukcija ta koja tjera na pražnjenje prostora i zaostajanje.

Obrazovna destrukcija se najbolje ogleda kroz nemogućnost, ili bolje reći nefunkcionalnost institucija pred složenim zahtjevima modernog doba (izgradnja složenih sistema, puteva, digitalizacija, uvođenje evropskih standarda itd.). I u tom smislu imamo problem da je već duže vrijeme odliv stručnjaka utjecao na to da naše firme i ustanove ne mogu u potpunosti da odgovore na zahtjeve svjetskog tržišta. Ali još teža je situacija kad su u pitanju uprava i naučne ustanove.

2.4. Sputavanje reforme obrazovanja obrazovnom destrukcijom

Reforma obrazovanja se sputava tako što se donose zakoni koji onemogućavaju formiranje moderne obrazovne politike. Obrazovnu politiku Xavier Dumay i Christian Moray[20] shvataju kao konkretnu konstrukciju skupa diskursa, instrumenata, institucija, društvenih odnosa, čije se uređenje i konfiguracija mijenjaju tokom vremena, uključujući različite procesa mijenjanja postojećih institucija, kao i zamišljanja novih kategorija i propisa.

Pošto se putanja obrazovnih politika ogleda u izradi nacrta zakona, onda se nivo ključnog susreta političkog djelovanja i obrazovnog polja dešava kod zakonske regulative, gdje se može izmjeriti šta je preovladalo - moderni razvoj, birokratija ili destrukcija. Po dosadašnjem iskustvu u BiH, gdje ne postoji politika obrazovnog razvoja, u ovom susretanju otvoren je put donekle birokratiji i a najviše političkoj destrukciji, koja dugoročno rađa zajednicu zasnovanu na obrazovnoj destrukciji.

Na taj način na svim nivoima složene nezavršene države, nemoguća je i reforma obrazovne uprave, kao faktora čiji je glavni zadatak rekonverzija postojećih institucija, pa se onda sistemski bavi „sedimentacijom“ i hibridizacijom „starih“ pravila i uspostavljanja „pseudo-novih„ standarda što na kraju stvara zakonske i podzakonske akte koji su više potrebni

[20] Dumay i Moray (2014): ***The School Inspection Reform Trajectory in French-Speaking Belgium***, str 49.

za administrativnu kontrolu procesa obrazovanja i odbranu koruptivnih postupaka, nego li stvaranju kvaliteta ili razvoja u obrazovanju. Kad su u pitanju zakonski akti, mnogi od njih su dvosmisleni, neprimenjivi ili ističu donošenje rješenja koja zamagljuju stvarno stanje stvari u obrazovanju.

Time je onemogućeno da kroz reformu stvorimo društvenu klimu koja će kroz istinske pregovore različitih aktera u u obrazovanju – političkih stranaka, ekspertskih mreža, sindikata, inspekcijskih organa, roditelja, školskih savjeta i tijela – stvoriti efikasan proces usvajanja i prijenosa znanja.

Nedostatak ovakvog dogovaranja spriječio je stvaranje „reformske obrazovne uprave", a to je dovelo do sprečavanja uspostavljanja u sistemu pravičnosti, modernizacije, jednakosti i difuzne brige za bolji kvalitet sistema.

S druge strane, negativan trend u razvoju zakona u obrazovanju dovodi do jačanja neoliberalne konkurencije i korupcije, umjesto objektivnih oblika spoljnih evaluacija i različitih oblika mjerenja dobijamo uopštena dokumenta koja ničemu ne služe. To pogoduje političkoj birokratiji u obrazovanju i procesu zaostajanja sistema prema spoljnim faktorima.

Međutim, kada se pojavili sistemi spoljnih evaluacija i različitih oblika mjerenja na međunarodnom nivou, kao što su PISA testiranje, to je bilo poražavajuće iskustvo za BiH. Testiranje PISA je pokazalo da je promjena sistema i institucija urgentna, i da ona traži pritisak svih zainteresiranih aktera za funkcionalni sistem. Nažalost, naša medijska javnost ignorirala je značaj ovih mjerenja i potpomogla aktere obrazovne destrukcije.

2.5. Unutrašnje barijere sistema – novi institucionalizam i obrazovna destrukcija

Odnos visokog obrazovanja i politike BiH jasno je u svom još 2008. godine istakao Bodo Weber:

> „Ideološka konformizacija univerziteta uvjetovala je unutaruniverzitetsku transformaciju nauke i obrazovanja u cijeloj Bosni i Hercegovini. Dok etnonacionalizam počinje dominirati nad znanstvenim diskursima, etnizirane kulturne nauke (historijske nauke, književnost i filologija, filozofija) doživljavaju svoj uspon u i izvan akademskog prostora. Srpski i hrvatski etnonacionalizam, služeći se „naučnom" legitimacijom masovnog progona i etničkog terora, poprimaju posebno radikalan oblik. Oni integriraju elemente rasizma, antisemitizma, socijal-darvinizma i nacional-socijalističke geopolitike, koji u etničkim maticama igraju samo marginalnu društveno-političku ulogu. Navedeni sadržaji imaju direktan uticaj na izučavanje „nacionalnih nauka" u okvirima etničkih univerziteta. Normativističke nauke (pravo, ekonomija), koje su ranije zauzimale

> dominantnu poziciju kao i prirodne nauke, gube svoj politički značaj, njihova se uloga reducira na puku funkciju vladavine, dok se njihove predstavnici u ekstremnim slučajevima pretvoraju u aktere politički organizirane, ratne pljačke. Procesi etnizacije dokinuli su u potpunosti svaki oblik znanstvene kritike, a akademska profesionalna etika izgubila je svoj praktički značaj, izostajući čak i u okvirima unutar akademskih diskusija".[21]

Visoko obrazovanje, pogotovo obrazovanje nastavnika nije dovoljno modernizirano da bi moglo da isprati zahtjeve savremenih globalnih tokova. Institucije su u organizacionom smislu zastarjele i birokratizovane, uz to sa nedovoljnim brojem zaposlenih. Novi institucionalizam koji je povezan sa globalnim procesima, u Bosni i Hercegovini nije mogao da se razvije, jer se sudario sa karakteristikama destruktivnosti o kojima smo prethodno govorili.

Nacionalni obrasci ugrađeni u vlastita institucionalna okruženja, koja su obično ukorijenjena u prošlosti (na Balkanu nažalost, bliskoj, socijalističkoj prošlosti), nisu mogla da odgovore na globalne promjene i zahtjeve. Odjednom su se institucionalna okruženja našla u složenom globalnom sistemu visokog obrazovanja, koji je donio nove alate i mehanizme koje stare institucije nisu poznavale. Nažalost, površna i djelimična implementacija novih alata u visokom obrazovanju nije uspjela da popravi stanje, tako da pad se osjeća u svim segmentima ovog dijela obrazovne djelatnosti.

To je dovelo u akademskoj zajednici do ambivalentnog odnosa prema globalnim promjenama, s jedne strane prihvatanje (uglavnom formalno), a sa druge strane odbijanje kroz mehanizme individualnog odlučivanja.

Na taj način se reforma institucija našla između dva suprotstavljena pola - globalnih (međunarodnih) zahtjeva koji se nameću BiH kroz različite oblike dogovora i integracija i nacionalnih politika zasnovanih na neformalnom odlučivanju, individualnom otporu i partijskoj selekciji. Tako da se situacija naročito pogoršala iz političkih, ali sve više i iz ekonomskih razloga, jer su nauka i visoko obrazovanje marginalizovani na svim nivoima. Nešto od toga je predviđao i Bodo Weber:

> „U etničkoj transformaciji bosansko-hercegovačkog društva znatno je porastao značaj neformalnih socijalnih veza i iz njih nastalih mreža, na univerzitetima se širi korupcija paralelno s porastom njihovog opće-društvenog značaja. Ovi procesi društvenih promjena na univerzitetima ne rezultiraju razvojem nove akademske zajednice, makar i sa etničkim predznakom, već dolazi do reprodukcije atomiziranog stanja raspadanja. Ovom je, između ostalog, doprinijela činjenica da su nakon raspada Jugoslavije i bosanskog rata ranija akademska udruženja prestala postojati ne samo na federalnom nego i na nivou Republike. Nove

[21] Bodo Weber: ***Kriza univerziteta i perspektive mladih naučnika***, str.30.

> strukture su nastajale samo na nivou srpskog entiteta.. Na nivou Federacije BiH proces nastajanja novih udruženja je blokiran decentraliziranom institucionalnom strukturom, dok na centralnom državnom nivou, zbog nedostatka zakonske osnove, nije moguća registracija profesionalnih udruženja".[22]

Univerziteti kao institucije bili su prvi na udaru, od ovih nacionalističko-političkih struktura, naročito krajem devedesetih godina. Tu se u biti ostvario i najveći sudar između najsnažnijih retrogradnih politika i akademske zajednice i njenih pravila. To je na kraju bio težak poraz akademske zajednice početkom 21. vijeka. Međutim, ovaj sudar je iznjedrio i nešto što do sada nije bilo primećeno kod institucionalnih oblika djelovanja u visokom obrazovanju – to je izomorfizam.

> „Institucionalna teorija kao središnji element postavlja institucionalni izomorfizam objašnjavajući ga činjenicom kako organizacije unutar svoga okruženja odnosno, organizacijskog polja, implementiraju one poslovne prakse i strukture koje se smatraju legitimnim i društveno prihvatljivim. Okruženje u kojemu organizacije djeluju implicira kako svaka organizacija nužno podliježe pritiscima koji iz njega proizlaze.". [23]

Institucionalni izomorfizam[24] je u velikoj mjeri spriječio transformaciju univerziteta, i uopće visokog obrazovanja. Okruženja, odnosno organizaciona polja stvorila su praksu na bazi populističkih politika, zasnovanih na usporavanju promjena, odnosno statičkom postavkom institucija, čiji je glavni cilj očuvanje moći partijskih struktura koje su implementirane poslije rata. Ta izomorfna politika stvara uvjete da se moć okruženja posmatra kao organizaciono očuvanje tradicionalnih struktura, koje je dobilo uvjete da regulira uvođenje novog.

U BiH organizaciona polja i transformativni proces koji dolaze izvan institucija, održavaju institucionalne sisteme u statičnom položaju. Ovaj sudar unutar visokoškolskih sistema ogledao se u sljedećem:

1) Institucionalni sistemi mogu presjeći nekoliko organizacionih polja;

---

[22] ***Ibid***., str 32

[23] Ana Krajnović: ***Institucionalna teorija i izomorfizam: razvoj i doprinos u menadžerskim znanostima***, str. 134.

[24] Institucionalna teorija kao središnji element postavlja institucionalni izomorfi zam objašnjavaju ga činjenicom kako organizacije unutar svoga okruženja odnosno, organizacijskog polja, implementiraju one poslovne prakse i strukture koje se smatraju legitimnim i društveno prihvatljivim. Okruženje u kojemu organizacije djeluju implicira kako svaka organizacija nužno podliježe pritiscima koji iz njega proizlaze. Ana Krajnović: ***Institucionalna teorija i izomorfizam: razvoj i doprinos u menadžerskim znanostima***, str. 135 file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/zefzg9.pdf

2) Organizaciono polje karakterizira struktura koja rezultira sa manjom raznolikošću (u BiH su skoro homogenizirana), dok institucionalni sistemi u toj situaciji se sastoje od mješovitih i sukobljenih institucionalnih logika (recimo Sarajevski kanton);
3) Koncept institucionalnih sistema naglašava aktivnu ulogu i organizacije i pojedinaca u institucionalnim promjenama (javni univerziteti), tako da ih tretiraju statično.

Populistička logika koja je obuhvatila organizaciona polja obrazovanju, prvo je spriječila da kreatori novih ideja koje su podržane od međunarodnih faktora i mreža utječu na transformaciju institucionalnog sistema. Taj odnos organizacionih polja i institucionalne logike, doveo je do stvaranja općih uvjeta koji onemogućavaju da BiH teško može graditi globalne norme, očekivanja i znanja koje prenose međunarodne mreže.

Otuđenost od međunarodnih stručnih mreža, kao i parcijalni pristup globalnim tokovima, predstavlja eklatantan primjer odnosa politike prema visokom obrazovanju i nauci uopće, u kontekstu nezavršenog državnog sistema. Ovakav odnos stvara uvjete za potpuni razvoj obrazovne destrukcije kao legitimnog načina razmišljanja uprave čiji je jasan cilj izbjeći bilo kakve oblike globalnih mjerenja ili standarda koji mogu otkriti da visoko obrazovanje ne ostvaruje svoj cilj.

> To se u potpunosti poklapa sa Meyerovim stavom iz 1977. godine, kada je jasno podcrtao „da obrazovne politike ne odgovaraju političkim, ekonomskim i društvenim karakteristikama pojedinih nacionalnih država, jer često proizlaze iz obilježja savremenog svjetskog sistema“ [25]

Zato je veoma bitno analizirati koliko je moguće u BiH promijeniti izomorfizam politike u obrazovanju, jer je zasnovana na tri mehanizma institucionalnog izomorfizma:

1) Mehanizam međunarodne regulative (UNESCO i ostali);
2) Mehanizam mimetičkog učenja - kada se pokušavaju oponašati uspješne nacije, a to opet vezuje za obilnu putanju neizvjesnosti u obrazovanju, zato što se stvaraju uvjeti da se primijeni mimetičko učenje, koje ne mora da se poklapa sa geografskim i političkim granicama;
3) Konsultantske uključenosti, kada nacije formiraju slične politike, kada su kreatori politike i /ili njihovi konsultanti pod utjecajem zajedničkih normi unutar profesije.

[25] Meyer i dr. (1977).

2.6. **Institucije i akademski rad**

Pošto su institucije u visokom obrazovanju ustvari okviri u kojima se odvija akademska karijera, Leihy i Salazar ističu da:

> „Akademska karijera je interakcija između osobnog nagona za akademskom karijerom i angažmana (s tim) nagonom od strane politike i menadžmenta".[26]

Autor ovog rada ističe da se ulaže mnogo truda za uspostavu pravednih, prozračnih struktura akademskih karijera, u idealnim uvjetima sa određenom oštrinom organizacionog popuštanja, ali često sa logikom mehanizama i hijerarhija, koje se izvijaju pod teretom intenzivne konkurencije za opstanak i moć[27]. Ovo istraživanje ukazuje i na to da se na akademsku karijeru može djelovati i na vrlo niskom nivou akademskog kapitala, a što je slučaj na balkanskim prostorima, posebno BiH.

Ključ problema je u logici zapošljavanja i selekciji u visokom obrazovanju. Problem u BiH je u velikoj većini zapošljavanje je isključivo političko, odnosno partijsko, sa nacionalnom motivacijom, a daleko od logike akademske zajednice, koja je u biti posvećena idejama, naučnom upravljanju i osporavanju [28].

Namjerno je učinjeno da se kroz partijsko – nacionalno zapošljavanje otupljuje oštrica akademske zajednice unutar ukupne krize društva. Upravo na temelju prošlog načina organiziranja, odnosno zasnovano na ciljnoj čauri socijalističkog univerziteta kao institucije. Takva čaura je uneta u politički milje naslonjen na akademski kapitalizam, koji je doveo na univerzitete razvijeni oportunizam i sa niskim standardima napredovanja. Na taj način akademsku karijeru unutar institucija političko- nacionalne strukture pretvaraju u bezličini činovnički odnos, koji je nesiguran, zasnovan na strahu i to u doba neizvjesnosti.

Tako je u visokom obrazovanju akademski karijerizam u suštini praksa gubljenja prostora i vremena na pogrešne aspekte ljudske prirode, koja još više nametnuta uz pomoć novih tehnologija, koji na staroj organizaciji koče sve oblike transformacije. Prve elemente koje akademska zajednica gubi u takvim institucijama je pitanje međunarodnih priznanja i mobilnosti, koja upravo reguliraju ukupnu strukturu u akademskim karijerama.

---

[26] Leihy and Salazar: ***Academic careerism***, str 233

[27] ***Ibid.***

[28] ***Ibid.***, str.234

Leihy i Salazar jasno ukazuju da je za društvo bitniji razvoj akademskih sistema od akademskog kapitalizma, pogotovu akademskog kapitalizma uslovljenog političko nacionalnim poljima koja u suštini konzerviraju stanje. Tad se u okruženju gubi smisao da je akademska zajednica, razvojna komponenta jednog društva, i gubi se jedinstven duh koji može uobličiti ulogu akademskog znanja uopće. To dovodi da jedna država, koja je u konstantnoj krizi, nema kritički duh koji bi omogućio da se nađu adekvatna rešenja.

I tu se pojavljuje jedna od velikih grešaka međunarodne zajednice, kada je poslije potpisivanja Dejtona, došlo do uspostavljanja društvenih sistema unutar BiH, akademska zajednica nije smjela da bude prepuštena političkim oligarhijama, već je morala mnogo duže da bude pod međunarodnim starateljstvom. Da se to dogodilo, to bi omogućilo stvaranje jedinstvenog duha koji bi garantirao razvoj nezavisnog (kvalitetnog) akademskog karijerizma i kritičke misli.

Potpadanje pod političko-nacionalni interes, koji je nastao transformacijom iz jedinstvene države u složeni postdejtonski sistem je onemogućio očuvanje akademskog duha i modernizaciju sistema visokog obrazovanja, sa svim potrebnim alatima i standardima. Ono što je posebno poražavajuće da su osnivačka prava javnih univerziteta (koji su postojali i pre Dejtona), prebačena na niže nivoe (kantoni i entiteti) i predata na upravljanje političko-nacionalističkim elitama. EU je preko kancelarije Visokog predstavnika mogla u sklopu Okvirnog zakona nametnuti da osnivačka prava ostanu na nivou države, a da se samo upravljački sistemi postave na niže nivoe. Odvajanjem osnivačkih prava od upravljačkih mehanizama, dobili bismo ravnopravniji odnos prema akademskoj zajednici i zaštitu njihovih prava i standarda (kao što je slično pokušano sa sudskim sistemom).

To je otvorilo ključno pitanje šta je „sveto i profano u visokom obrazovanju“, sa posebnim osvrtom na BiH. Da li sistem napredovanja i moći „sveta stvar“ u visokom obrazovanju, jer se zasniva na formalnim karakteristikama, koje reguliraju faktori izvan akademske zajednice? Da li je taj formalizam dobio čisto destruktivni karakter, jer se produkcija zasniva na:

- Radovima koje niko ne čita, zamagljenom definiranju napredovanja u karijeri, putem velikog broja radova čija je vrijednost veoma upitna;
- Normiranje akademskog karijerizma putem nejasnih i često diskutabilnih pravila i šema;
- Slabe naučne discipline i jaki nastavni planovi i programi, koji su obično teški za studiranje, ali sa nejasnim ishodima znanja;
- Zavisnost od resursa je način naglašene važnosti okruženja u kojem organizacija djeluje, jer je visoko obrazovanje sistem prepun interesa koji se formiraju i postoje u okruženju institucija.

2.7. **Akademski kapital i politički kapital**

Teško bi se akademski kapital mogao zamisliti na liniji političkog kapitala kroz funkciju naučnog napretka. Pogotovo se to odnosi ako upoređujete akademsku karijeru, kao eksternaliziran objekt, koja ima za cilj da pomaže i ukazuje na održavanje društvenih standarda i funkcioniranje političkog kapitala koji je vezan (pogotovu danas) za promjenljivost biračkog tijela.

S druge strane, patološki oblici akademskog kapitalizma, koji se vide u pretjeranoj birokratskoj matrici, uz već prisutne gubitke akademskih vrijednosti, bliži su vrednovanju prema standardima političkog kapitala, čak i onda kada se na prvi pogled traži kvalitetna akademska produkcija.

Akademski posao zahtijeva i izazov poštovanja, čak i kada akademska funkcija gubi svoju brigu za znanjem, kakav je slučaj u BiH. Međutim, u takvim slučajevima akademici često daju glas projektima različitih političkih i ideoloških orijentacija sa ciljem, opravdavanja političko-nacionalnih ciljeva.

Tu se stvara jedna ljuštura koja prikriva stvarnu situaciju u akademskom prostoru. Birokratski teret se sve više ogleda upravo kroz skučenu transparentnost u akademskom životu, s tim što su akademski karijeristi skloniji posvetiti energiju u tim formalističkim smjerovima od onih koji su više orijentisani na intelektualne doprinose. Jer treba znati u akademskom poslu kada proceduralna transparentnost daje partikularističke uzorke i ne zahtijeva obilan trud, njena društvena vrijednost je upitna.

Zato politika suzbija pojavu prave akademske zajednice, jer opasnost za moćnike je stvaranje „svetog“ akademskog prostora ili prostora koji se intenzivno prilagođava naučnom vrednovanju. S druge strane, zahtjev mladih naučnika je stvaranje osjećaja („svetog“) zajedništva i naučnoj produkciji. To ustvari podstiče stalno sukobljavanje između individualnosti i zajednice u našim prostorima. Tu je naš problem kada gledamo visoko obrazovanje što nemamo mehanizme otvaranja prostora mladim naraštajima da se razvijaju kao njihove kolege u čitavoj Evropi.

Rušenje ove barijere koja je okrenuta prema sprečavanju mladih da napreduju, stvara nam uvjete da kroz holističku procjenu učinka svojih članova akademske zajednice otvorimo mogućnost kritičkog razvoja društva. Društvo se mora suočiti sa potrebom da institucije i pojedinci budu podvrgnuti metrikama, koje su objektivnije nego danas, i koje bi donijele sankcioniranje univerzitetskih čelnika, ali i pojedinaca koji koče proces globalizacije u visokom obrazovanju. U tom smislu razvoj pojedinih akademskih radnika, neće zavisiti samo o bibiliometriji, koja već imati i svoju negativnu stranu kroz statistički (kvantitativno) utjecaj i omogućava otvorenost za manipulacije unutar institucija. Ovaj novi pristup

zasnivat će se upravo na holističkom pristupu učinkovitosti akademske zajednice i pojedinaca u društvu. U tom smislu treba dobro proučiti apel DORA američkih naučnika[29]

2.8. Populizam, politička destrukcija i razvoj strukturalnog neznanja

Ne ulazeći u sve karakteristike populizma kao jednog od pokretačkih metoda nacionalističkih stranaka u odnosu na obrazovanje, vidimo da populizam ubrzava marginalizaciju prijenosa znanja unutar ukupne društvene zajednice.

Populističke partije koje su i za vreme rata bile glavni akteri sukoba, i danas su na vlasti, samo su prebacile težište na upravljanje određenim teritorijalnim sistemima, među kojima je i obrazovanje. One su obrazovanje podredile pod mehanizam odnosa između nacionalističkih partija i vjerskih organizacija i stvorile posebne birokratizirano-korumpirane uprave. Populizam je postao sredstvo za jačanje takvih veza i faktor opstanka na vlasti, a obrazovanje je upregnuto da postane motor takve ideologije.

Ubrzano se finansijski uništavaju sve one obrazovne ustanove i naučne institucije u neoliberalnim konceptom obrazovanja, jača se antiakademsko ponašanje u visokom obrazovanju, a te tendencije se ubrzano prenose na sve segmente društva. U svim institucijama prvo se uništavaju nastavnički integritet i profesionalizam i stvaraju se partijsko političke veze upravljanja. Ono onemogućava bilo kakvu objektivnost, mjerljivost, kvalitet i održavanje nivoa znanja koji su potrebni za ukupni napredak.

Zato smo analizu koji smo pravili u BiH povezali smo sa stavovima Jeffreya Friedmana koje je iznio u više radova posljednjih godina. Počeli smo od samo naziva njegove knjige *Moć bez znanja*[30], zatim smo tražili načine kako se odnosimo ukupno prema tehnokratiji.

Populističke strukture u Bosni i Hercegovini imaju generalno negativan odnos i prema tehnokratiji (mada treba reći da krajem devedesetih i početkom XXI nije bio takav odnos), znanju i i intelektualnim elitama. Pogotovu se to razvilo u vrijeme korona krize, gdje se pokazalo da politička vlast prikriva sve oblike neznanja koji su vladali u sistemima

---

[29] (https://sfdora.org/).

[30] Friedman: ***Populists as Technocrats***, str 315

(zdravstvo) koji su trebali da se bore protiv pandemije. To je rezultiralo da, prema stopi smrtnosti, Bosna i Hercegovina bude među prve tri u svetu. Pored toga, razvio se sistem intenzivnog gušenja svakog kritičkog mišljenja, bez obzira na kom nivou se javlja.

Tehnokratsko znanje (čak i onako široko kako ga Friedman definirao) pretvoreno je u ezoterično znanje koje više nema objektivan pristup instrumentima za rješenje društvenih problema.

Tehnokratske elite više nisu u mogućnosti da se odupru stvaranju ezoteričnih sistema znanja, koji na sve moguće načine utječu na upravljaje unutar obrazovnih i naučnih i sistema. Ovdje se misli na ezoteričnost ne kao spoznajni okvir[31], već je u pitanju stvaranje ezoteričnog znanja koje se dobro uklopilo u društvo u kome vlada obrazovna destrukcija.[32].

Takva situacija stvara mrežu nazovi pseudotehnokratskih praktičara, koji agresivno nastupaju (uz podršku populističko stranaka) uz pomoć medija i društvenih mreža, sugeriraju formiranje naivnog tehnološkog realizma, što se u nekim tezama poklapa sa Friedmanovim stavovima.

Međutim, Dejtonska konstitucija, nezavisne, nezavršene, složene države, zahtijeva prihvatanje idejne heterogenosti, i to uz visok stepen tolerancije, da bi se pristupilo sistemskom rješavanju problema. Na žalost, akteri u oblasti politike i obrazovanja, ponašaju se suprotno od ovih potrebnih elemenata, tako da se odnose prema društvenim problemima fiktivno i manipulativno, a preko svojih pseudotehnokratskih praktičara podesili su zakonsku regulativu da se problemi tretiraju fiktivno i manipulativno.

Tu upravo u BiH vidimo da je Friedmanova konstatacija dobila puni smisao, gdje on ističe da manipulativnost aktera dovodi, do toga da nema ko da utječe na rešavanje problema kada treba rasvijetliti otkrivanje sistema lošeg obrazovanja, zdravstva, problem narkomanije itd. Friedman tu ističe :

> „Epistemološki problem nije ovdje u tome što nam nedostaje dovoljno znanja o misterijama društva, već dovoljno znanja o misterijama pojadinaca“.[33]

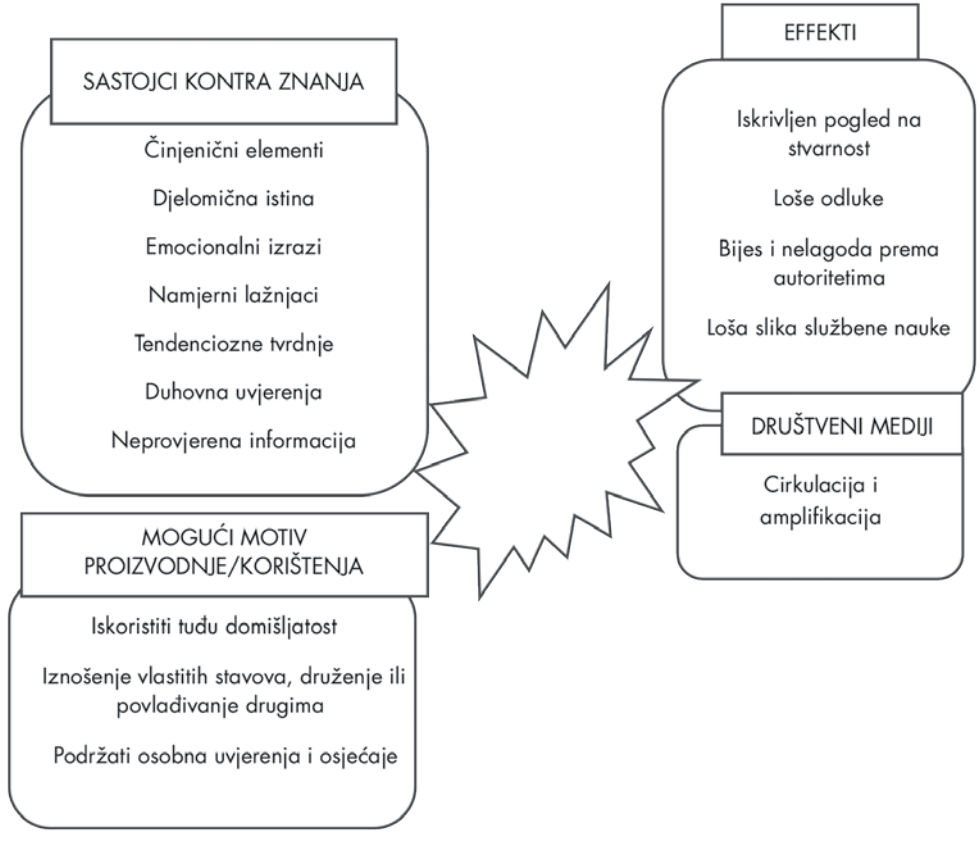
[31] Pojava ezoteričnosti je vezana za posebne pristupe zatvorenim institucijama, što se najbolje vidjelo u vrijeme pandemije. Interesantno ova vrsta znanja je posebno naglašena 2018 – 2019 u Kantonu Sarajevo u upravljanju obrazovanjem.

[32] **ezoteričan** (grč. *ἐσωτερικός:* unutrašnji; namijenjen upućenima), pridržan za neki uži, zatvoren krug (npr. za članove okultnih društava posvećene u »tajne nauke«, za pripadnike ekskluzivnih znanstvenih skupova i sl.); tajan, skriven, unutarnji (https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=18784)

[33] Friedman: ***Introduction: Intolerance, Power, and Epistemology***, *Critical Review*, str 3.

Ključno pitanje koje Friedman iskazuje o epistemološkim elitama jeste da li su sposobni da se uhvate u koštac sa predviđanjem razvojnih postupaka u BiH. Onemogućena političkom destrukcijom, onesposobljena slabim razvojem nauke i obrazovanja, tehnokratija se potpuno marginalizirala.

Kontra znanje se ubrzano razvija u Bosni i Hercegovini, pogotovo zahvaljujući društvenim mrežama.

Slika 1. Model procesa kontraznanja. (Izvor - Ettore Bolisani, Juan Gabriel Cegarra Navarro & Alexeis Garcia-Perez : Managing counter-knowledge in the context of a pandemic: challenges for scientific institutions and policymakers)

Ovaj grafikon s pravom oslikava sve elemente koji su prisutni u Bosni i Hercegovini.

> „Dok je rast znanja pokretačka snaga društveno-ekonomskog razvoja, negativna kontra-znanja stvorena iz službenih i neslužbenih izvora postaju teret za društvo i poduzeća. Protuznanje može uzrokovati poteškoće pojedincima i institucijama svih vrsta koji pokušavaju razlučiti i apsorbirati znanje koje pokreće inovacije i uspjeh."[34]

Pojava kontra-znanja nastaje u onim trenucima kada na političku scenu stupe neobrazovani političari. Većina njih je došla na različite načine do diploma u visokom obrazovanju. Drugi primjer je kada slabi studenti javnih univerziteta potisnu najkvalitenije kadrove, preko političkih partija. Posljedice kontra znanja su jako velike, to Bolisani i drugi ističu u svom radu:

> „Negativan učinak korištenja neprovjerenog ili zastarjelog znanja je raznolik: negativno utječe na donošenje odluka i uzrokuje tjeskobu, stres i očaj (Sánchez-Casado et al., 2015); a još više utječe na našu sposobnost upijanja, pohranjivanja i prenošenja točnih informacija i znanja pokrećući proces iskrivljenja jasnog mišljenja (D. Thompson, 2008)." [35]

Posebno je važno otkloniti sve nejasnoće oko širenja kontra-znanja:

> „Slično procesima vezanim uz stvaranje i dijeljenje znanstvenog znanja, kontra-znanje nastaje tijekom procesa stjecanja, distribucije i korištenja znanja. Osobito kada se uključi u javnu raspravu, protuznanje proizlazi iz nerazumijevanja poruke. Svi imamo pristup neprovjerenom ili zastarjelom znanju koje namjerno ili ne, eksplicitno ili implicitno, dijelimo i koristimo za donošenje svakodnevnih odluka". [36]

Može li se tehnokratija suprostaviti kontra-znanju?

Slaba i nedovršena država BiH, podijeljena po etničkom principu, te urušena političkom destrukcijom, može imati, po definiciji Friedmana, malu ili nekakvu tehnokratiju, ali je pitanje kakav je njen stvarni značaj, i to:

1) u odnosu na opseg ozbiljnosti društvenih problema;

---

[34] Ettore Bolisani, Juan Gabriel Cegarra Navarro & Alexeis Garcia-Perez: ***Managing counter-knowledge in the context of a pandemic: challenges for scientific institutions and policymakers.***

[35] ***Ibid.***

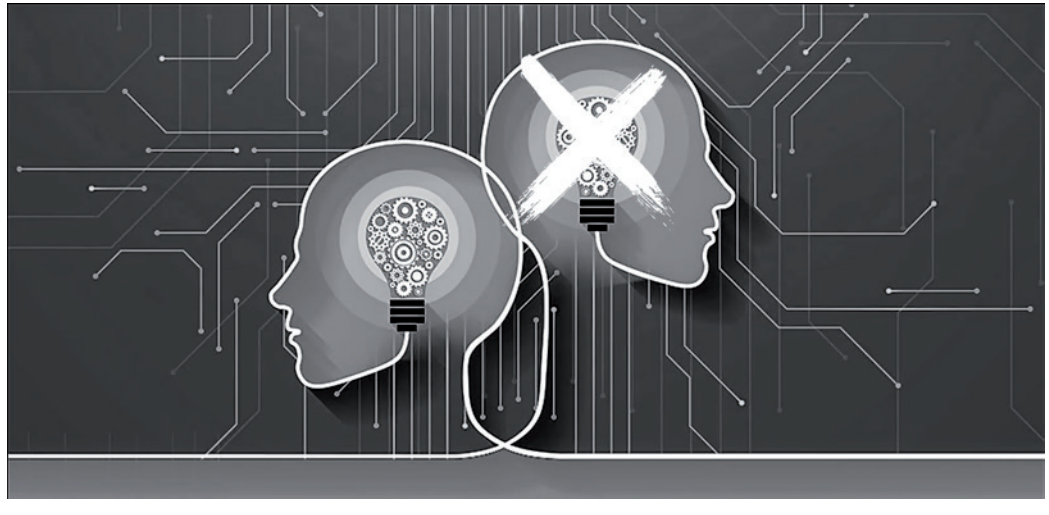
[36] ***Ibid.***

2) na njihove uzroke;
3) na učinkovitost predloženih rješenja i
4) troškove rješenja.[37]

Ustvari BiH je država koja dokazuje da marginaliziranje tehnokratske i epistemološke elite vodi zajednicu na dno. Da bismo se uopće mogli baviti prijenosom znanja i učenjem, moramo da se fokusiramo na pitanja odnosa društva prema neznanju.

Tu nam može biti osnova sistematizacija neznanja Micehaela Smithsona i njegovo shvatanje društvene uloge neznanja na različitim nivoima. Još u svom radu iz 1985. godine on iscrpno pravi sistematizaciju društvene uloge neznanja, koja se u velikoj mjeri poklopila i sa našim sadašnjim shvatanjima.

> Sociopolitička relevantnost neznanja vidljiva je u najmanje tri sfere: specijalizirano znanje i "informacija" eksplozija, formulacija javne politike na temelju znanja i, naravno, tajnost. Gotovo sve se organizacije oslanjaju na selektivno neznanje za svoje glatko funkcioniranje. Većina organizacijskih uloga sadrži ono što će se kasnije nazivati "zahtjevima neznanja".[38]

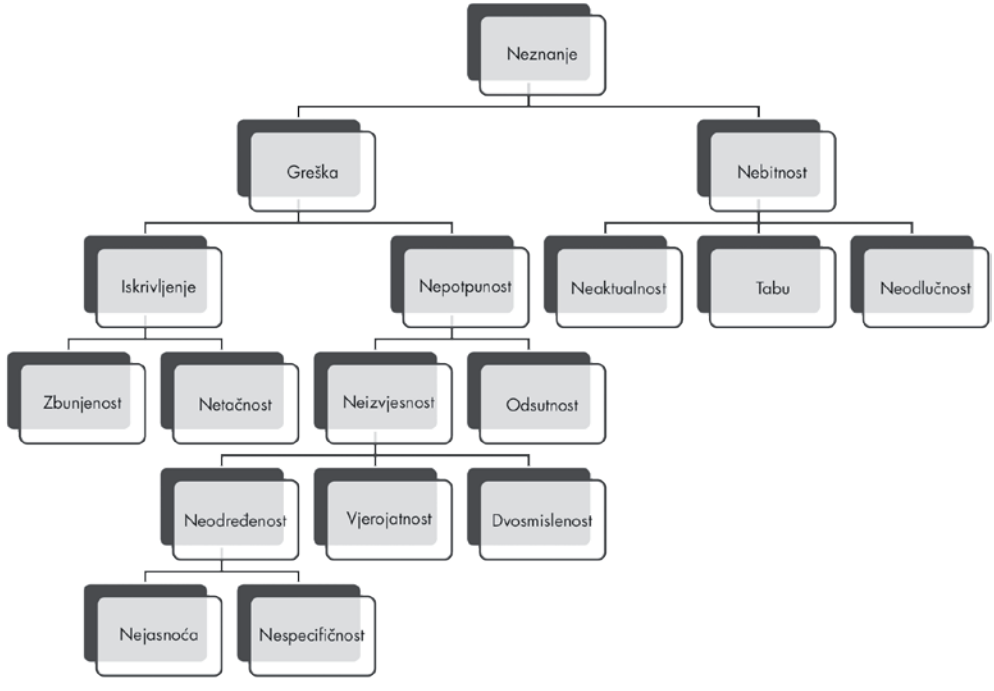

Razlika između znanja i neznanja

[37] J. Friedman: ***Introduction: Intolerance, Power, and Epistemology***, *Critical Review*, str 3.

[38] Michael Smithson: ***Ignorance: Vocabulary and taxonomy***, Blog June 28, 2022. https://i2insights.org/2022/06/28/ignorance-taxonomy/

Smitshon Tipologija neznanja

Izvor: Michael Smithson 2022.

Ovo su osnovne karakteristike koje u tipologiji neznanja ističe Smithson, ali kada vidimo imamo li mi taj odnos prema neznanju, počinjemo da shvatamo da imamo društveni strah da priznamo da nemamo odgovore na mnoge složene probleme. To je ključ koji objašnjava da nedostatak ozbiljne i razvijene tehnokratije u obrazovanju koči ukupnu potrebu za promjenom koju nam nameću globalizacija i okruženje.

2.9. **Marginalizacija tehnokratije u obrazovanju i neobrazovanost**

Slabo i marginalizirano tehnokratsko znanje u BiH, je podijeljeno još nacionalističkim podjelama i urušeno političkom destrukcijom, koja je stvorila ozbiljan temelj da osnovu svih aktivnosti čini ustvari obrazovna destrukcija.

Obrazovna destrukcija usmjerava utjecaj bilo kakvih stručnjaka na oblast nauke i obrazovanja, stvarajući pojednostavljene sistemske oblike, koji su do kraja ispolitizirani, i ne samo to nego što vode obrazovni sistem u proces depresije i demotivacije. Sve to dovodi do masovne emigracije mladih, bojkota nastavničkih zanimanja, fiktivnog djelovanja i birokratske uprave.

Političke stranke postavile su osnovnu tezu da akademsko i tehnokratsko znanje nije emancipatorsko. Populistički razvijajući političku i obrazovnu destrukciju oni sprečavaju emancipaciju zajednice, sa ciljem isključivanje iz globalnih razvojnih procesa, sprečavanja razvoja tehnologije u javnoj sferi, ali posebno odbijanja mogućnosti alternativnih puteva u upravljačkim zajednicama posebno obrazovanju.

Politizacija u nauci i obrazovanju je toliko prisutna da djelovanje dobija novu ulogu populističkog ideološkog agenta, sa ciljem opravdanja *status quoa*.

To stvara jedan poseban odnos populizma, političke destrukcije i podijeljene zajednice, jer je cilj djelovanje u pravcu političkih ciljeva, a ne razvoj i poboljšanje uvjeta. To je sada uloga visokog obrazovanja, koja na prvi pogled nije vidljiva, ali kada se one analiziraju u pitanju su oslabljene i korupcijom načete institucije, čiji se zadatak vezuje za homogenizaciju nacije, koja je uplašena od mogućih sukoba, gubitka posla, finansija itd. To generalno na državnom nivou dovodi do raspada nauke i visokog obrazovanja u ključnom funkcioniranju, a to je rješavanje problema društva. Otvara se jedno posebno polje razvoja neobrazovanosti i to kod velikog dijela mladih ljudi, jer ovakvi sistemi teško da mogu da ostvare cilj tih generacija kada je u pitanju akademska i naučna karijera.

Nažalost, taj problem nisu prepoznale ni međunarodne organizacije i institucije u BiH, koje su na potpuno pogrešan način pokušale da smanje nivo neobrazovanosti u BiH, gurajući određene donacije u ovako korumpirane institucije.

Kad su oslabile visokoškolske institucije, obrazovana destrukcija dobija je na zamahu formirajući poseban odnos prema znanju, kao nepotrebnom balastu i da bez toga nije moguće opstajati i u složenom i sukobljenom svijetu.

Za razvoj obrazovne destrukcije u čitavoj društvenoj sferi, prvi zadatak ima da onemogući javni prostor i institucije da u njemu djeluju kako bi se proces depresije, te procesi neobrazovanosti i nezavršenosti razvili do maksimuma. Sve je to pretvoreno u patološki način razmišljanja de su pojedinci važniji od zajednice, razuma, modernizacije, globalizacije, sistema itd.

Sve je to dovelo pored straha, u okviru akademske sfere raširi patološki neoliberalni individualizam koji se uklopio u propadanje i birokratizaciju visokoškolskih institucija i birokratizaciju kompletnog društvenog sistema.

Svi elementi koje smo nabrojali uvjetovali su da u BiH dominiraju dva stuba koja koče da društvo krene naprijed:

- Politička destrukcija, koja sistematski razvija obrazovnu destrukciju, sa nizom negativnih posljedica po društvo (u prvom redu visok nivo neobrazovanosti i površnosti);
- Razvijanje patološkog neoliberalnog individualizma koji se zasniva na slabim birokratizovanim instituciionalnim modelima.

To su osnovni temelji ukupnog društvenog zaostajanja od prekida ratnih sukoba, a koja su dobila u poslednjih 10 godina dramatične razmjere, koje rezultiraju naglim smanjenjem stanovništva i ukupnim društvenim i ekonomskim zaostajenjem za susjedima i drugim državama Evrope.

Nabrojali smo sve faktore koji su doveli do bujanja patološkog neoliberalnog individualizma, gdje se očito međunarodni faktor nije snašao da se na adekvatan način suprotstavi. Oni su na pogrešan način nastavili da tretiraju važnost obrazovnih i naučnih problema. Oni su po svaku cijenu pokušavali da modernizuju državne i institucionalne strukture upravljanja, koje su već pripremljene bile da ne sprovode globalne programe. Nacionalistička ideologija i politička destrukcija su napravile razvijene mehanizme urušavanja ideja koje su donosile međunarodne organizacije.

Jedini put u ovom trenutku je izgradnja alternativnog sistema, koji će biti prihvaćen od strane stranih međunarodnih tijela (EU, UNESCO itd.), tako da će se time obuzdati partijsko djelovanje na tri nivoa:

- Unutrašnje djelovanje – preko partijskih kadrova, korumpiranih nastavnika i predstavnika određenih službi i organizacija;
- Spoljni djelovanjem – korumpiranim agencijama za akreditaciju, državnih agencija za obrazovanje, kantonalnih i entitetskih ministarstava;
- Političko finansijskih struktura koje preko projekata, finansija, donacija ili jednostavno kontrole školarina, utječu na jačanje prethodnih struktura i onemogućavanje ekspertskog ili tehnokratskog utjecaja na visoko obrazovanje i nauku.

To pogotovo povećava strah kod akademske zajednice i njihovo povlačenje iz javnog života i ekspertskog delovanja.

U svom članku „Neoliberalni individualizam na holandskim univerzitetima: podučavanje iz antropologije u nesigurnom okruženju“ autori E.W. Bal, E . Grasini i K.M. Kerk (navodi.....) ističu da novi oblici neoliberalnog upravljanja imaju povećan fokus na individualnu performativnost i učinak. Taj model je povećao individualizam i u akademskoj zajednici jer ovdje

se stalno mora birati između naizgled suprostavljenih interesa, što se prije svega misli na lično naspram kolegijalnosti i istraživanja nasuprot podučavanja (E.W. Bal, Grasini, Kerk ...)

Ove formulacije prethodno navedinih autora imaju veliku potvrdu na bh. univerzitetima, gdje se neoliberalni individualizam posebno uklopio u političku destrukciju u visokom obrazovanju. Strah od ukupnog društvenog djelovanja najbolje su iskazali ovi holandski autori kroz svoju formulaciju:

„Nesiguran položaj mnogih akademika čini ih odličnim da postave zahtjeve ili riječima jednog kolege koji nije u stalnom radnom odnosu – „Ne želim pričati previše sranja, jer trebam produžiti ugovor." (Bal, Gresirani, Kerk).

Sve je to doprinijelo deprofesionalizaciji u čitavom sistemu obrazovanja, pogotovu kolapsu nastavnog procesa (koji je tek otkriven u potpunosti u vrijeme korone), pojave prekarnosti, pojačavanjem institucionalnog neoliberalnog oblika u visokom obrazovanju, pod kontrolom nacionalističko-populističkih segmenata društva.

Upravo te nacionalističko populističke strukture u visokom obrazovanju onemogućavaju ozbiljan naučni rad i stvaraju poseban osjećaj nesigurnosti i tjeskobe.

Odnos populizma prema visokom obrazovanju u BiH je potvrdio stavove Nathana Grunfielda (koji navodi Benjamina Moffetta) da je populizam politički stil, a ne ideologija. Dakle, u ovom trenutku to je stil nacionalističkih struktura da ne mijenjajući ideologiju, odn. da ostanu na vlasti.

Međutim, populizam je jako podigao nivo političke destrukcije, koja opet raširila mnogo opasniji oblik destrukcije – obrazovnu, koja je počela da otkriva ishodi lošeg obazovanja i loše obrazovanosti političkih faktora otkrivaju njihovu nesposobnost da upravljaju zajednicom.

3. dio

NON SCHOLAE, SED VITAE DISCIMUS[39]

3.1. Gdje su rješenja?

Radikalni zaokret prema novom sistemu rada školama i stvaranje osnovnih premisa za promjenu odnosa prema obrazovanju.

Nama je potrebna ne samo reforma obrazovanja, već *evolucijski skok* ka novoj i savremenoj školi, odnosno obrazovanju, a za to nam je potrebno da ostvarimo:

- novu pedagogiju,
- novo okruženje za učenje i
- da razvijemo digitalno učenje.

Evolucijski skok se može uraditi samo uz pomoć onih organizacija koje vide našu naciju kao cjelinu, bez obzira gdje se nalaze, a to su: Svjetski bošnjački kongres, Bošnjačka nacionalna fondacija i Bošnjačka akademija nauka i umjetnosti. Oni nam umrežavanjem i podsticanjem kompetentnosti, njegovanja izvrsnosti mogu donijeti novi pristup pedagogiji, koja će biti otvorena za sve.

3.1.1. *Šta znači nova pedagogija ?*

Već se predviđa da će od 2031. godine doći do procvata personalizovanog učenja zahvaljujući vještačkoj inteligenciji, koja će promijeniti paradigmu odnosa nastavnika i učenika. U tom smislu Bosna i Hercegovina mora da se posveti potpunoj digitalizaciji škola i univerziteta. To će zahtijevati konstantno obrazovanje nastavnika, novi sistem ulaganja u obrazovanje i razvoj strategije kvaliteta na svim nivoima (od vrtića do univerziteta).

[39] - *Ne učimo za školu, nego za život.* ~ Seneka

Nova pedagogija morat će da se fokusira na odnos edukativnih tehnologija i nastavnog procesa na taj način što će uvažavati potrebe okruženja u kojima se škola nalazi. A to podrazumijeva i pitanja odgovornosti obrazovanja za odvijanje procesa nastave i učenja, zatim, novu zakonsku regulativu, koja će pitanje kvaliteta staviti na prvo mjesto, a ne organizaciona i personalna pitanja. To će posebno postaviti pitanje odgovornosti ustanove za stjecanje kompetencija i kvalifikacija u svim segmentima djelovanja.

Zakonska regulativa mora imati drukčiji odnos između pojedinca koji se obrazuje, okruženja koje to finansira i škole kao izvođača procesa obrazovanja. Jasno je da iz ovoga proizlazi da će morati da prevlada neprofitno obrazovanje na svim nivoima, ako želimo kvalitet u budućnosti.

S druge strane, nova pedagogija potpuno stvara nove uvjete za rad nastavnika i njihova uloga se u potpunosti mijenja kao i što se mijenja kompletno obrazovanje.

Poznati međunarodni stručnjaci Fernando M. Reimers, Renato Opertti u knjizi *To Build Back Better Futures for Education*, predlažu 8 ciljeva budućeg obrazovanja:

> „Cilj 1: Promicati integraciju i komplementarnost obrazovanja licem u lice i obrazovanja na daljinu
> Cilj 2: Podržati raznolikost hibridnih načina kako bi se pomoglo učenicima da razviju širinu kompetencija koje su im potrebne
> Cilj 3: Podržati razvoj strukturiranih progresija putanja učenja kroz obrazovne razine i odredbe
> Cilj 4: Preispitati relevantnost i organizaciju znanja u kurikulumu
> Cilj 5: Ponovno prispitati odnose između nastavnika i učenika
> Cilj 6: Ojačati partnerstvo između obrazovanja i različitih segmenata društva
> Cilj 7: Koristiti tehnologiju za demokratizaciju pristupa znanju
> Cilj 8: Ojačati veze između škola, obitelji i zajednica“[40]

Isti autori upravo ističu da je potrebno napraviti potpunu promjenu u radu nastavnika u institucijama, kako bi došli do modernog prenosa znanja.

> Ovaj okvir predlaže da odgovori moraju slijediti tri međusobno povezana cilja: poboljšati učinkovitost obrazovnih strategija tijekom izbijanja; oporavak i ponovna izgradnja mogućnosti obrazovanja nakon

[40] Fernando M. Reimers, Renato Opertti: ***To Build Back Better Futures for Education***, str 14-16.

izbijanja; i izgraditi otpornost obrazovnog sustava kako bi mogao funkcionirati tijekom budućih epidemija. Ovi ciljevi uključuju radnje u tri široka područja: procjena kako se promijenio kontekst za učenike, obitelji, nastavnike i zajednice te za sustav pružanja obrazovanja; razvoj strategije za podučavanje tijekom izbijanja ili oporavka od nje; i povećanje kapaciteta škola, učitelja, ravnatelja škola, učenika, obitelji i sustava. Okvir predlaže sljedeće konkretne radnje:

I. Procijenite kako se kontekst promijenio i potrebe koje su te promjene stvorile.

a. Procijenite dobrobit učenika i raspoloženje za učenje.
b. Procijenite pristup i angažman učenika i identificirajte djecu koja su napustila školu.
c. Procijenite dobrobit nastavnika i osoblja i spremnost za podučavanje te pružite podršku.
d. Procijenite promjene u kontekstu i utjecaj pandemije na zajednice.
e. Ocijeniti djelovanje obrazovnog sustava.

II. Razvijte strategiju na razini škole ili sustava za podučavanje tokom izbijanja ili za oporavak od nje.

a. Posvetite se podršci svim učenicima.
b. Razvijte platformu za isporuku koja uravnotežuje učenje licem u lice i učenje na daljinu te omogućuje personalizaciju i diferencijaciju.
c. Odredite prioritete kurikuluma. Usredotočite se na kompetencije i na obrazovanje cijelog djeteta.
d. Ubrzajte učenje i personalizirajte.
e. Podržite mentalno zdravlje i emocionalnu dobrobit učenika.
f. Procijenite učinkovitost inovacija koje su se dogodile.
g. Integrirajte usluge koje podržavaju studente (zdravlje i prehrana).

III. Povećajte kapacitet.

a. Razvijati kapacitete škola. Uskladite uloge i odgovornosti školskog osoblja tako da podržavaju holistički pristup razvoju učenika.
b. Izgradite kapacitete nastavnika, ravnatelja škola i drugog osoblja. Profesionalni razvoj nastavnika.
c. Stvorite partnerstvo između škole i drugih organizacija.

d. Komunicirajte s roditeljima i razvijajte roditeljske vještine.

e. Izgradite školske mreže.[41]

3.1.2. *Hoće li novi mrežni pristup promijeniti odnos zajednice prema obrazovanju?*

Možemo li se spremiti za obrazovanje koje će biti vezano za promjenu društva u budućnosti?

Jednostavno, bit će to neophodno, jer mora se stvoriti novo okruženje za učenje, da bi naša zajednica do 2036. godine stvorila nove obrazovne programe, mreže i institucije.

Za to će biti potrebno da uložimo više sredstava na formiranje timova za transformaciju obrazovanja. Politika u svim prostorima gdje žive Bošnjaci morat će da se posveti obrazovanju za karijeru, a ne za zapošljavanje ili migraciju neobrazovanih ljudi. To podrazumijeva fleksibilni pristup nastavnom procesu podučavanja, gradnje nastavničkih karijera, stvaranju modernih kurikuluma, motivaciji i organizaciji učenja (kroz praksu, digitalno, personalno, a ne samo u učionici).

Ključ čitavog procesa je stvaranje društveno priznatih i cijenjenih i atraktivnih nastavničkih i predavačkih karijera.

Na ovaj način možemo se spremiti za obrazovanje budućnosti, koje neće biti segment samo pojedinih dijelova života, obrazovanje će postati sastavni dio svakodnevnice i mladih i odraslih. Od 2040. godine u svijetu obrazovanje će postati dominantan način života, koje će moći da nam stvara uvjete za kreativan i inovativan put u karijeri, a time bi prostori gdje žive Bošnjaci postali dio kreativne i inovativne Evrope.

Zato se moramo usmjeriti na prijenos znanja u formalnom i neformalnom obrazovanju, u svim segmentima društva i zajednice jer je u svim oblastima prijenos znanja ključan za razvoj određenih nacionalnih programa. Ovdje je pitanje ko i zašto prenosi znanje u kom smislu. Prijenos znanja nije samo stručna stvar, to je strateška i suštinska stvar svakog sistema obrazovanja na svim nivoima, ali to je i odnos društva prema znanju uopšte. To je ključno pitanje naše zajednice u budućnosti.

> „U skladu s našim prethodnim nalazima (Wutti i Hayden), mnogi su sudionici spomenuli obrazovanje kao specifičan oblik prijenosa znanja. Najčešće su se odgovori odnosili na obrazovanje na sveučilištima i drugim visokoškolskim ustanovama. U tom kontekstu citirano je i akademsko obrazovanje i obrazovanje postdiplomskih istraživača. Međutim, druge su se izjave odnosile na obrazovanje u širem smislu koje

[41] ***Ibid***, str 19

> je uključivalo obrazovanje izvan sveučilišta, naprimjer u školama ili strukovnom osposobljavanju, kao i kontinuirano obrazovanje. Neki su sudionici objasnili da je prijenos znanja obvezan dio svakog oblika obrazovanja."[42]

Globalno gledajući politika i društvo u cjelini moraju se fokusirati na stvaranje svijesti o značaju prijenosa znanja jer kada se shvati da je ulaganje u sve oblike prijenosa znanja više nego značajno za njih, tek tada mogu biti sigurni da se ulažu sredstva za razvoj zajednice, to je i ključ povezivanja dijaspore i matičnih prostora. Korona kriza je natjerala sve ljude da shvate da je znanje jedini put, kojim u budućnosti možemo imati otpornu i održivu naciju.

> Unatoč činjenici da je prijenos znanja političarima i dionicima tema od posebne važnosti, samo je nekoliko sudionika spontano povezalo ovo područje s prijenosom znanja. Oni koji su, međutim, potvrdili značaj i pozvali se na priopćavanje rezultata istraživanja i zaključaka političarima, kao i dionicima i agentima u javnom i privatnom sektoru. Primjeri iz studije uključuju „prijenos znanstvenih uvida na dionike u javnom i privatnom sektoru", „koprodukcija društveno relevantnih znanja, zajedno s neznanstvenim dionicima", „savjetovanje i rješavanje problema za [. . .] politiku", ili „opskrbu i korištenje sveučilišnog znanja i istraživanja za različite skupine dionika". Slično kategoriji "znanost-znanost", i ova se kategorija često spominjala u skladu s drugim kategorijama, poput "znanost-za-javnost" ili "znanost-za-profesionalce".[43]

Zato moraju edukativne mreže u Bošnjaka da urade ključnu stvar a to je da povežu sve subjekte koji se bave prijenosom znanja.

3.2. Bošnjaci, politika, i društveni odnos prema prijenosu znanja

Prijenos znanja u današnje vreme bitno utiče i na prostor, vrijeme, sistem i političke subjekte. Naši politički subjekti su se u postpandemijskom periodu, suočili se noviim faktorima u prostoru i vremenu, koje je izgradilo drukčija obilježja

---

[42] Markus C. Hayden[1], Margarita K. Petrova[1], and Daniel Wutti[1], (2018): ***Direct Associations of the terminology of Knovledge Transfer – Differences between the Social sciences and Humanities (SSH) and other scientific disciplines***. file:///C:/Users/Dell/Downloads/Direct_associations_of_the_terminology_o.pdf.

[43] ***Ibid***,

u odnosu na sistem i političke prilike. Te prilike su se promijenile, jer je mladost ovih prostora počela da se razvija na jedan potpuno novi način življenja, koristeći nove tehnologije i motivišući svoje okruženje da se ide ka promjeni.

Promjenljivost je jedna karakteristika koja se zahtijeva i od obrazovanja, svijet poslije pandemije uz pomoć sve veće tehnologije se ubrzava i postaje sve fleksibilniji u rešavanju mnogih društvenih problema. Nove generacije mladih Bošnjaka (BiH, Crna Gora, Sandžak), počinju da stvaraju novi ambijent, imaju zahtjeve da zajednica prihvati njihov novi tehnološki senzibilitet i način učenja.

Do sada, osim rahmetli muftije Zukorlića, koji je posljednje godine najviše posvetio problemu obrazovanja i prijenosa znanja, drugi politički subjekti su podcjenili značaj obrazovanja, naročito ishoda i uključivanja novih oblika učenja i naročito vrednovanja znanja. Zato je sada jako teško vratiti mlade putem starih obrazaca i nazovi programa nazad u matične prostore. Model politike u kome je prijenos znanja nebitan, za našu zajednicu rezultirao je:

- Apsolutnom usamljenosti na političkoj sceni, bez obzira na poluge vlasti;
- Potcenjvanje obrazovanja je rezultiralo nemogućnošću adekvatnog upravljanja u doba korone;
- Neuključivanje nauke u kriznim vremenima, dokaz je da nauka potpuno marginalizirana i onesposobljena da se uključi rješavanje problema;
- Prijenos znanja i sistemi programirani su za složeni heterogeni svijet, a naše upravljačke elite nisu u mogućnosti da to razumiju.

Homogenizacija prostora se zasniva na dva osnovna stuba moći i interesa. I takva politika je mogla da funkcionira u prostoru koji je zatvoren. Čim se nađu alterativne (nove tehnologije, strani izvori finansiranja, mobilnost radne snage), homogenizacija obrazovnog prostora postaje skoro neodrživi cilj. Zato naše političke partije, pokušavaju da odlažu riješenja u želji da održe homogenizovani prostor. Zato i izbjegavaju da se uključe u procese inoviranja i u međunarodne mreže i djeluju samo pod pritiskom.

Političke organizacije su se zavarale činjenicom, da mogu voditi politiku kroz površan odnos prema učenju i novim tehnologijama. Političari koji su dozvolili stvaranje tajkunskih obrazovnih organizacija, prodaju diploma i opravdavanje neznanja unutar organizacija, oni su izgubili relevantan osnov da djluju u prostoru. Zato su ti prostori i ostali ispraćeni i mladi su potražili svoju potrebu za učenjem na drugim mjestima.

Nedostatak kriterijuma, naročito eliminiranje svih onih kadrova koji su se suprotstavili glavnoj politici, još više je oslabilo organizacije, koje na vlasti djeluju više po inerciji, nego li smisleno. U tom kontekstu njihovi resursi su se bitno smanjili i stvorili nemogućnosti da učestvuju u državnom upravljanju. Pokazalo se da političke organizacije bez obzira na veličinu, novčana sredstva ili medijsku moć zavise od kvaliteta svojih kadrova na terenu nisu u mogućnosti da upravljaju obrazovnim sistemom u postpandemijskom periodu. Polako ali sigurno počeli su da silaze sa scene subjekti koji su shvatili obrazovanje kao potrošni politički plijen. Međutim, nove političke organizacije, koje unose promjenu, još uvijek nisu shvatile da je prenos i upravljanje znanjem ključan faktor daljeg djelovanja organiziranih subjekata u svim prostorima. I da se to mora sistemski ostvarivati.

I to je jedan od ključnih zadataka bošnjačkih organizacija, pogotovu Svjetskog bošnjačkog kongresa.

3.2.1. *Prostor djelovanja*

Prostor u kome djelujemo je više mozaičan i podložan promjenama, nego što to vide naše političke upravljačke elite. Danas je on pod utjecajem tehnologija koje ubrzano mijenjaju okolišni ambijent, što zahtijeva veću fleksibilnost i više ulaganja u prijenos znanja. Današnji potezi političara su vidljiviji nego ikad ranije, jer je realni prostor dobio svoju pandan (ili alternativu) u virtuelnom prostoru, koji se ne može na lokalnom nivou (u malim zemljama i na nacionalnom) kontrolirati. Pored težnje za formiranjem internetskih echo komora (echo komore su zajednice na društvenim mrežama koje podržaju određenog političara ili politiku), nedostatak znanja i obrazovanosti onemogućava da se one upotrijebe na pravi način a pogotovo što se nepoštivanje vrijednosti znanja i obrazovanja, danas vidljivo u okruženju, razvija sasvim drukčije od Bosne i Hercegovine (pogledati rezultate i TIMSS i PISA Slovenije, Hrvatske i Srbije), tako da se to ne može više prikrivati i zanemarivati. Loše upravljanje prostorom je u velikoj mjeri dokaz neprilagođenosti upravljačkih struktura promjenama unutar sistema, politike i okruženja što je vidljivo zanemarivanjem potreba škola, univerziteta, instituta, zdravstvenih ustanova, velikom korupcijom i prodajom diploma. Taj proces počinje nagrizati i velike subjekte na vlasti.

3.2.2. *Vrijeme djelovanja*

Odnos prema vremenu u kome djeluju pokazuje da su naši politički i obrazovni subjekti vrlo specifični. Oni se, nažalost, još uvijek „razbacuju se vremenom" i ne shvataju da će već 2030. godine konkurencija za očuvanje talenata u Evropi biti tako velika, da će investiranje pojedinih država u talente premašiti investicije u određene grane privrede. Naše upravljačke elite, žive sa idejom nepromjenjivosti sistema obrazovanja, doći će u još težu situaciju, a neodrživost upravljanja sistemima dovest će ih u čorsokak da prate globalne tokove.

Međutim, vremenska dimenzija odliva stanovništva, nezavršenih i neuspješnih investicija, isključivanja iz evropskih integracija, postala je bumerang, koji se vratio onim koji vladaju. Odlazak mladih i obrazovanih iz zemlje, stvara latentno nezadovoljstvo kod stanovništva, jer su ljudski resursi BiH izuzetno ograničeni, tako da mi danas nemamo adekvatan odgovor na sve veće zahtjeve globalizacije. Ono što je sada jasno jeste da globalizacija među Bošnjake, da citiram Zeynep Tufekci (američku naučnicu turskog porijekla), dolazi sada odozdo, prouzrokovano zahtijevima siromašnih slojeva koji su počeli da traže svoje modele iskazivanja. [44]

U ovom vremenu oni koji imaju znanja bez problema sučeljavaju se sa onima koji imaju suprotne stavove od njih. I to se medijski i politički pojavljuje kod novih generacija koje imaju drukčiji pristup od prethodnih, upravo zahvaljujući novim tehnologijama.

Složenost odnosa prostora i vremenska prava prijenosa znanja stvorio je strah od obrazovanih elita. I u tom kontekstu oni pribjegavaju staroj staljinističkoj metodi o pojednostavljivanju svega u društvu sa ciljem prikrivanja stvarnog stanja.

> „Tu dogmu će kasnije Staljin, stvarni tvorac lenjinizma, jer se Lenjin smatrao samo jednim od marksista a ne tvorcem neke nove teorije, izložiti u lapidarnoj formi jedne definicije svekolike teorije marksizma-lenjinizma, tj. u čuvenoj IV glavi Historije SKP (b), gdje je donio teoriju filozofskog materijalizma, materijalističke dijalektike, te historijskog materijalizma koji, prema njemu, predstavljaju kompletno učenje marksizma kao dogmatskaog preparata jednog kastriranog i krajnje dogmatiziranog mišljenja koje je smatralo da je odista skupilo u sebi vrhunac svega što je svijet do tada mislio i dalo zadnju riječ filozofije i društvene znanosti, uopće. Ova teorija je, svojim priprostim načinom izlaganja i svojim svođenjem najviših i najznačajnijih pitanja pitanja filozofije i cijele društvene znanosti na nekoliko jednostavnih formula, stvorila onaj tip

[44] Transcript: Ezra Klein, Interviews ***Zeynep Tufekci***, https://www.nytimes.com/2022/01/18/podcasts/transcript-ezra-klein-interviews-zeynep-tufekci.html.

> mislioca, kojemu je bilo dovoljno da pročita tih pedesetak stranica Staljinovog katehizisa, te da se smatra kompetentnim za sva moguća pitanja i nosiocem najviših izraza svjetske filozofijske i društvene teorije i misli, uopće. To je ona forma mišljenja koju je Staljin derivirao iz svog teološkog obrazovanja, koja je u formi jedne nove bezbožne teologije, riješila sva svjetska pitanja u nekoliko jednostavnih formula a sva stvarna pitanja prepustila odlukama mudrog vođe.[45]

Ovaj model o kome Muhamed Filipović piše, ostavio je ozbiljnog traga na sisteme prijenosa znanja u bošnjačkom prostoru obrazovanja, to nas je dovelo da socijalistički „tvrdi" model institucija i propusnosti znanja održimo do danas. I to vrlo pojednostavljen i birokratizovan pristup. Ključni njihov faktor u ovom pojednostavljanju su mediji. Medijskim prikazivanjem samo jedne strane oni su pretvaraju u sredstva za indoktrinaciju (mediji i echo komore) i prikrivanje stvarnih potreba mladih.

Međutim, situacija se u prostorima promijenila, uključivanjem društvenih mreža, kablovske televizije, nezavisnih portala, strani izvori postali su dostupni prije svega gradskoj omladini i obrazovanom stanovništvu. To ubrzano dovodi do promjene shvatanja društvene stvarnosti.

3.3. Prijenos znanja i utjecaj društvenih i političkih organizacija

Problem političkih organizacija na Balkanu je nipodaštavanje značaja znanja i obrazovanja i to u svim formama – neformalnog (unutar organizacija) ali i formalnog (unutar institucija). Politički pokreti koji se javljaju početkom XXI vijeka upravo se zasnivaju na dvije osnovne komponente – treninga i akcije.

Nove tehnologije postaju sredstvo koje samo još više podstiče ove aktivnosti (vidjeti o društvenim mrežama i akciji). Dakle, političari su sada u drukčijem problemu nego ikada u ovih 25 godina, jer su se suočili sa potrebom izgradnje znanja u svojim redovima, kako bi oni ostali na vlasti.

---

[45] Muhamed Filipović: ***Komunizam i nostalgija***, str 87

Izgradnja i prijenos znanja na svim nivoima je složen i vrlo osjetljiv način rada, ako su svi elementi usaglašeni kako bi se mogao dobiti efekat koji odgovara razvoju modernog sistema.

3.3.1. *Prijenos znanja i politička aktivnost u Bosni i Hercegovini*

Problem političkih organizacija na Balkanu je visok nivo nipodaštavanja primjene znanja i obrazovanja. Naravno, u tom nipodašavanju političke elite u Bosni i Hercegovini su na vrhu te skale balkanskih političara. Oni se bore protiv svih oblika kvalitetnog obrazovanja i to u svim formama – neformalnog obrazovanja (čak i unutar i svojih organizacija), ali i formalnog (unutar institucija) sistema koji je na državnom i drugim nivoima marginaliziran.

Moderni politički pokreti i organizacije (vidjeti Arapsko proljeće, demokrate u SAD, pokreti u nekim zemljama EU, itd.) koji su obilježili početak XXI vijeka zasnivaju se na dvije osnovne komponente treningu i akciji!!! Kasnije masovno uključuju tehnologije kao osnovnu potporu njihovo delovanja. Prihvataju nove tehnologije (naročito) internet kao sredstvo koje samo još više podstiče ove aktivnosti, naročito kombinujući svoje djelovanje sa društvenim mrežama.

Nove tehnologije otkrivaju u stvari negativnosti koje se javljaju unutar političkih struktura, a to je formiranje prekomjerne političke kvazielite, koja je zasnovana na korupciji, nepotizmu i kolektivnoj narcisoidnosti.

Stvaranje tih partijskih (političkih) kvazielita zasnovana je na lojalnosti i obezbeđenju mehanizama odrzanja vlasti na jedan stari način (strahom, kršenjem zakona, smenjivanjem, zatvaranjem, uništenjem svih kritičara vlasti), toliko je opteretila političke organizacije na vlasti da su rukovodstva tih organizacija i koalicija pod stalnim pritiskom i u zavisnošću od položaja prekomernih kvazi rukovodilaca.

Te kvazielite su do svojih pozicija došle upravo koristeći partijsku vlast (lojalnošću, kupovinom diploma, radnih mesta, partijskom kombinatorikom) i njihova mjesta na kome se nalaze (pogotovu u državnoj upravi) nisu u funkciji razvoja društva, već očuvanja političkog status quoa.

Međutim, kako su se uvjeti u društvu promijenili ta kvazielita je došla u krizu! Prvo, jer se namnožila i potrebno je mnogo funkcija i mjesta da bi se zbrinuli, to je dovelo da su oni počeli da se međusobno sukobljavaju. Drugo, jer nisu kompetentni za poslove na koje ih stranka postavila, pa se to sve više vidi da oni otežavaju i partijski rad. Treće, što je politički prostor postao sve složeniji, primenom novih tehnologija i akcijama novih mladih opozicionih aktivista, tako da stare floskule i ideje, više nisu aktuelne u odnosu na prethodni period, a stari partijski kadrovi nemaju znanja da nešto inoviraju.

Konkurencija su im postali niz mladih političara koji su pored aktivnog rada na terenu (u kontaktima jedan na jedan sa građanima) i dobro znanja novih tehnologija, ali i ukupno boljeg obrazovanja, dominirali u kampanji.

Ono što su novi politički pokreti i koalicije pokazale da se znanje može atraktivno upotrijebiti u razvoju političkih akcija. I dok su velike stranke zanemarile ozbiljnu pripremu svojih članova za izbore, podcjenili treninge za uvođenje inovacija u političku aktivnost, novi (opozicioni) pokreti su maksimalno uključivali u te aktivnosti svoje aktiviste i članove NVO organizacija dajući im prednost u odnosu na svoje stare kadrove (slično onome što se dogodilo u Crnoj Gori).

Ovde se jasno pokazalo da su pripreme i prenos znanja odnijeli pobjedu u odnosu na tradicionalizam birokratskih struktura. Slično je kao i sa drugim zemljama gdje je populistička politika počela je da gubi dah protiv aktivizma na terenu podržanog novim tehnologijama (izbori u SAD, sjajan primer države Džordžije). Odnosno jednim novim načinom prijenosa znanja u društvu kroz političku akciju na terenu i kroz društvene mreže. I jedno i drugo je direktan kontakt sa glasačem koji je tražio konkretne i jasne informacije i stavove.

Napomenuli smo da je Zeynep Tufekci je ovaj trend jako okarakterisala – globalizacija je došla odozdo![46] Da u BiH su globalni politički tokovi došli odozdo i snažno udarili u vladajući populizam i kolektivni narcizam. U stvari tom globalizacijom odozdo politika je dobila novo ruho, koja se pokazala efikasnom prvo u velikim gradovima i najrazvijenijim sredinama (slično kao u SAD).

Šta je u stvari donijela globalizacija odozdo? Novi način upravljanjem znanjem i veštinama koje se ogledaju visokim stepenom aktivizma na terenu, fleksibilnošću, dogovaranjem, smanjenom dozom konflikata, hibridnim sistemom komunikacije sa građanima (nove tehnologije i delovanje na terenu). Ujedno sve su to novi oblici prijenosa znanja koji su učili na raznim seminarima i internet prezentacijama.

Pošto je politički prostor postao složeniji očito da je potreba za prijenosom znanja unutar vladajućih političkih organizacija postala jedno oda ključnih problema. I to iz više razloga, jer su navikli da imaju:

1. Negativan odnosa prema znanju i kvalitetnom obrazovanju;
2. Negativan odnos prema obrazovnim i naučnim institucijama na svim nivoima (što je ova pandemija i pokazala);
3. Represivan odnos prema kritičkim ljudima od znanja (izbacivanje sa univerziteta, partijsko upravljanje univerzitetima i školama, devalvacija standarda učenja u društvu i politici itd.)

[46] *Zeynep Tufekci.*

4. Potcenjivanje odnosa političke akcije i novih tehnologija, pogotovo društvenih mreža;
5. Stvaranje echo komora koje su „ubile“ političku kreativnost i inovativnost i stvorile lažnu sliku u javnosti kroz razvijanje kolektivnog narcizma;
6. Nedostatak ozbiljne evaluacije političkog djelovanja i iz toga stvaranje dokumenata i akcija koje se odnose na jačanje odgovornosti unutar organizacija;
7. Nespremnost za učenjem čelnih ljudi političkih organizacija, a samim tim i svih onih koji oko njih postavljeni;
8. Generalni nedostatak dokumenata koji se odnose na prenos znanja, ideja i informacija unutar političkih organizacija.

Da bi na bilo koji način mogli da djeluju oni moraju unutar svojih organizacija da promijene neke odnose prema znanju i stručnim kadrovima:

1. Promijene odnos prema kvalitetnom obrazovanju i kritičkoj misli;
2. Nema jake organizacije bez kvalitetnog prenosa ideja, znanja i informacija sa okruženjem, zato je potrebno da sve političke organizacije donesu svoje dokumente o prenosu znanja i informacija u svojoj organizaciji, ali i prema okruženju;
3. Umreženost u procesu prenosa ideja i znanja;
4. Fleksibilnost prema nosiocima ideja i znanja unutar organizacija;
5. Rekurzivnost u odnosu na donošenje ideja i znanja (ne dobijati samo ideje odozgo, već itekako tražiti odgovor od udaljenih prostora i marginaliziranih članova);
6. Učenje je jedno od ključnih pitanja političkih organizacija u današnjem dobu, stalni treninzi, političke škole, internet seminari itd.
7. Motiviranost za prijenos znanja i informacija, ne na konspirativan način (što je danas jako rašireno u političkim partijama), već direktnom i otvorenom komunikacijom sa okruženjem, kod koje će pokazati iskrenost da se razgovara sa običnim ljudima, kadrovi koji rade iz straha su loši prenosioci znanja i informacija.

Transfer znanja i informacija danas predstavlja osnov političke akcije u bilo kom dijelu sveta, to što smo mi kroz određene medije (koji su i te kako odgovorni za političku sliku) pokušali da dokažu da i bez ozbiljnog pristupa učenju i poštovanju naučnih i stručnih rezultata, može da se djeluje, dovode nas u svim oblastima u inferioran položaj.

3.3.2. *Obrazovne institucije, prijenos znanja i politika koja ima budućnost*

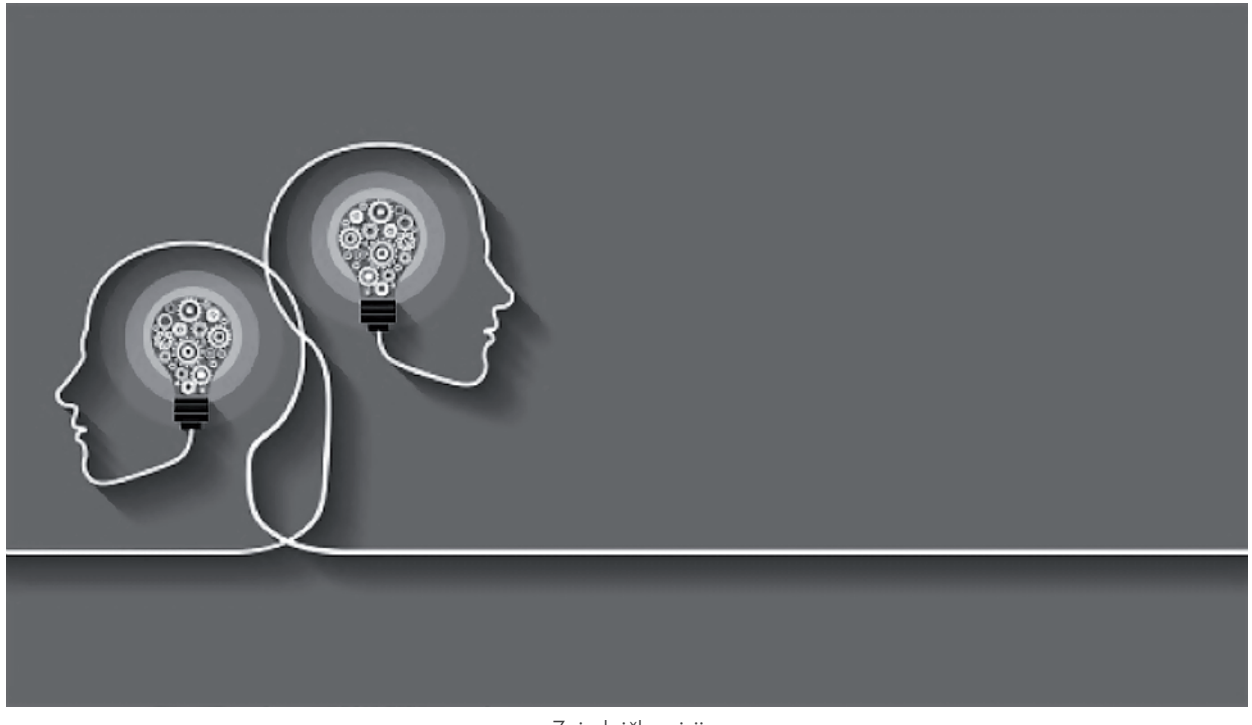
Zašto potenciramo prenos znanja – jer se na tim postupcima zasniva se kvalitet života zajednice. Ako imate moderan prenos znanja narod će brže usvojiti inovacije i prilagoditi se uvjetima života u globalnom svetu. Otpornost zajednice na negativna iznenađenja, udare ili nesreće će biti mnogo veća. A to znači sačuvat ćemo i živote i prirodu građana i omogućiti im da različitim uvjetima veruju u zajednicu u kojoj žive.

TIMSS i PISA su pokazali da je obrazovanje prva žrtva nedostatka kvalitetnog prijenosa znanja i poštivanja odgovornosti i standarda. Relativizacija kvaliteta diploma, profesionalnog iskustva i stručnosti u odnosu na partijske pozicije pokazala se na više mjesta:

- Sporo i neuspješno ispunjavanje upitnika za kandidatski status u EU, stalno zaostajanje na sve zemlje u regionu;
- Nedostatak uključivanja u ozbiljne evropske projekte, što rezultira odlivom najtalentovanijih mladih stručnjaka, ali i u zaostajanju u razvoju kompletne zajednice;
- Sukobi sa akademskom zajednicom i njeno marginalizovanje, pogotovu kada su u pitanju teme iz ekologije, energetike, infrastrukture, tehnologije itd.
- Zaostajanje u digitalizaciji (i TV i digitalnih mreža),
- Nedostatak stručnih timova u zemlji koji bi se bavili pandemijom,
- Zaostajanje u realizaciji infrastrukturnih projekata (uz velike greške i njihovoj realizaciji).

Većina ovih stvari zahteva da politika se osloni na stručne kadrove (kojih ima) i da oni u oblasti nauke, obrazovanja, zdravstva, privrede raširе svoje znanje i iskustvo u organe koji odlučuju o razvoju i demokratizaciji ovog društva.

„Povjerenje je relacijska dimenzija socijalnog kapitala. Povjerenje je očekivanje da će nečiji partner iz razmjene djelovati dobronamjerno, a ne oportunistički, u vezi (Nahapiet i Ghoshal, 1998). Izgradnja atmosfere povjerenja unutar organizacije jedna je od važnih smjernica u prijenosu znanja. Poverenje olakšava prenos znanja, jer povećava spremnost partnera da se obavežu da će jedni drugima pomoći u razumijevanju novih eksternih znanja (Kang i Sauk Hau, 2014; Lane i dr., 2001). Takođe utiče na razmjenu znanja i razmjenu stvaranjem niza potrebnih uslova (Kang i Sauk Hau, 2014; Nahapiet & Ghoshal, 1998; Tsai & Ghoshal, 1998), poput otvorenosti u komunikaciji.

Zajednička vizija

Zajednička vizija je kognitivna dimenzija socijalnog kapitala. Odnosi se na resurse koji pružaju zajedničke reprezentacije, tumačenja i sisteme značenja među strankama (Cicourel, 1973, citirano u Hsu, 2012). Ovaj atribut olakšava zajedničko razumijevanje kolektivnih ciljeva i pravilnih načina djelovanja u društvenom sistemu (Tsai & Ghoshal, 1998). Prethodna istraživanja sugeriraju da je zajednička vizija, u kojoj mjeri različiti

> pojedinci dijele dugoročne vizije i ciljeve, važan kognitivni element koji karakterizira društvene odnose koji utječu na prijenos znanja (Inkpen i Tsang, 2005). Na primjer, studija Chow i Chan (2008) o menadžerima u hongkonškim firmama pokazali su da socijalno povjerenje i zajednička vizija utječu na njihovu namjeru da dijele znanje. Slično tome, u kojoj mjeri strane dijele slične baze znanja i snaga interakcije između izvora i primatelja utjecala je na uspjeh prijenosa znanja među rukovodiocima istraživanja i razvoja u američkim kompanijama visoke tehnologije (Cummings & Teng, 2003)."[47]

Dakle, ni unutar političkih partija, ni škola, preduzeća, javnih ustanova, mi se ne bavimo kvalitetom znanja i praćenjem savremenih trendova u svetu. Mi se bavimo liderima i sami sobom i zato smo tako iznenađeni promjenama i to ko se sa kim druži, ko je kome nešto omogućio itd., dakle perifernim stvarima.

Zaključak je jedinstven – hoćemo li mi da živimo u društvu Potemkinovih sela, dubokog neznanja, promašenih projekata, nesigurnih uvjeta za život, koji će nas svrstati u zemlje koje brže zaostaju od svih zemalja u Evropi. Zato nam ne trebaju opravdanja iz prošlosti, ne trebaju nam nacionalne zastave i simboli, trebaju nam uslovi da naši mladi ljudi nauče da u zajednici treba stvarati i tako održati korak sa svijetom. Mislim da nas je korona i te kako opomenula koja vremena nam dolaze. U Sandžaku smo doživjeli da je teško odbraniti vrijednosti obrazovanja prostoru i vremenu. Doživjeli smo od naših ljudi (i doživljavamo), na primjeru Internacionalnog univerziteta, jer one sve se zasnivaju na vrijednostima i interakciji sa ljudima, istog i različitog svjetonazora.

---

[47] Maimunah Ismail (2015): ***Conceptualizing knowledge transfer between expatriates and host country nationals: The mediating effect of social capital***, str. 9 file:///C:/Users/Dell/Downloads/ISMAIL.19October2015.23311975.2015.pdf

BOŠNJAČKA EDUKATIVNA MREŽA
Sarajevo Novi Pazar
Zagreb Rijeka
Skopje Priština
Podgorica Ljubljana
Beč Minhen
Štokholm Malme
Zirih Bazel Lozana
Njujork Čikago
Pariz Lion
Frankfurt
Sjenica Tutin
Rožaje Bar
Mostar Tuzla
Zenica Banja Luka

4. dio

MULTI MULTA NEMO OMNIA NOVIT[48]

4.1. Bošnjačka edukativna mreža kao oblik rješavanja problema

Da bi se formirao i modernizirao nacionalni sistem obrazovanja treba napraviti nekoliko važnih koraka, prvo, treba se pozabaviti prenosom znanja, zatim mapiranjem i umrežavanjem prenosilaca znanja. Nastavnika na svim nivoima i svim prostorima, ali ne samo njih već svih onih koji mogu da (mentorski) prenesu znanje pojedincima, organizacijama i zajednici u cjelini.

Zato su nam potrebne edukativne mreže, **jer ćemo tako stvoriti novu generaciju onih koji prenose na kvalitetan i složen način znanje u našoj zajednici.**

Da bi znali put kojim želimo ići u rješavanju problema obrazovanja Bošnjaka, moramo znati kako se povezati, unaprediti i umrežiti. Ujedno umrežavanjem možemo mapirati sve strukture na koje možemo da računamo (od škola, institucija, univerziteta, instituta, poslodavaca, pojedinaca, sindikata itd.) kada je u pitanju profesionalni razvoj prenosilaca znanja.

Kao što smo naveli, pod prenosiocima znanja računamo na sve kategorije nastavnika, ali i na učesnike neformalnog obrazoanja i obuke, trenere, predavače, organizatore platformi za učenje, pojedince koji rade u nevladinom sektoru. To je jedini način da se stvori sistem kontinuiranog profesionalnog razvoja (CPD) prenosilaca znanja.

Bez takvog umreženog sistema bošnjačka zajednica ne može da očuva svoje resurse u ovim globalnim procesima i migracijama koje su nam se desile, ali i koje slijede. Zajednica koja ne bude se organizovala izvan institucija, teško će opstati u konkurenciji velikih sistema da očuva svoje najsposobnije kadrove.

Zato je ključ jačanja otpornosti i održivosti bošnjačke zajednice stvaranje *Okvira za Platformu Bošnjačke edukativne mreže* kao modela skupljanja svih potencijala i njihovog povezivanja u cilju očuvanja ljudskih resursa. Pogotovu što je naša

[48] *Mnogi znaju mnogo, ali nitko ne zna sve*. https://www.valeron.net/latinske-poslovice.html

matična država u oblasti obrazovanja i nauke onemogućena da učestvuje na adekvatan način. Slabosti naročito visokog obrazovanja i nauke, koje su usitnjene i marginalizovane, ne daju nam osnovu da se oslanjamo samo na pojedine institucije. S druge strane, mnogo bogatije zemlje (primjer skandinavskih zemalja) stvorili su edukativne mreže kako bi omogućili jačanje svojih resursa, ali i organizacija i institucija (Nord +, https://www.nordplusonline.org/about/nordplus/). Pogotovo se to odnosi na jačanje kapaciteta prenosilaca transfera znanja.

Modeli međuinstitucionalnog i vaninstitucionalnog djelovanja prisutni su u mnogim zemljama, ali ono što je još interesantnije ti modeli su vezani za povezivanje različitih akademskih i neoakademskih organizacija. I to vrlo često uz izdašnu pomoć državnih fondova.

Zbog svega toga posebnu ulogu u procesu umrežavanja treba da odigraju Bošnjačka akademija nauka i umjetnosti, Svjetski bošnjački kongres i Bošnjačka nacionalna fondacija, jer one mogu ostvariti taj prioritet povezati i ojačati profesionalne kapacitete bošnjačkog naroda.

4.2. **Profesionalni razvoj prenosilaca znanja**

Pod nekom definicijom profesionalnog razvoja možemo uzeti da se to odnosi na „formalne tečajeve i programe u stručnom obrazovanju i formalnom i neformalnom razvoju profesionalnih vještina koje se odvijaju na radnom mjestu“.[49]

Zato smo pošli od od Kenedijeve klasifikacije devet modula profesionalnog razvoja kao osnove ovog pristupa. Na osnovu ovog pristupa dobijamo mogućnost planiranja koji oblik nam najviše odgovara za naš razvoj prenosilaca znanja.

Da bismo se bavili oblicima mrežnog učenja i uključivanja zajednice u te oblike moramo odgovoriti na pitanja – šta nam nedostaje?

[49] Dell'Alba i Sandberg (2006.): ***Draft Mapping professional Development pathways for those who teach in Irish Higher Education: Where are we now and where do we want to go***, str. 384.

Tabela Kenedijev model klasifikacije profesionalnog razvoja[50]

Model CPD-a	Svrha modela
Model obuke Nagrađivani model Model deficita Kaskadni način	Prijenos ↓ Povećanje kapaciteta za profesionalnu autonomiju
Model utemeljen na standardima Model treniranja/mentorstva Model zajednice prakse	Tranzicija
Model akcijskog istraživanja Transformativni model	Transformativnost

Izvor : Kennedy, A. (2005)

Ovih devet modela se ne isključuju da se u u okviru planiranja profesionalnog razvoja nastavnika, mogu ovi pristupi kombinovati. Kenedijev model može se osmišljavati na različite načine i prilagođavati sredini i njenoj tradiciji.

Ovi modeli traže otvorenost pristupa kad je u pitanju osnaživanje prenosilaca znanja i u formalnom i neformalnom sistemu. I to jeste odgovor zašto nam trebaju edukativne mreže koje mogu sagraditi otporan i održiv model kontinuiranog profesionalnog razvoja za prenosioce znanja u jednoj zajednici. Ipak treba naglasiti, da naša edukativna mreža mora biti prilađena potrebama naše zajednice.

[50] Kennedy, A. (2005): ***Models of Continuing Professional Development: A Framework for Analysis***. *Journal of In-service Education*, 31: 235–250. Available at: http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13674580500200277, str 248.

4.3. **Okvir za platformu**

Ovaj materijal je prije svega *Okvir za Platformu*, zato što planiranje i filozofija razvoja obrazovanja za jednu zajednicu traži timski rad, u kome će sučeljavati različite pozicije predstavnika različitih regiona., zato je jasno da Platformu može uraditi tim koji ima predstavnike svih regiona gdje žive Bošnjaci.

Ovaj Okvir zasniva se na našem prioritetnom zadatku- prijenosu znanja. Taj cilj treba da se veže za osnivanje edukativne mreže, jer tako ćemo stvoriti uvjete za praćenje svih oblika očuvanja ljudskih resursa. Zato nam je sad nametnuta kao ključna potreba umrežavanje otvorenog sistema podučavanja i podizanja kvaliteta, prvo kroz obuku prenosilaca znanja (svih vrsta edukatora). U prvom redu nastavnika i edukatora iz neformalnog sistema, a drugom koraku, preko njih ostalih članova zajednice.

> Pojam "prijenos znanja" često se koristi, ne samo unutar znanstvenih zajednica u različitim znanstvenim disciplinama, već i u političkoj ekonomiji i javnoj politici (Geuna i Muscio 2009). Međutim, izraz se teško koristi na dosljedan način. S jedne strane, čini se da različite znanstvene discipline, kao i različite neakademske zajednice, pojam tumače na različite načine.

S druge strane, čak i unutar iste podskupine ljudi imaju individualna tumačenja onoga što predstavlja prijenos znanja. Ova okolnost može dovesti do nesporazuma, pogotovo, jer se rijetko navodi precizna definicija onoga o čemu se govori. Naprimjer, u znanstvenim člancima, čitalac će ponekad pronaći bližu definiciju o čemu se radi u članku samo u određenoj rečenici stoga se čini da svi znaju što znači prijenos znanja, dok netko ne zatraži definiciju. Čini se da je ovo pitanje unutar društvenih i humanističkih znanosti (SSH) još značajnije (Phipps i sur. 2012). Nadalje, važno je imati na umu da se druge fraze koriste za iste ili slične aktivnosti (Phipps i sur.). Uobičajeni primjeri uključuju, na primjer, „širenje znanja", „korištenje istraživanja", „upravljanje znanjem", „mobilizacija znanja", „prevođenje i prijenos znanja" ili „integracija znanja". Neki od ovih izraza podrazumijevaju određene ciljeve, ali mogu dovesti i do pogrešnih pretpostavki."[51]

Prijenos znanja se odražava na različite načine, pogotovo ako su u pitanju nacionalni ciljevi, i planiranja u kom pravcu ide određena zajednica. Kod nas je u pitanju sasvim specifična situacija, usitnjenost populacije na širokom prostoru, teško nam da napravimo čvrsto utemeljenu politiku i strategiju obrazovanja, zato nam stvaranje edukativnih

---

[51] Markus C. Hayden[1], Margarita K. Petrova[1], and Daniel Wutti[1,2 1]: ***Direct associations of the terminology of knowledge transfer – Differences between the social sciences and humanities (SSH) and other scientific disciplines***.)

mreža može u velikoj mjeri stvoriti uvjete da dođemo do jedinstvenih standarda, koji će biti vezivni faktor, omogućiti nam očuvanje identiteta i razvoj mladih generacija u duhu naše tradicije i naših specifičnosti.

4.4. Nedostatak strateških dokumenata

Teško je da možemo naš položaj u Evropi da poredimo sa bilo kojom nacijom ili zemljom. Jednostavno mi nemamo mogućnost donošenja strategija, koje bi se oslonile na resurse, koji će moći da obuhvate većinu naše populacije. Nemamo mogućnost planiranja ulaganja u resurse jer jednostavno nepovezani smo unutar matične zemlje, ali i sa dijasporom. S druge strane, većina naše populacije je raseljena po svijetu, razvija se kroz različite sisteme obrazovanja, te nas to tjera da razmislimo kakvi su to strateški dokumenti nama potrebni.

Pošto mi nemamo u matičnoj državi modernih strateških dokumenata na državnom ni entitetskom nivou, a kantonalna dokumenta nisu u mogućnosti da daju adekvatan odgovor.

Ovdje činjenice govore potpuno drugačije od svih zahteva određenih intelektualnih krugova, jer kada govorimo o dokumentima, koji su zasnovani na modernoj filozofiji obrazovanja, ona moraju da obuhvate kompletnu populaciju, odnosno da obuhvate razlike u obrazovnim potrebama na različitim geografskim prostorima. Zato, ona moraju da povežu i institucije i vaninstitucionalne programe, formalno i neformalno obrazovanje populacije koja je raseljena od Azije i Australije do zemalja Zapadne Evrope.

Strateški dokumenti mogu biti formulirani na razne načine, ali forma mora da bude prilagođena svim prethodnim detaljima. Tako da u tom smislu nam je Platforma edukativne mreže u ovom trenutku jedini odgovarajući dokument, koji se može postepeno implementirati i razvijati u strategiju obrazovanja Bošnjaka na globalnom nivou.

Da bi se sve to ostvarilo potrebno je da Svjetski bošnjački kongres i Bošnjačka nacionalna fondacija urade svoj plan razvoja edukativne mreže i pratećih institucija, koje bi pomogle da obrazovanje podignemo na nivo koji nam je potreban odnosno da dođemo do globalne strategije i politike Bošnjaka u obrazovnom prostoru.

4.5. **Filozofija obrazovanja Bošnjačkog prostora obrazovanja**

Evropska filozofija obrazovanja je osnov za razvoj bošnjačkog prostora obrazovanja, ona je teoretska osnova za formuliranje ciljeva, planova i ishoda bošnjačke edukativne mreže.

Suštinski mi zasnivamo ovaj Okvir na filozofsko-teorijskim osnovama koje ukazuju da se moramo prilagoditi globalnim i evropskim kretanjima. Nedostatak jakih nacionalnih timova u obrazovanju se najviše osjeća, jer nismo u mogućnosti da izgradimo jedinstvenu filozofiju oko jednog strateškog dokumenta.

Ono što nama u ovom trenutku predstavlja osnovu čitavog projekta je formiranje mreža kao novog alata za stvaranje novih obrazovnih programa gdje žive Bošnjaci. Ovakva Platforma mora da ima svoje teorijsko uporište balansu između filozofija obrazovanja i zapada i istoka. Zato smo i ovaj Okvir postavili da mora biti dio ključnog stava a to je: modernizacija obrazovanja mora se zasnivati na ravnoteži između istoka i zapada.

U svom radu Aynur Erdogan Coskun „ Conceptions of Society and Education Paradigm in the Twenty-First Century“ vrlo jasno ima svoje karakteristike i na istoku i na zapadu. On se pozivajući na tekst Masuda iz 1990. godine jasno ukazuje na:

> „Masuda (1990., str. 44–45) sažeo je transformacije u obrazovnom sustavu u informacijskom društvu u kojem računalna tehnologija dominira društvenim funkcioniranjem u pet stavki: (i) Ograničenjima službenih škola doći će kraj. Kada otvoreno obrazovanje zamijeni obrazovanje licem u lice, formirat će se “informacijska mreža”. Time će se prevladati nejednakosti između urbano-ruralnih ili razvijenih-nerazvijenih regija. (ii) Personalizirane metode učenja mogu se primijeniti u skladu sa sposobnostima svakog pojedinca. Tako će sustav organiziran prema individualnim sposobnostima i preferencijama zamijeniti jedinstveni sustav tradicionalnog masovnog obrazovanja. (iii) Dok će samoučenje postati osnova obrazovnog sustava zahvaljujući kompjuteriziranom obrazovanju na, učitelji će imati ulogu u obrazovanju kao savjetnici ili vodiči. (iv) Dogodit će se promjena prema stvaranju informacija u obrazovanju. Obrazovanje u industrijskom društvu imalo je za cilj napuniti um učenika maksimalnom količinom informacija i tehničkog obrazovanja. U međuvremenu, dogoditi će se u informacijskom društvu promjena, prema društvu koje stvara informacije koje imaju vrijednost. (v) Prevladat će shvaćanje cjeloživotnog obrazovanja. Dok se trenutni obrazovni sustav sastoji

> od obveznog obrazovanja u ranoj dobi, informacijsko društvo ima obrazovne mogućnosti koje će omogućiti odraslima, pa čak i starijim osobama da se prilagode promjenama u društvu poboljšavajući svoje vještine.[52]

Upravo tu filozofiju razvija Aynur Erdogan Coskun koji smatra da su globalni ciljevi kojima danas teži obrazovanje sastavni dio moderne filozofije obrazovanja, uključujući kompletne tekovine digitalizacije u posljednje dvije decenije. Okrenutost današnjih škola je vezana za tehnološki pristup učenju i podučavanju. Digitalizacija je danas obuhvatila sve vrste školovanja i čak najveći pobornici tradicionalizma u obrazovanju su se povukli pred promjenama, koje ona donijela u školstvu. Tehnologije su otvorile školske prostore i one su se pretvorile u institucije koje će se sve više okretati i prema cjeloživotnom učenju:

> Također, današnje škole počele su se otvarati izvan svojih zidova, surađujući s drugim školama, pa čak i međunarodnim mrežama. Osim toga, znanstvene organizacije, sveučilišta, nevladine organizacije i tehnološke tvrtke su među institucijama s kojima škole surađuju u okviru novog koncepta obrazovanja. Ova se situacija može promatrati kao prva faza prevladavanja prostornih ograničenja u školama i obrazovanju. Ovaj razvoj je svakim danom počeo činiti cjeloživotno učenje učinkovitijim. O primjerenosti i nužnosti tradicionalnog školskog sustava raspravljalo se s obzirom na to da je obvezno obrazovanje nedovoljno da pojedincima pruži znanja i vještine koje će im možda trebati tijekom cijelog života. Iz tog razloga, cilj je pružiti pojedincima prilike za učenje kroz sve faze života, počevši od predškole i voditi život usmjeren na učenje izvan škole (Fischer, 2000).[53]

A onda navodi oblike učenja koje će obilježiti XXI vijek, a to je personalizirano učenje, zasnovano na primjeni novih tehnologija. Ova vrsta učenja će omogućiti stvaranje novih alata u obrazovnim sistemima, koji će omogućiti heterogenost pristupa obrazovnom sistemu, ali i heterogenost ishoda:

1. personalizirano učenje,

---

[52] Aynur Erdogan Coskun: ***Conceptions of Society and Education Paradigm in the Twenty-First Century***, str. 147. https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/57050/978-981-16-9640-4.pdf?sequence=1&isAllowed=y

[53] ***Ibid.***

2. učenje po slobodnom izboru,
3. projektno učenje,
4. iskustveno učenje,
5. kritičko razmišljanje,
6. mjerenje i ocjenjivanje bez ispita,
7. studenti kao parneri,
8. mentorstvo,
9. etika i moralna pitanja[54]

U istoj knjizi Harun Rasiah u svom radu: „Shifting Cultural Paradigms in Global Education: Toward Decolonizing Knowledge" je jasniji ukazujući na razvoj drukčijih pogleda od zapadnih:

> Dekolonijalni zaokret u obrazovanju iznjedrio je oštre studije o kurikulumu, pedagogiji i pismenosti (Hernandez-Zamora, 2010.; McLaren, 2000.; Paraskeva, 2016.). Gledanje iz daleka unijelo je nijanse u koncepte kao što je intercultura, "probiti se iz zatvora kolonijalnog vokabulara" u Boliviji Eva Moralesa i pokreta koji ga je izabrao (Aman, 2017., str. 12). To što su se dekolonijalni koncepti pojavili na Karibima i u Latinskoj Americi daje obrazloženje za "kreolizaciju" teorije, fuziju ideja utemeljenih na iskustvu koje koristi "nove metode i nekanonska tumačenja" (Gordon & Roberts, 2014., str. 3). Mjesto kritike izvan metropole omogućilo je promjene paradigmi koje odstupaju od eurocentričnih modela. Dok interkulturalni pristupi privilegiraju dijalog na temelju jednakosti kultura. Dakle, ponovno otkriće pretkolonijalnih načina obrazovanja problematiziralo je multikulturalizam i istaknulo epistemičku dekolonizaciju. Ovi znanstvenici i praktičari propituju narative o modernosti, prosvjetiteljstvu i napretku i na kapitalističkom Zapadu i na socijalističkom Istoku, tražeći "treći put" koji ne osnažuje kategorije proizašle iz europskog iskustva. Na taj način periferija proizvodi znanje o središtu. Također je neophodno da kola ne dolaze prije konja; drugim riječima, tradicije koje su izdržale kolonijalni napad i preživjele u sadašnjosti ne bi se trebale svesti na jednodimenzionalni okvir dekolonizacije u kojem jedna veličina odgovara svima.[55]

---

[54] ***Ibid.***

[55] Harun Rasiah: ***Shifting Cultural Paradigms in Global Education: Toward Decolonizing Knowledge***, str 112. https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/57050/978-981-16-9640-4.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Mi moramo u svojoj politici prenosa znanja za one koji će podučavati imati jasnu viziju učenja prema tradiciji kojoj pripadamo i prema modernosti kojoj težimo. Upravo to je ono što moramo po svaku cijenu da gradimo u strateškim dokumentima i koja se odnose na sve one elemente našeg društvenog bića bez obzira u kom pravcu se razvijali.

Bošnjačka edukativna mreža je nacionalni program naše zajednice, i ona u biti nije u suprotnosti ni sa modernim oblicima obrazovanja u Evropi, ali i ni sa našom tradicijom islamskog obrazovanja. Baš suprotno, ona baštini i jedno i drugo, ali njen osnovni pristup je stvaranje programa i prenosilaca znanja unutar naše nacionalne zajednice. I tu se mora jasno ukazati ova edukativna mreža je program koji jača naš identitet u odnosu na druge nacije u svijetu, ali pri tom, uvažava i građanske principe (i uključuje ih), islamsko učenje (i uključuje ga), ali i moderne filozofske stavove sa svih područja gdje žive naši zemljaci, zato je jasno da mi u ovom pogledu pratimo i razvoj obrazovanja u SAD, Latinskoj Americi, Australiji itd. Jer jedino tako možemo napraviti mehanizme, da kao mali narod otvorimo prostor našeg očuvanja, jačanja otpornosti i samobitnosti, ali i uklapanja, na visokom nivou, u globalne tokove.

Bošnjačka edukativna mreža je heterogeni program koji se u biti razvija kao vezivno tkivo zajednice jer ona mora imati svoj sistemski karakter koji se zasniva na modernim alatima praćenja i mjerenja obrazovanja.

4.6. Holistički pristup učenju u Bošnjaka

Ako je išta cilj ove knjige, to je povratak učenju, ali u modernom obliku, prilagođeno novim generacijama i uslovima koji su u biti važni za očuvanje identiteta Bošnjaka i bosanskog jezika. Zadatak edukativne mreže je podsticanje povećane motivacije za učenjem, a uz pomoć novih tehnologija je ključno pitanje, ne samo naše, već i u posljednjim decenijama u filozofiji obrazovanja.

Gert Biesta upravo na pitanju učenja razvija svoje viđenje sistematiziranja određenih postupaka koji su važni u obrazovanju.

> U čemu je problem? Možda je to najkraće reći da smisao obrazovanja nije da učenici uče. Formulacija pitanja na ovaj način je relevantna jer mnoge rasprave o obrazovanju (u politici, istraživanju i praksi) nastavljaju koristiti jezik učenja u tom apstraktnom i općem smislu.1 Nasuprot tome želim sugerirati da je smisao obrazovanja da učenici uče nešto, da to uče s razlogom, i da to uče od nekoga. (Gert Biesta, 2008)[56]

[56] Gert Biesta: ***What is Education For? On Good Education, Teacher Judgement, and Educational Professionalism***. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/ejed.12109

Međutim, nas u pristupu ovom problemu je pitanje: kako stimulisati mlade da uče bez obzira gde se nalaze? Kako povezati motivaciju za učenjem mora sa motivacijom za utvrđivanjem zajedničkih vrijednosti.

Ali to nije samo problem onih koji treba da uče, to je sve više i problem onih koji organiziraju učenje. I u tome je najveća razlika ovog doba, od prethodnih decenija, kada se smatralo da je dovoljno da neko pođe u školu i samim tim će u okviru nje učiti. Danas kada dolaze generacije koje su odrasle sa modernim tehnologijama, teško je ostvariti takav pristup. Potrebno je ovim generacijama priči na drukčiji način, sa ciljem usmjeravanja učenja u digitalnom okruženju. Novo okruženje zahtijeva od organizatora učenja da se prilagode i brzini života ovih novih generacija. S druge strane, ako ti koji organiziraju učenje, nemaju jedinstven pristup, i ne mogu se ustanoviti potrebni standardi i norme koje bi tu zajednicu uključili u globalni svijet, rezultat će biti jako loši i još više će odvojiti mlade od svojih korijena.

> Postoji, međutim, nešto posebno u obrazovanju – što ga, ako dobro razumijem, razlikuje od mnogih drugih ljudskih praksi. 3 To je činjenica da je u obrazovanju pitanje svrhe – višedimenzionalno pitanje jer obrazovanje teži funkcionirati u odnosu na niz područja. U svom sam radu predložio da tri moguće domene, pronašao, naime, kvalifikaciju, socijalizaciju i subjektifikaciju (Biesta, 2010., 1. poglavlje). Kvalifikacija se odnosi na prijenos i stjecanje znanja, vještina i sklonosti. To je važno jer omogućuje djeci i mladima da nešto 'rade' - to ih kvalificira. To 'činjenje' može biti vrlo specifično, primjerice u području strukovnog i stručnog obrazovanja, ili se može shvatiti šire, primjerice u općem obrazovanju koje nastoji pripremiti djecu i mlade za život u složenim suvremenim društvima. Ali obrazovanje nije samo znanje, vještine i sklonosti. Kroz obrazovanje također predstavljamo i iniciramo djecu i mlade u tradicije i načine postojanja i djelovanja, kao što su kulturne, profesionalne, političke, vjerske tradicije, itd. Ovo je socijalizacijska dimenzija koja je djelomično izričit cilj obrazovanja, ali, kao istraživanje u sociologiji obrazovanja pokazalo, također radi iza leđa učenika i nastavnika, na primjer u načinima na koje obrazovanje reproducira postojeće društvene strukture, podjele i nejednakosti. Osim na kvalifikaciju i socijalizaciju, obrazovanje također pozitivno ili negativno utječe na učenika kao osobu. To je ono što sam nazvao domenom subjektivacije, što je način na koji djeca i mladi ljudi postaju subjekti inicijative i odgovornosti (a ne kao objekti djelovanja drugih).[57]

Sve tri domene koje navodi Biesta jedan su od ključnih zadataka u projektiranju edukativne mreže jer za razliku od drugih mreža, mi moramo holistički zaustaviti odliv mladih i njihovu asimilaciju u drugim sredinama.

---

[57] *Ibid.*

4.7. Transdisciplinarni i interdisciplinarni pristup izgradnji prenosilaca znanja

Ono što je sigurno najvažnije u obrazovanju prenosilaca znanja je razvijanje transdisciplinarnog i interdisciplinarnog učenja. Ovaj pristup daje nam mogućnost da na svaki način ostvarimo jačanje kapaciteta nastavnika. Pasi Sahlber jednostavno ističe da nam je za to potreban nastavnički kadar (i edukatori unutar neformalnog sistema) koji će imati znanja i vještine da uspostave kontakt sa novim generacijama i da im omoguće da prenesu kvalitetno znanje. Na taj način bismo mogli da stvorimo obrazovnu kulturu koja bi bila specifična za naše nove generacije.

> Drugo pitanje je: da li bi se rejting finskih škola srušio kao posljedica toga što američki nastavnici predaju u njenim školama? Najvjerovatnije ne. Obrazovna kultura u Finskoj će pokušati da pomogne svim nastavnicima koji ne mogu da rade prema očekivanjima. Manje vremena u učionici omogućilo bi ovim stranim nastavnicima više vremena za rad sa svojim kolegama i pronalaženje boljih načina da pomognu svojim učenicima da postanu uspješni.
>
> Svi se slažu da je važnost nastavničke profesije i kvaliteta nastave u doprinosu ishodima učenja neupitna. Stoga je razumljivo da se kvalitet nastavnika često navodi kao najvažnija varijabla u školi koja utiče na postignuća učenika. Ali samo bolji nastavnici u školama neće automatski dovesti do boljih ishoda učenja. Pouke iz školskih sistema visokih performansi, uključujući Finsku, sugeriraju da moramo preispitati način na koji razmišljamo o podučavanju kao profesiji i kakva je uloga škole u našem društvu[58]

Jačanje kulture učenja mora se usaglasiti sa realnim postavkama sistema obrazovanja, tehnološkim razvojem, ali uvažavajući sve one elemente tradicije koju donosi škola u ovim prostorima. Zato stvaranje kulture učenja u našem

[58] Pasi Sahlberg: ***The Best and The Brightest Myth: What if Finland's great teachers taught in your schools?*** https://pasisahlberg.com/what-if-finlands-great-teachers-taught-in-u-s-schools-2

prostoru, zahtijeva niz dodatnih aktivnosti u samom društvu kako bi mogli da omogućimo kvalitetan prenos znanja. Zato nam je bitno da povežemo nastavnike i učenike i studente na svim prostorima na kojima žive Bošnjaci, jer time naš pristup obrazovanju i sisteme učenja treba prilagoditi modernosti koju donose nove tehnologije, ali to zahtijeva da vodimo se da imamo nastavnika ne samo kao pukog i uskog predavača već nastavnika koji će moći da odgovori izazovu modernog obrazovanja kroz transdisciplinarni pristup. I to mogu samo naši ljudi uz pomoć naših organizacija unutar edukativne mreže.

Potrebno je upravljanje vlastitom mrežom modernog obrazovanja

5 dio

NON QUIA DIFFICILIA SUNT NON AUDEMUS, SED QUIA NON AUDEMUS, DIFFICILIA SUNT[59]

Karakteristike obrazovnog prostora Bošnjaka

Obrazovanje kod Bošnjaka može se zasnivati na dvije osnovne postavke:

Bošnjački obrazovni prostor i

Bosanski model upravljanja obrazovanjem.

Pošto je Bošnjačka akademija nauka i umjetnosti (dalje BANU) nacionalna akademija, samim tim ima obavezu da pored dokumenata koji se odnose na prostor matične države u velikoj mjeri vodi računa o Bošnjacima na svim prostorima gdje žive. To se posebno odnosi na procese obrazovanja, nauke i kulture u rasijanju. Obrazovanje koje pohađaju Bošnjaci (i mladi i stariji) je toliko rasparčano na niz regija i država, da to obavezuje BANU da u velikoj mjeri predloži zajedničke modele, standarde, principe i ishode, koji će učiniti sve da se očuva identitet Bošnjaka na svim prostorima gdje žive.

Malo je zajednica i naroda koji imaju ovakvu situaciju, a to je da više Bošnjaka živi u rasijanju, negoli u matičnoj državi. To stvara prilično nezgodnu situaciju za planiranje kvalitetnog obrazovanja na svim nivoima, odnosno traženje zajedničkih standarda koji mogu omogućiti napredak u institucijama koje pohađaju naši mladi, i ne samo oni.

Međutim, kod našeg obrazovanja, još jedan je veliki problem, to je matična država, koja je u teškoj političkoj i ekonomskoj situaciji, jer ne postoje državne strategije i standardi koji bi bili vodilja i za Bošnjake u rasejanju.

Zbog toga, BANU ima obavezu da pokrene proces usaglašavanja ciljeva, standarda i ishoda Bošnjaka na svim nivoima kroz stvaranje zajedničkog prostora obrazovanja, koji će omogućiti u perspektivi da dodjemo i do realnog modela obrazovanja u

[59] *Nije da se ne usuđujemo da radimo stvari jer su teške, nego su stvari teške jer se ne usuđujemo.* – Seneka

Bosni i Hercegovini, koji neće se sukobljavati sa Dejtonskim ustavom, već suprotno, omogućiti svim stanovnicima u državi da imaju osnovnu povezanost za evropskim i globalnim procesima. Bosna i Hercegovina ne može računati na evropske integracije bez ovakvog pristupa, ali ni Bošnjaci u dijaspori, neće moći da naprave jedinstvenu vezu, bez jasnog mehanizma povezivanja koji će se odnositi na ishode, kvalifikacije i standarde.

Da bi to ostvarili moramo napraviti, nezavisno od vjerske tradicije, jasan nacionalni model, koji će biti otvorenog tipa i koji će u svojoj suštini odgovoriti na jasne evropske principe, a u isto vrijeme stvoriti naše nacionalne standarde i ishode.

Moderno obrazovanje je sada u takvoj situaciji da uz pomoć tehnologija može više nego ikada do sada kombinovati različite vrste učenja i podučavanja sa različitim vrstama korisnika. Zbog toga, moramo razmišljati i vrstama povezivanja koje će nam omogućiti da sve ove probleme pretvorimo u prednosti stvarajući zajednicu koja uči i koja vodi računa o onima koji treba da prenose znanje na sve kategorije iste.

5.1. **Bosanski model upravljanja obrazovanjem**

Bosna i Hercegovina je matična država Bošnjaka, samim tim je i osnovno pitanje kako se razvija obrazovanje u njoj. Ono što karakterizira obrazovanje u Bosni i Hercegovini je veoma težak ambijent u kome se obrazovni procesi odvijaju. Donošenjem Dejtonskog ustava obrazovanje je spušteno na „entitetske i kantonalne nivoe“ i samim tim postalo talac političkog sistema upravljanja. Politička destrukcija koja stvara uvjete za edukativnu destrukciju.

Zadatak ovog programa je da ulaganjem u ljude, i pomoći da Bosna i Hercegovina treba da postane postane globalno moderna, konkurentna i evropski respektabilna država i zajednica. I na taj način otvori i tokove integracija i postane prepoznatljiva u svijetu, a u tom smislu bošnjački narod treba da postane nosilac niza novih projekata i inovacija.

Bosna i Hercegovina pored ograničenih prirodnih resursa, veličine, broja stanovnika nema saobraćajnu funkciju, koja je može lako povezati sa glavnim globalnim tokovima, to joj jedino mogu obezbijediti obrazovani i osposobljeni ljudi za inovacije, koji su u mogućnosti da prate savremena svjetska kretanja.

Državotvorni projekat koji se zasniva na uvažavanju različitosti i postavljanju ciljeva odnosa različitih zajednica, jezika, kultura, religija u prostoru kojim se upravlja u skladu sa potrebama da Bosna i Hercegovina (kao matična država Bošnjaka) uključi se u evropske i globalne tokove modernizacije obrazovanja. Zato, bosanski model ima zajedničke karakteristike za sva tri naroda i vrši povezivanje različitih pristupa ishodima obrazovanja na svim nivoima.

Bosanski model je tipičan državotvorni sistem u kome se razvijaju:

- ravnopravnost
- jednakost
- multikulturalnost
- građansko i duhovno vaspitanje
- evropski standardi
- pravednost

Bosanski model mora se razvijati kao što se razvijaju svi oblici modernog obrazovanja, saradnjom, dogovaranjem i uvažavanjem različitosti. Ovaj model može da bude osnova koja će naći zajedničke poveznice, ne ugrožavajući ni jedan nacionalni i verski program u suštini. To je sasvim moguće i tu treba poći od zajedničkih karakteristika.

Svaki narod u BiH ima pravo da traži zajedničke obrazovne poveznice, a njih u modernom obrazovanju ima jako puno. Zato je potrebno da nacionalne akademije zajedno sa akademskom zajednicom, uz pomoć međunarodnih stručnjaka naprave zajedničke poveznice – bosanskog modela obrazovanja.

Bošnjaci u tom kontekstu treba da traže svoju jedinstvenu politiku kroz pravljenje projekata koji imaju za cilj zajedničke imenitelje razvoja obrazovanja na ovoj teritoriji.

Bošnjački obrazovni prostor je transnacionalni program uključivanja Bošnjaka u moderne sisteme u odnosu na različite državne sisteme u kojima se obrazuju i on posebno komunicira sa bosanskim modelom u matičnoj zemlji.

Mada ovaj model suštinski nigdje nije primjenjiv, što smo objasnili u uvodnom dijelu.

5.2. **Bošnjački prostor obrazovanja**

Zašto nam je potreban Bošnjački prostor obrazovanja?

> Obrazovne filozofije postapokaliptičkog preživljavanja zahtijevaju novu svijest koja razumije složenu interakciju fizičkih, bioloških, ekonomskih i političkih sistema i nove međuzavisnosti. Ove filozofije moraju koristiti sve vrste intelektualnih resursa zasnovanih na konceptima i teorijama izvučenim iz mnogih različitih

> disciplina da analiziraju i razumiju sisteme koji se ukrštaju – njihovo preklapanje i koliziju – koji će oblikovati horizont unutar kojeg će čovjek odrediti svoj postapokaliptički opstanak ili svoje katastrofalno izumiranje.[60]

Ta svijest o prostoru u kome razvijamo kroz obrazovanje je ključna za opstanak u ovoj globalnoj eri migracija. Migracije ne treba sprečavati, već uvezivati one koji su otišli, sa onima koji ostaju. Uvezivati ih tako da sutra oni koji su otišli mogu se vratiti i na adekvatan način uključiti, ne samo savjetom, već akcijom koja doprinosi otpornosti i održivosti zajednice.

Zato su nam bitno djelovanje i Svjetskog bošnjačkog kongresa i Bošnjačke nacionalne fondacije.

5.2.1. *Vrijeme*

Kao kod Evropskog prostora i kod Bošnjačkog prostora obrazovanja osnovna karakteristika vezana je za vremensku distancu, koja opet u najvećoj mjeri vezana za moderne pristupe istraživanja obrazovanja. Vrijeme u istraživačkom prostoru je nešto što ima veoma veliki značaj u posljednje vrijeme. U svom članku „The Temporal Fabric of Academic Lives: Of Weaving, Repairing and Resisting" Ulrike Felt:

> „Razumjeti i istražiti akademska vremena, tvrdi Adam, znači propitivati kako se nekompatibilne logike koje trenutno naglšavaju i rastežu naše živote i podrazumevaju prikazivanje eksplicitnog onoga što je trenutno implicitno poznato" mogu „kombinirati u koherentnu cjelinu" (Adam ova knjiga)" [61]

Vrijeme je jedan važan faktor u razvoju jedinstvenog prostora obrazovanja, pogotovu kada je u pitanju jačanje kapaciteta prenosilaca znanja.

Ono što karakterizira ove programe je vremenska karakteristika koja može donijeti čitav niz kratkih i važnih obuka za ovu kategoriju eksperata. Posebno je važno za zajednicu Bošnjaka pitanje jačanja kapaciteta onih koji podučavaju, sve kategorije stanovništva. Zato nam je pored redovnih institucionalnih oblika obrazovanja i obuke potrebno razvijati i otvorene sisteme rada sa prenosiocima znanja.

Cilj nam je da u što kraćem vremenskom roku oformimo timove koji će razvijati visoke standarde učenja u zajednici i ostvariti motivaciju mladih da kroz učenje jačaju svoj nacionalni identitet.

---

[60] Michael A. Peters: ***Educational philosophy and post-apocalyptic survival***. https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00131857.2022.2064272

[61] Ulrike Felt: ***The Temporal Fabric of Academic Lives: Of Weaving, Repairing and Resisting***.

5.2.2. *Prostor*

Prostor je veoma važan za mrežno povezivanje obrazovanja. Prostor je ovdje pre svega veza koja pomaže institucijama da se umrežavaju. Umrežavanje znači i da rad sa edukatorima mora biti i teritorijalno instrumentaliziran. Međutim, danas su nove tehnologije su smanjile ulogu prostora u razvoju obrazovanja, ali je nisu potpuno potisle.

Ono što je neupitno je da se zbog nagle globalizacije obrazovanja nametnuo problem povezanosti i sinergije prostora u kojima se obrazuju, naučno istražuju i žive Bošnjaci. Ideja da se oni u prostoru dijele na matičnu zemlju i dijasporu danas je skoro neprihvatljiva, jer globalna digitalizacija i migracije učinile su, da se naša populacija kreće u različitim pravcima i da kao takva postaje dio globalnih procesa, u kojima matičnost postaje osnov, ali i ne sam preduvjet za stvaranje standarda. U tom smislu, slično evropskom prostoru visokog obrazovanja, mi moramo da postavimo **osnove transnacionalnog bošnjačkog prostora obrazovanja**.

Bošnjački prostor obrazovanja je prostor u kome se obrazuju, istražuju i djeluju Bošnjaci u različitim oblicima – kroz institucije, kroz različite nacionalne (državne) sisteme, individualno, kolektivno, neformalno, kooperativno sa drugim narodima, ali sa ciljem da očuvaju svoj identitet, unaprijede svoju zajednicu i uklope je globalne procese.

Bošnjački prostor obrazovanja se, prije svega, oslanja na ideju evropskog prostora obrazovanja (https://education.ec.europa.eu/) kao transnacionalne inicijative i razvija se kao sastavni dio ovog prostora u kome nema nadređenih, privilegiranih ili hijerarhijski postavljenih, već se radi o inicijativi koja u svojoj biti mora biti na bazi dijaloga, stručnosti, tolerancije i modernizacije.

5.3. **Akciono djelovanje**

Potrebe za definiranjem i akcionim i istraživačkim djelovanjem u prostoru u kome djeluju i žive Bošnjaci danas je aktuelnije nego ikada ranije, jer se taj zahtjev još više nametnuo poslije pandemije COVID 19.

Zato su nam potrebni novi pristup i potrebne su nam inovacije koje će omogućiti povezivanje naših nastavnika, eksperata, trenera itd. Te njihova veća povezanost sa sve većim brojem članova naše zajednice. Učenje mora da postane bit na čitavom prostoru naše zajednice.

Pored matične države Bosne i Hercegovine, Bošnjaci u većem broju žive u nizu evropskih i neevropskih zemalja, i obrazuju se u različitim sistemima, pa je u velikoj mjeri ugrožen njihov nacionalni identitet, ali i vrijednosti koje zahtijeva jedna moderna nacionalna zajednica. Matična država Bosna i Hercegovina, nemoćna je da pomogne u velikoj meri razvoju identiteta bošnjačkih zajednica u svijetu. Prije svega, zbog Dejtonskog ugovora koji je onemogućio formiranje obrazovnih institucija, ali i programa, na državnom nivou, pa čak i na entitetskom nivou u operativnom smislu (Federacija BiH). Zbog toga, ne postoji jedinstven sistem vrijednosti za bošnjačku zajednicu i njena sistemska povezanost sa procesima modernizacije u svijetu.

Nažalost, u Bosni i Hercegovini, druge dvije zajednice (Srbi i Hrvati) imaju mnogo sistematičnije pristupe obrazovnom procesu, jer imaju iza sebe organizirane i strateški usmjerene jake i dobro organizirane sisteme[62], koji omogućavaju jačanje kohezionih činilaca u ostvarivanju kvaliteta. To se naročito ogleda u dokumentima koji se odnose na strateške ciljeve obrazovanja, gde su u velikoj mjeri obuhvaćena i populacija ovih naroda u BiH. Bošnjaci u Bosni i Hercegovini, ali i u drugim prostorima nemaju strateški dokument koji bi postavio osnove vrijednosti na nacionalnom nivou koji bi bili kompatibilni sa evropskim i svjetskim trendovima.

Osnovni problem sa kojim se sreće bošnjački prostor obrazovanja je pitanje nejednakosti i ugroženosti kvaliteta samog obrazovnog procesa. Institucije obrazovanja kako u Bosni i Hercegovini, ali tako i mnogim drugim državama ugrožene su nizom deformacija koje se javljaju u obrazovanju (korupcija, prodaja diploma, prekarno obrazovanje, diskriminacija, nedostatak materijalnih sredstava, itd.), zbog toga ovaj dokument mora da otvori prostor za stvaranje dugoročne strategije obrazovanja Bošnjaka, koja bi definirala osnovne stavove zajednice, vrijednosti, principe i puteve povezanosti sa svijetom.

5.4. **Bošnjaci i njihova zajednica u evropskom prostoru obrazovanja**

Zato je bitno da odmah počnemo od osnovnih savremenih postulata bošnjačkog prostora obrazovanja:

- Razvoj samopoštovanja i ličnog razvoja svakog Bošnjaka;
- Pomoć mladima da steknu kompetencije za različite oblike nastave i učenja;

[62] Strateski dokument Hrvatske se zove ***Nove boje obrazovanja***. https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/Strategija%20obrazovanja,%20znanosti%20i%20tehnologije.pdf

Strateski plan Srbije do 2030. godine. https://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2021/11/1-SROVRS-2030_MASTER_0402_V1.pdf

- Da aktivno učestvuju u društvenom i kulturnom životu svoje zajednice, kroz različite oblike obrazovanja, nauke i kulturnih sadržaja;
- Pripremiti mlade Bošnjake da budu odgovorni građani koji su spremni da doprinesu razvoju svoje zajednice u različitim demokratskim i pluralističkim društvima;
- Mladi Bošnjaci moraju imati strategiju zajednice, da bi ostvarili jednake mogućnosti za društvenu emancipaciju.

Obrazovna politika Bošnjaka unutar evropskog prostora obrazovanja mora da se razvija na način koji nije zasnovan samo na jednoj državnoj ili regionalnoj grupaciji, već suprotno da svoje ciljeve i zadatke poveže sa transnacionalnim i transkompleksnim sistemom globalnog obrazovanja, koji je prisutan u danas sve vise u svijetu.

Zato je ključno naše okupljanje oko Svjetskog bošnjačkog kongresa koji mora ove ciljeve i projekciju bošnjačke edukativne mrže da ugradi u svoja dokumenta.

5.4.1. *Bošnjački prostor obrazovanja u vremenu neizvjesnosti*

Zbog toga bošnjačka zajednica u svom obrazovanom prostoru mora se fokusirati da mladim nastavnicima (i ne samo njima, već i njihovim učenicima) pruži priliku za kompletan razvoj kroz:

- kvalitetno,
- prioritetno,
- kompenzacijsko i
- alternativno učenje.

Ovakav odnos prema učenju, bi ostvario mogućnosti jednakosti na čitavom prostoru bošnjačkog obrazovnog prostora, ali bi time mogli da govorimo i posebnim standardima i vrijednostima koje ovaj prostor donosi svima članovima zajednice.

Rebeka Tauritz je dala ono što nam je važno da izgradimo nastavnike za doba neizvjesnosti:

1. Prihvaćanje neizvjesnosti
2. Vještine refleksije i fleksibilan način razmišljanja
3. Pronalaženje i evaluacija informacija
4. Procjena autoriteta znanja
5. Sposobnosti rasuđivanja
6. Razumijevanje vjerojatnosti
7. Procjena vlastitih sposobnosti
8. Angažirajte mrežu podrške
9. Formuliranje akcijskog plana za nesigurnost[63]

Ovaj princip zahtijeva građenje sistema obuke nastavnika koji neće ličiti na sve ono što smo imali do sada. Obuke se moraju fokusirati na kompetentnost nastavnika kao voditelja procesa učenja.

5.4.2. *Razvoj kompenzacijskog učenja*

Razvoj kompenzacijskog učenja je jedan od prioritetnih zadataka bošnjačkog prostora obrazovanja. Nedostatak jedinstvene strategije u BiH, ali nedostatak i jedinstvenih manjinskih politika, sistema vjerskog obrazovanja (u zemljama gdje su Bošnjaci manjina) zahtijeva od BANU da ukaže na potrebu donošenja posebnog dokumenta „Platforme za uspostavljanje kompenzacijskog učenja", sa ciljem očuvanja identiteta nacionalne kulture, dostizanja kvalitativnog i primjenjivog znanja i vještina, koji će unaprijediti našu zajednicu.[64]

Potreba za ovom Platformom je jačanje kompenzacijskog učenja omogućava da napravi jedinstveni akcioni plan za djelovanje i pomoć našoj djeci u udaljenim i ruralnim prostorima da sustignu svoje vršnjake iz Evrope i velikih urbanih prostora u regiji. Da bismo to ostvarili moramo imati prenosioce znanja koji mogu visoko da motiviraju nove generacije.

S druge strane, da uz pomoć tih kadrova i novih tehnologija možemo razviti i bošnjačke mrežne zajednice učenja, pogotovo cjeloživotnog učenja, pri našim klubovima, organizacijama, džematima, institucijama itd.

---

63 Rebekah L. Tauritz: ***How to handle knowledge uncertainty: learning and teaching in times of accelerating change***, str. 306 -309 file:///C:/Users/Dell/Downloads/Tauritz2012Howtohandleknowledgeuncertainty.pdf

64 Ovaj dokument mora biti dio jedinstvene platforme *Bošnjačke edukativne mreže*.

> Cjeloživotno učenje zasniva se na stajalištu koje uključuje koncept „otkrivanja potencijala" i temelji se na fluidnom suživotu između *bivanja* i *postajanja*. Učenje se tiče toga gdje smo i kuda idemo. Pandemija COVID-19 stvorila je disjunkturu koja ima potencijal za pokretanje glavnih procesa učenja u ljudskom kolektivu. Međutim, veza između starosti, izolacije, situacije i učenja složena je i potrebne su buduće studije kako bi se bolje razumjelo kako one utječu jedno na drugo. Centralna pretpostavka cjeloživotnog učenja kao filozofije obrazovanja je da učenje započinje od pojedinca, ali se uvijek odvija u odnosu na okruženje. Argument predstavljen u ovom članku podupire ovu pretpostavku. Prema tome, zajednica i kolektiv ističu se kao centralni elementi, zasnovani na ideji da međusobno konstituiramo okruženje. Kao što pripadamo zajednici u društvu, tako i *postajemo*zajedno. Pandemija COVID-19 stvorila je disjunkturu koja je unijela strah i neizvjesnost u ovaj proces *postajanja* .[65]

5.4.3. *Oblici djelovanja unutar prostora*

Unutar prostora u kome žive Bošnjaci treba napraviti sistem koji će napredovati tako da će jačati ne samo nacionalne programe, već razviti strategiju prijenosa znanja i to na svim nivoima i kroz institucije, ali i van njih. Najbolji primjer takvog pristupa je Ljetnja škola Instituta za Sandzak, BNF i BANU koja je okupila mlade naučnike na jednom mjestu i vrhunske stručnjake iz društvenih nauka.

Djelovanje ovih institucija zasniva se na dva osnovna principa stvaranja novih uslova djelovanja i kroz:

Institucije i njihova povezanost je jedno od ključnih pitanja, kako stvarati jedinstven prostor, i to, kako smo naveli preko Bošnjačke nacionalne fondacije i Bošnjačkog svjetskog kongresa. Ali u tom smislu potrebno je da te institucije pozabave se stvaranjem mreža čiji prvi zadatak je prenos znanja. Odnosno umrežavanje mladih i nastavnika na svim prostorima gdje žive Bošnjaci. Ujedno to je put da se napravi ozbiljan iskorak u stvaranju fleksibilnih mreža za razvoj obrazovanja odraslih, ali i razvoj sistemskog pristupa učenju među Bošnjacima.

Mreže oblici koji imaju svoju karakteristiku kroz povezanost različitih subjekata. Bošnjaci se moraju osloniti na mreže i različite oblike neformalnog i fleksibilnog obrazovanja jer dok se oslobode institucionalni sistemi od korupcije, političkog diktata i destrukcije izgubit će se mnogo vremena i ono što je bitnije mnogo generacija.

---

[65] Cecilia Bjursell: ***The COVID-19 pandemic as disjuncture: Lifelong learning in a context of fear***. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33144741/

Ovi segmenti obrazovnih promjena moraju se ostvariti u naredne 4 godine, da bismo se pripremili za radikalnu promjenu u sistemu učenja, prijenos znanja, i odgovora na globalne zahtjevej koji će biti sve zahtevniji. Time ćemo stvoriti uvjete da zaustavimo odliv mladih iz Bosne i Hercegovine.

Naša jedina šansa u budućnosti je borba za kvalitetan prijenos znanja u svim segmentima društva!

Uspostavljanje mreže fleksibilnog obrazovanja omogućilo bi obrazovnom sistemu da preraste u jedan novi i otvoren sistem, koji će u svojoj biti od institucionalnog monopola, preći na individualni razvoj pojedinca. U okviru otvorenih sistema, razvijaju se otvoreni fleksibilni sistemi, koji ubrzavaju stjecanje blokova kompetencija.

5.5. **Bošnjačka edukativna mreža kao fleksibilni sistem**

Edukativne mreže nisu u Evropi nova stvar, mada među njima ima velikih razlika. Za nas je najinteresantnija skandinavska edukativna mreža Nord +.[66]

Za naše organizacije Svjetski bošnjački kongres, Bošnjačku nacionalnu fondaciju i BANU stvaranje edukativne mreže je globalni zadatak, stvaranja moderne zajednice zasnovane na znanju. Mi nemamo druge organizacije koje imaju takvu misiju kao što su ove i zato moramo učiniti sve kako bi se one mogle usaglasiti sa svim međunarodnim promjenama i postigle povezanost sa našim zajednicama u rasejanju.

Zato nam i treba da se moramo se opredelitu za poseban sistem edukativnih mreža – **mreže otvorenog pristupa** sa fleksibilnim pristupom.

Otvoreni fleksibilni sistemi zasnivaju se na kompetencijama i diplomskim atributima, na samom procesu sticanja znanja, bitni su kod prenosa znanja. Radi se o kombinovanju ishoda formalnog i neformalnog obrazovanja, kroz formiranje blokova kompetencija i diplomske atribute. Ovo je najbolji način da dobijemo sistem obrazovanja nastavnika, naučnika i prenosilaca znanja.

U tom smislu treba objasniti kakvu ulogu imaju blokovi kompetencija i diplomski atributi.

Već više godina razvija se princip kompetencija u našem društvu i otvaraju se prostori za razvijanje sistema koji će odgovarati jasnim principama razvoja obrazovanja. Još osamdesetih godina, bilo je jasno (naročito našoj pedagoškoj nauci[67]),

---

[66] ***Mreža Nord +***. https://www.nordplusonline.org/

[67] ***Zbornik radova povodo 70 godina zivota Dragutina Frankovica***, Zagreb 1985.

da sam sistem krutog obrazovanja nema izgleda da uspije. Pojačavale su se tenzije između kompetentnih okvira i samog principa razvoja obrazovnih institucija.

Jaz između pristupa obrazovnih institucija i zahtjeva tržišta rada i mogućnosti za institucionalnom organizacijom obrazovanja je bio prilično veliki i u tom smislu razvoj se zasnivao na činjenici da nacionalni oblici obrazovanja nisu mogli finansijski da isprate jačanje individualnih potreba aktera na tržištu rada. Širenje informacionog društva, ojačalo je i potrebu za uključivanjem individualnog razvoja pojedinca u sam proces obrazovanja, a to je dovelo do uvođenja stepenastog vrednovanja kurikuluma, što je nama djelimično donio i sam bolonjski proces.

Takav reformski zahvat unio je nove alate (dodatak diploma i kreditni sistem), što je podrazumijevalo novu organizaciju institucija, a to se u stvari i nije dogodilo.

Zašto kompetencije nisu u potpunosti prihvaćene u našem društvu? Prije svega, jer se na prvi pogled nije vidjela njihova primjena. Kao drugo, nije se vidjela jasna veza između svijeta rada i svijeta obrazovanja i treće institucionalna zatvorenost je jedna od osnovnih prepreka za primjenu ovih alata.

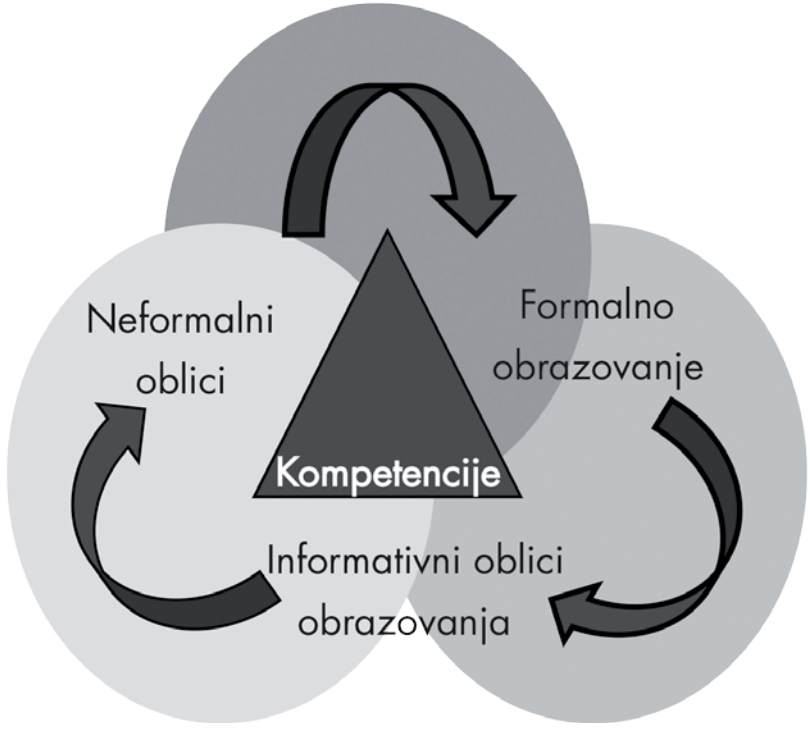
Australija devedesetih godina kreće sa diplomskim atributima kao sredstvom pritiska na institucije,da se sistematizuju kompetencije koje se mogu dobiti iz kurikuluma. Bila je to prva obaveza instiicija prema tržištu rada i pojedincima koji se školuju.

Primjena ovih alata je otvorila pitanje povezanosti formalnog i neformalnog obrazovanja i njegovog primjenjivanja na tržištu rada. Neformalno obrazovanje brže se uklapalo u globalne promjene, jer je slobodnije od sistemskih sprega i nije ga kočila institucionalna zatvorenost.

Obrazovne institucije počinju da se tranformiraju, tek onda kada neformalno obrazovanje načinje njihov monopol u zapošljavanju pojedinaca. Tako se na primjeru ishoda u visokom obrazovanju, društvo diploma počinje da sudara sa društvom znanja.

Urušavanje obrazovnih institucija počinje intenzivnije da se odvija sa jačanjem online obrazovanja, gdje je pitanje individualnosti dobilo prednost u odnosu na tradicionalni način nastave. Sve se više uvodi direktan odnos između pojedinca koji se obrazuje i kurikuluma odnosno ishoda učenja, što dovodi do jačanja hibridne nastave koja počinje da zamjenjuje osnovne karakteristike klasičnog rada. Fleksibilno obrazovanje u svojoj biti daje poseban tok otvorenom obrazovanju. Najava fleksibilnog obrazovanja počinje još osamdesetih godina kada se u velikoj mjeri razvijaju sistemi koji se odnose na stručno obrazovanje i obuku. Informacione tehnologije prenose ovaj oblik u druge oblasti obrazovanja.

Ono što je danas jasno, jeste potreba za kombinacijom svih oblika obrazovanja kako bi se ličnost mogla razvijati kroz razlitčite oblike edukacije.

Način formiranja kompetencija u toku obrazovanja pojedinca (izvor autor)

Iskustvo sticano informalnim i neformalnim obrazovanjem, danas nije nikakva novina, ali ono što jeste novina je pitanje odnosa formalnog obrazovanja prema ovim oblicima. Nove tehnologije u globalnom društvu ustvari potiču brisanje granica između formalnog i neformalnog obrazovanja. Ovakav pristup u velikoj mjeri podstiče pitanje odnosa znanja u svijetu obrazovanja i svijetu rada i njihovog vrednovanja. Međutim, u svakoj sistemskoj analizi postavlja se pitanje odnosa svijeta rada i svijeta obrazovanja zasnovanog na suštinskim kretanjima koja se moraju stalno unapređivati kako mladi ljudi sa svojim znanjem i vještinama prelaze u svijet rada i napuštaju začaurenu dimenziju obrazovanja.

Zašto krećemo od svijeta rada? Karakteristično je da u svijetu rada oblici obrazovanja, danas, dobijaju značaj koji nikada do sada nisu imali u tom obimu, jer se takoreći može birati oblik edukacije i njegova primjena. Svijet rada danas više vodi računa o karijeri pojedinca, upravo zato što tehnološki razvoj ima tu dimenziju koja se ne može samo pratiti razvojem procesa proizvodnje, već je neupitno da se u čitavom ovom sistemu mora krenuti u razvoj znanja koje će se odvijati paralelno sa radnim procesom pojedinca, a da čak u nekim situacijama to i neće imati konkretne dodirne tačke sa njegovim radnim mjestom. Zato karijera pojedinca više neće biti samo sazdana od onih elemenata koji se odnose na razvoj radnih sposobnosti, već u velikoj mjeri i od kompetencija koje nastaju i izvan radnog mesta.

Uticaji na karijeru pojedinca (izvor autor)

Svjetski bošnjački kongres mora se okrenuti procesu bavljenja karijerama naših ljudi, bez obzira gdje oni bili. Pogotovo se to odnosi na studente i nastavnike, odnosno sve one koji će promijeniti naše viđenje sadašnjosti.

Motivacija pojedinca zahtijevat će sasvim drukčiji pristup u okvirima izvan obrazovnih institucija.

Ako se uzmu u obzir ključne karakteristike akademske struke kao što su to isticali Kogan i Henkel[68] u svojim radovima onda su to polazne osnove za formiranje otvorene fleksibilne edukacije:

- zajedničke vrijednosti
- altruistička briga za studente
- obrazovna stručnost
- visok stepen autonomije
- stvaranje novih znanja
- primjena logike
- korištenje dokaza
- konceptualna i teorijska strogost
- neprestana potraga za istinom

Sa ovakvim pretpostavkama organizacija institucija sa tvrdim kurikulumom nema nikakvog smisla. Ako se u obrazovnim institucijama donese odluka da je osnovni zadatak priprema studenata za tržište rada, onda ćete sve ove oblike povezati sa onim elementima koji se odnose na razvoj pojedine ličnosti, a za to su, pored kurikuluma, potrebni i mnogi oblici neformalnog obrazovanja.

Fleksibilna edukacija je u funkciji kretanja studenata iz ustanove u ustanovu i to uglavnom virtuelnim putem, a u isto vrijeme omogućava razvoj ličnosti i kroz dodatne sadržaje koje će ustanova ponuditi, što znači da će neko moći da studira informatiku na jednom fakultetu, a da to kombinuje sa virtuelnim kursevima na drugim institucijama (recimo menadžment, psihologija, umjetnost itd.) i da stiče okvir za kompetencije koji će se dopunjavati konkretnim kursevima i biti vrednovan na tržištu rada.

Fleksibilno obrazovanje i okviri za kompetencije postaju snažan odgovor na „poplavu“ menadžerijalizma u visokom obrazovanju. I u tom smislu vraćamo ponovo na scenu kombinovanja metoda i saznanja sa željama i mogućnostima razvoja.

---

[68] Kogan, Henkel: ***The impact of policy changes on the academic profession in England***, https://www.cambridge.org/core/journals/european-review/article/abs/impact-of-policy-changes-on-the-academic-profession-in-england/7B34014579029DE7323F2EB458F88182

Menadžerijalizam upravo Olssen[69] i njegove kolege napadaju kao srž devalviranja akademske prakse, ne dajući šansu stvaranju modernih istraživanja, upravo u vrijeme kada tehnologije omogućavaju ubrzani pristup razvoju istraživačkog rada.

Fleksibilno obrazovanje je u stvari odgovor i Hartleyevoj McDonaldisaciji visokog obrazovanja koja u suštini upravo ima problem da ispuni kriterijume kvaliteta. Zato je potreban novi pristup, koji će omogućiti, ne samo formalnu mobilnost studenata i profesora, već suštinski, da se postave određene karakteristike promjenljivosti, koja će obogatiti ponudu institucija prema pojedincu. U tom smislu, kurikulum ni jedne institucije ne može odgovoriti na varijentnost pojedinca i na mogućnosti koje daju nove tehnologije.

Ono što posebno krasi otvorenu fleksibilnu edukaciju je činjenica da može **da gradi ličnost u toku cijelog života**, u sistemu koji je određen njegovim željama i potrebama. Svaki čovjek u toku svog života mora da se dokazuje pred sobom i drugima, međutim, ukupne okolnosti ga sputavaju da se opredijeli za one poslove i način života koji bi njemu bio najdraži ili čak i najpotrebniji. Otvorena fleksibilna edukacija treba u osnovi da se bavi ciljevima karijere i života pojedinca, omogućavajući mu da svoje potrebe i želje ostvari na najbolji način. Pošto otvorenu i fleksibilnu edukaciju čini kombinacija neformalnog i formalnog obrazovanja to znači da je sva opredijeljenost rada sa studentima na ishodima. U tom smislu otvaraju se rješenja koje će se odnositi na alate valorizacije ishoda, za nas u ovom slučaju prije svega, okvir za kompetencije. [70]

Za fleksibilno obrazovanje karakteristično je da stalno prelazi iz jednog oblika u drugi i na taj način otvara pitanja koje kompetencije smo stekli kroz koji oblik (**mreže fleksibinog obrazovanja**). U razvoju ličnosti prenosilaca znanja za savremeno društvo i tržište rada, više se može ostvariti kroz neformalne oblike obrazovanja, nego kroz sam formalni

---

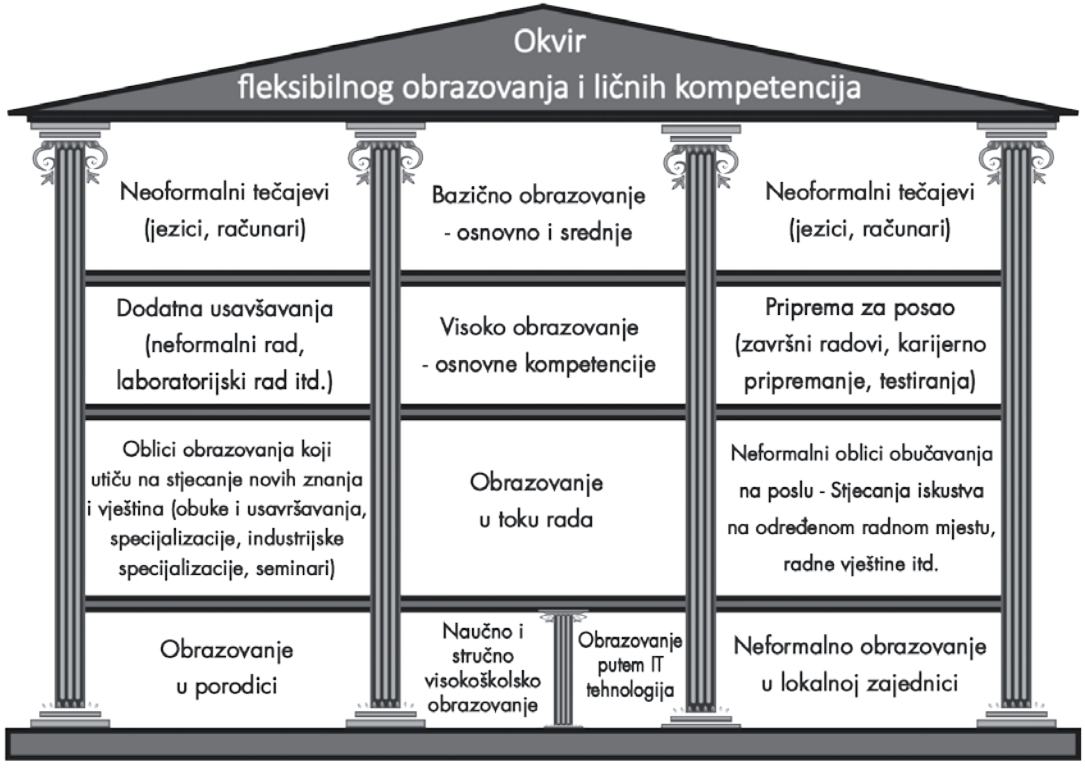
69 Dakle, u smislu ukupnih učinaka, mislim da kada se uvaži da visoko obrazovanje opet postaje vrlo nejednako, i dok politika 'proširenog sudjelovanja' stoji na mjestu ili ide unazad, nadam se da će se država zapitati što se događa i zašto se sveučilišta ponašaju tako kako jesu. Oni mogu dobiti isplativost, ali plaćaju visoku cijenu. Ponašaju se tako jer je država uokvirila i oslobodila skupinu politika zbog kojih sveučilišta djeluju u međusobnoj tržišnoj konkurenciji, i to samo kada se vidi da ta tržišna utakmica ima negativne učinke na društvene, političke i obrazovne općenito hoće li biti ikakvog pritiska da se krene unatrag i promisli. Kada će to vrijeme doći, nisam siguran. Ipak, potrebno je biti optimističan; morate vjerovati da će se kritike protiv neoliberalizma u nekoj fazi pretvoriti u neku vrstu hitne materijalne krize. Ne moraju biti one vrste revolucija koje je Marx predvidio, ali bit će manjih revolucija koje će uzrokovati pomak u orijentaciji naselja i operativne politike prema nešto drugačijem smjeru.

Rille Raaper, Mark Olssen: ***Mark Olssen on neoliberalisation of higher education and academic lives: An interview***, str. 15. file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/PolicyFuturesinEducation-2015-Raaper-Olssen.pdf

70 Ishodi cjeloživotnog učenja trebaju ponajprije voditi k ostvarivanju i razvoju osobnih potencijala i biti važnim elementom aktivnoga građanstva, a usto omogućiti bolju zapošljivost pojedinca, tj. povećanje njegove konkurentnosti na tržištu rada. Dinamičnost, prilagodljivost i kompetitivnost razvijenijih ('učećih') društava utemeljenih na znanju povezane su sa stupnjem uključenosti građana u raznolike oblike cjeloživotnog učenja i kvalitetom procesa obrazovanja. Osim što je poželjno da pojedinci neprestano uče, to vrijedi i za organizacije. Važno je da i one neprestano uče ili podržavaju učeće okruženje – unutar gospodarstva, ali i unutar javne, državne i lokalne uprave.

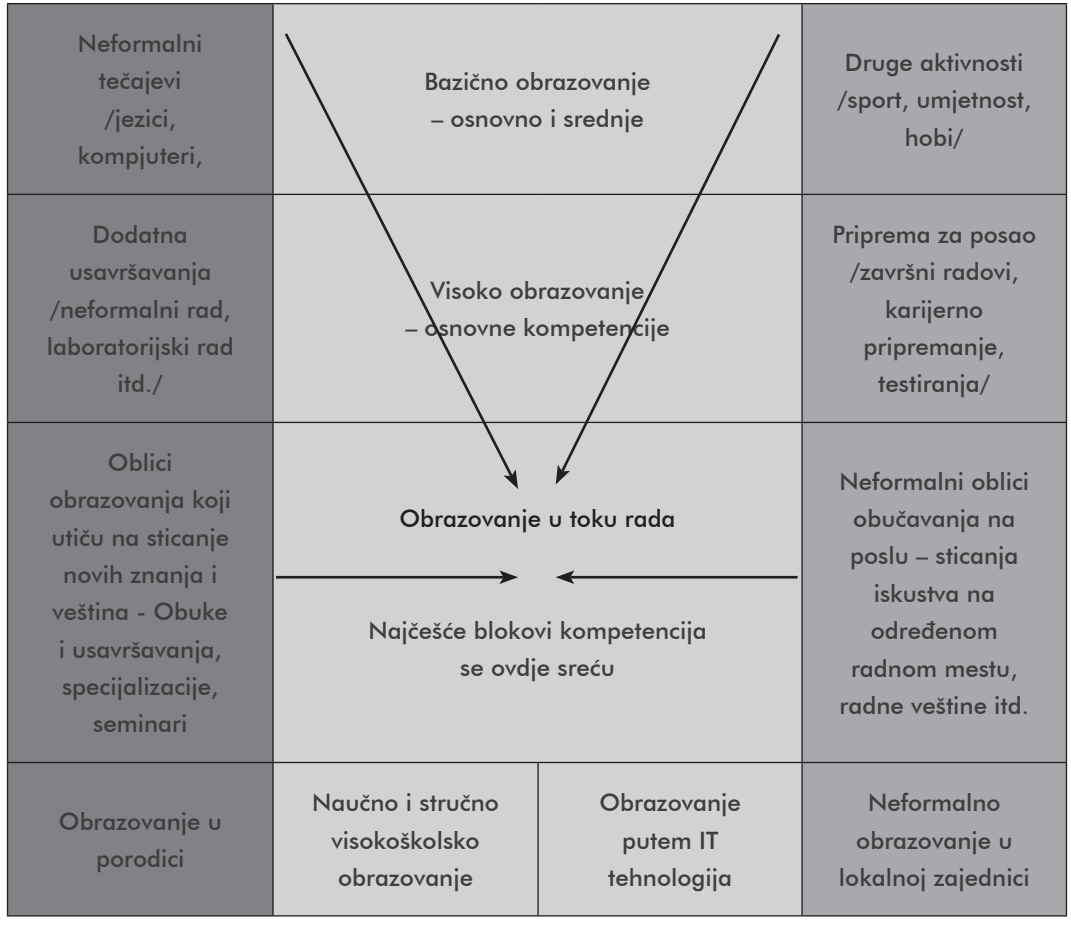
Nove boje znanja, Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije, str. 25. https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/Strategija%20obrazovanja,%20znanosti%20i%20tehnologije.pdf

sistem, te je u tom smislu potrebno adekvatno vrednovati dopune koje neformalni oblici daju kompletnoj ličnosti. To je do sada bio najslabiji dio našeg obrazovanja. Dominacija samo formalnog obrazovanja, danas, predstavlja opterećenje za pojedince koji žele ostvariti karijeru edukatora. U tom smislu rješavanje ovog problema putem kurikuluma je samo djelimično moguće i standardizovano za vrednovanje samog razvoja pojedinih ličnosti kroz proces obrazovanja.

Okvir za kompetencije u toku obrazovnog razvoja (izvor autor)

Kada se ova tabela pretvara u oblike obrazovanja vidi se da dominiraju oblici neformalnog obrazovanja, te da oni u velikoj mjeri utječu na razvoj kompetencija, dakle kompetencije postaju važnije od diplome ili sertifikata kod vrednovanja u kvalitetu rada. U tom smislu potrebno je u sistemu otvorenog obrazovanja formirati osnovu za prikupljanje blokova kompetencija, koji će pomagati pojedincima da lahko i adekvatno mijenjaju zanimanje ili oblik posla.

Blokovi kompetencija i razvoj pojedinca, (izvor autor)

Ko treba da razvija okvir za lične kompetencije kroz različite oblike obrazovanja? Postavlja se pitanje gdje i kako ostvariti primjenu neformalnog obrazovanje u našem društvu? To su prije svega, **karijerni centri** koji bi morali da se pretvore u **mrežne karijerne centre ili fleksibilne mreže za karijeru**. Potrebno je da se stvori sistemski osnov za razvoj pojedinca, kroz različite oblike obrazovanja. U tom smislu treba analizirati nekoliko oblika i kako ih povezati uz pomoć novih tehnologija.

Zato se u čitavoj toj organizacionoj shemi otvaraju nove mogućnosti za karijerne centre kao mrežne stanice preko kojih će se razvijati sistem povezivanja potreba pojedinaca za lični razvoj i ostvarivanje ciljeva karijere. Moderni karijerni centri treba, na našim prostorima, da se vrlo brzo orijentiraju na povezivanje ne samo sa poslodavcima, već lokalnim zajednicama, društvenim organizacijama itd. Da bismo to mogli da ostvarimo, morat ćemo da jačamo u smislu jačanja tehnoloških praćenja pojedinca i njegovog okvira kompetencija. Na taj način oni se pretvaraju u savjetodavne centre alumnista, koji ostvaruju jasnu i konkretnu informatičku podršku. Razvoj ovih centara zasnivat će se isključivo na primjeni informatičkih tehnologija, koji će se baviti praćenjem ličnog razvoja i karijere pojedinca, povezivali bi ih sa zajednicom u cjelini.

Karijerni centri će pored toga imati svoje virtuelne postavke usluga, koje će se moći koristiti i u dužem periodu i to kroz slijedeće oblike:

- savjetodavne usluge bivšim i budućim studentima (putem e-maila, ili putem društvenih mreža)
- organiziranje neformalnih oblika edukacije
- pripremenje za formalne oblike edukacije
- povezivanje sa drugim institucijama koje se bave obrazovanjem
- povezivanje međusobno svršenih, nesvršenih studenata
- podrška različitim obrazovnim idejama.

Ovakvi centri na našem prostoru treba da utvrde alate, koji su potrebni za jačanje njihovih kapaciteta u društvu. Potrebno da sve institucije na kojima se odvija proces obrazovanja postave diplomske atribute na svojim sajtovima, tu je ključna uloga Svjetskog bošnjačkog kongresa i BANU. Na taj način će se moći pratiti šta koji program nudi, kako se mogu kombinovati, te kako vrednovati.

Institucije obrazovanja i njihova ponuda blokova kompetencija (nezavisno od formalnog akreditacionog statusa), može otvoriti formiranje kombinacija oblika fleksibilnog obrazovanja. Takvi primjeri već postoje, recimo Timiiakatemia, neformalni centar za preduzetništvo, JAMK univerziteta u Jyväskylä, koja se zasniva na Kolbovom sistemu interaktivne edukacije. To su poluprofesionalni oblici rada u obrazovnim institucijama u kojima će studenti moći da rade i obrazuju se stičući kompetencije. Pored ovih oblika, mijenjaće se uloga državnih organa i njenog vrednovanja obrazovanja, ona će biti prinuđena da stimuliše nove oblike edukacije i da na tržištu rada vrednuje nove alate za praćenje pojedinaca.

Slijedeći oblici treba da se razvijaju izvan institucija:

- portali za edukaciju i sticanje kompetencija – oni mogu pored edukativne uloge imati i savjetodavnu ulogu, razvijati konsalting poslove, i druge marketinške poslove.
- potrebni državni alati kako bi se vrednovali rezultati otvorene fleksibilne edukacije kroz razvoj pojedinca:
- pasoš kompetencija
- nezavisno državno licenciranje za pojedina zanimanja
- profesorski portali (portali na kojima bi se mogla sticati znanja preko predavanja pojedinih profesora)
- fleksibilan pristup stjecanju znanja (smanjenje državne birokratije, koja se naročito razvila kod akreditacionih procesa)
- portali sa nezavinsim rangiranjem kod zapošljavanja.

Osnovni zaključak ovog našeg pristupa je da se pojedini dosadašnji oblici vrlo brzo mijenjaju i da će biti potrebno da pripremaju pojedince sa surovost i eksplozivnost savremenosti. Zato će biti potrebno ubrzo izgraditi edukativne mreže koji će omogućavati pojedincu da u svoje slobodno vrijeme stekne dodatno obrazovanje koje će pored znanja, omogućiti mu i vještine i tehnike, ali i saznanja za razumijevanje pozicije u kojoj se nalazi, kako bi mogao da zadrži posao. Zato će se on kroz obrazovne sisteme razvijati drukčije, sam će tražiti i to u dužem vremenskom periodu oblike (i poslije završetka formalnog obrazovanja) koji će mu pomoći da ostvari cilj svoje karijere i omogući da zajednica ponovo može da osloni na prenosioce znanja. U tom smislu, otvoreno fleksibilno obrazovanje uz pomoć novih tehnologija se nameće kao jedan od faktora u rješavanju ovog problema.

5.6. Kako se projektuju podsistemi Bošnjačke edukativne mreže

Bošnjačka edukativna mreža treba da ima dva svoja podsistema koji upotpunjuju njene karakeristike:

- fleksibilnu mrežu institucija i programa
- fleksibilnu karijernu mrežu

Fleksibilne studije su dio sistema fleksibilnog obrazovanja, o čemu je u prethodnom dijelu bilo riječi. Fleksibilno obrazovanje zasnovano na različitim formama obrazovanja pojedinca može se projektovati u obliku mreža fleksibilnih studija.[71]

5.6.1. *Fleksibilna mreža institucija i programa*

Međunarodna mreža fleksibilnih studija sastavljena je od različitih formi obrazovanja i obuka koje se vezuju za jednu ili više institucija. Suština je da kod te mreže mogu domaći i strani studenti i pojedinci da se obrazuju prema svom stepenastom razvoju. Na taj način otvaraju se institucije za različiti stepen sticanja kompetencija i skupljanja kredita.

Forme koje se mogu povezivati sa obrazovnim institucijama:

- centri za kompetencije sa više osnivača
- edukacioni centri
- neformalne škole
- centri za obuku
- udruge za razvoj obrazovanja
- karijerni centri

Fleksibilne studije mogu se izvoditi i bez ovih formi, samo povezivanjem različitih programa i visokoškolskih studija.

Različite nastavne forme koje mogu biti vezane za različite institucije ali i za već maloprije pomenute organizacije:

- kratke studije
- stukovne studije
- obuke i doškolovavanja
- ljetnje škole
- istraživačke seminare

[71] Nacionalno priznat od strane Kanadskog obrazovnog udruženja za inovacije u poučavanju i učenju, program Fleksibilnih studija osmišljen je za studente zainteresirane za strukturirani, iskustveni pristup učenju u obrazovanju, gdje studenti sarađuju sa svojim vršnjacima, učiteljima, zajednicom i okolinom dok teže akademskom i ličnom razvoju. https://reynolds.sd61.bc.ca/programs-courses/flexible-studies/

- kurseve
- online nastavu
- istraživanja
- praksu

Mreža fleksibilnih studija preko svog programskog odbora vrednuje kompetencije koje se stječu i omogućava svakom pojedincu da napravi plan svog razvoja kroz obrazovni proces koji nije **limitiran vremenom i prostorom**. Dakle, oni koji ulaze u Mrežu fleksibilnih studija prave svoj plan prikupljanja kredita i kompetencija i sami finansiraju svoj proces koji može da traje duže od zakonski reguliranog nastavnog procesa i čak da se odvija preko on line studijskih sadržaja, ali isto tako mogu preko mreže steći se znanja i diploma univerziteta i visokih škola koji su u mreži i koji mogu na poseban način da proveravaju znanja učesnika fleksibilnih studija. Skupljanjem kompetencija institucije u mreži mogu omogućavati veliku mobilnost nastavnika i sadržaja, istraživačkih i poslovnih projekata koji mogu pomoći razvoju pojedinaca bez obzira na lokaciju gdje se nalaze ili studiraju.

Dizajniranje ovakvog kurikuluma u sferi multimodalnih algoritama uz sveobuhvatnu istragu i individualnosti i zajedništva različitih modaliteta.

Zbog toga, je studio obavezan da da obezbijedi pojedincu:

- Mentorsko vođenje kroz program,
- Ciljeve učenja za online predavanja,
- Obezbeđivanje širokog spektra obrazovnih dispozicija, posredničkih i kulturnih karakteristika kako bi uspjeli u stjecanju kompetencija.
- I izgradnju kompetencionog okvira za razvoj karijere, uključujući povezivanje sa prakos sa ciljem uvezivanja kulturnih i socijalnih mogućnosti i raznolikosti pojedinca u odnosu na težinu programa (socijalno porijeklo, motivacija, imunitet, starost, jezik, religija, seksualnost).
- Uključujući materijale i uputstva za mentorski rad, ujedno povezivanje s sličnim kolegama u želji u formiranju virtualne zajednice.

Zadaci zajednice u ostvarivanju programa edukativnih mreža:

1. Proučiti na ono na čemu se zasniva Mreža fleksibilnih studija:

   - kriteriji i standardi fleksibilnosti
   - oblici primjne novih tehnologija
   - povezivanje praktičnog rada i visokoškolskog obrazovanja

2. Istražiti Vremensko – prostornu dimenzija Mreža fleksibilnih studija

   1. vrijeme i datum početka fleksibilnog modula
   2. razdoblje u kojem su studenti angažovani
   3. tempo učenja
   4. vrijeme procjenjivanja uspješnosti
   5. raspored tema i modula
   6. pokrivenost izabranih tema (institucije i pojedinci)
   7. rezultati koje očekuje pojedinac
   8. nivo težine sadržaja modula
   9. standardi za ocjenu
   10. preduvjeti kandidata za sudjelovanje u modulima i oblicima fleksibilnog obrazovanja
   11. društvena organizacija preko koje se izvodi modul (grupa ili pojedinac)
   12. organizaciona podrška za izvođenje modula
   13. izbor ko odlučuje oko izvođenja fleksibilnog obrazovanja
   14. jezik izvođenja modula
   15. mjesto i vrijeme izvođenja modula
   16. stručna podrška mreži i sadržajima, povezanost sa kvalifikacijskim strukturama
   17. potporne forme za priznavanje znanja (poslodavci, komore, itd.)
   18. umrežene institucije i opcije nastave

19. oblici nastavnog procesa koji pokrivaju modul
20. zakonske mogućnosti za funkcionisanje mreža fleksibilnih studija
21. uloga mreža u razvoju institucija
22. uloga mreža u razvoju pojedinaca i njihove karijere

Projektovanje fleksibilnih edukativnih mreža predstavlja ostvarivanje posebnog sistema povezivanja obrazovanja i zajednice. Ovaj sistem ima za cilj da pomogne edukatoru (ili bilo kom pojedincu) da se istovremeno radi i obrazuje i usavršava, a da se preko ovih mreža prilagođava potrebama društva.

Savremeno globalno društvo, a pogotovo tržište rada je pod kompresijom prostora i vremena, a pri tome je preplavljeno novim tehnologijama koje mijenjaju odnose između pojedinca i društva. Te promjene se najviše ogledaju kada je u pitanju provjera kvaliteta znanja pojedinca , jer su dosadašnje forme obrazovanja prevaziđene i neadekvatne u odnosu na ubrzane procese svijetu.

Zbog toga, se u mnogim zemljama pribjeglo formiranju fleksibilnih oblika, obuke, obrazovanja, zapošljavanja, ali i karijernog vođenja. Fleksibilna edukativna mreža je upravo taj model rada sa pojedincima, samo prilagođen evropskim prostorima, sa ciljem obrazovanja i razvoja karijere pojedinca. Zašto je ovo bitno? Karijera pojedinca na prostorima Evrope se tako dinamizirala da je protrebno obuhvatiti veći prostor, ali usaglašavanje sa tržištem koje više nije lokalno. Zato ove mreže ta karijeru imaju veći značaj kao **otvoreni fleksibilni sistemi**. Otvorene fleksibilne sisteme u obrazovanju možemo **definisati kao multifunkcionalne oblike sticanja i primjene znanja u razvoju ličnosti**.

Ono što krasi otvorene fleksibilne sisteme je mogućnost da pomognu pojedincu u građenju ličnosti u toku cijele karijere, ali i da mu pomognu u ostvarivanju svojih planova i želja. Svaki čovjek u toku svog života mora da se dokazuje pred sobom i zajednicom, često ga ukupne okolnosti tjeraju da se opredijeli za one poslove i način života, koji bi njemu bio najdraži najpotrebniji. Zato se otvoreni fleksibilni sistemi bave ciljevima karijere i života pojedinaca, omogućavajući im da svoje želje i potrebe ostvare na najbolji način.

Pošto otvoreni fleksibilni sistemi , u ovom slučaj model fleksibilne mreže, čine kombinaciju neformalnog i formalnog obrazovanja to znači da je sva metodologija modela zasnovana na ishodima. U tom smislu postavljaju se unutar modela traže se rješenja i alati koji se odnose na valorizaciju ishoda, za nas u ovom slučaju to su blokovi kompetencija i diplomski atributi.

5.6.2. *Fleksibilne mreže za karijeru*

Projektovanje fleksibilne mreže za karijeru predstavlja ostvarivanje paralelnog sistema obrazovanja koji ima za cilj da pomogne pojedincu, da se lako prilagođava fleksibilnom i zahtevnom društvu. Savremena društva su pod kompresijom prostora i vremena, a prenatrpano je novim tehnologijama koje nameću nove forme ostvarivanja visokog kvaliteta u obuci i obrazovanju. Zbog toga, su mnoge zemlje pribjegle fleksibilnim formama obuke i obrazovanja. **Fleksibilna mreža za karijeru** je upravo taj model samo prilagođen povezivanju formalnog i neformalnog obrazovanja kroz karijerno vođenje s tim sto se čitav projekat zasniva na karakteristikama **otvorenih fleksibilnih sistema**.

Kod kreiranja okvira kompetencija za ostvarivanje cilja karijere na bazi fleksibilnog obrazovanja, zasniva se na tri osnovna nivoa:

1. željeni okvir kompetencija
2. planirani okvir kompetencija
3. ostvareni okvir kompetencija

Željeni okvir kompetencija je preduvjet za ostvarivanje cilja karijere – dakle nešto čemu teži svaki pojedinac u toku svog obrazovanja i radne karijere.

Planirani okvir kompetencija je onaj koji se ostvaruje kroz formalno obrazovanje sa određenom tendencijom usavršavanja kroz konkretne oblike neformalne edukacije – to je preduvjet ka kome se teži na osnovu realnih uslova u kojima se pojedinac obrazuje i radi.

Ostvareni okvir kompetencija je ono što je već urađeno u obrazovanju, i što je osnova za dalji napredak – obično je to ono što se ima u pasošu kompetencija[72].

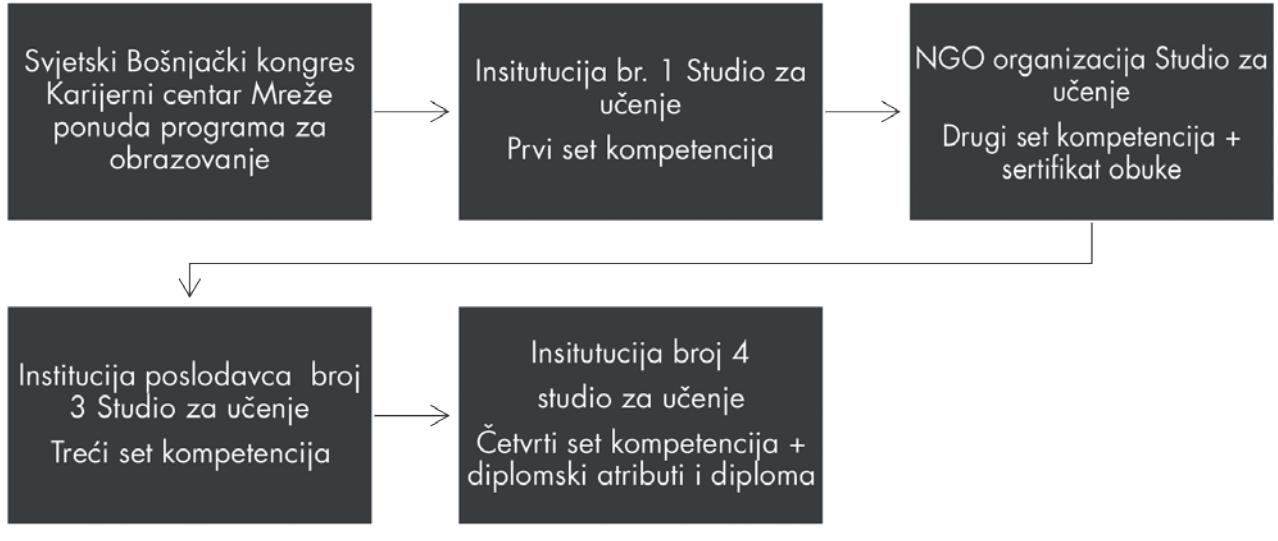
Osnovni ciljevi Fleksibilnih mreža za karijeru su:

- Osposobljavanje za fleksibilno tržište rada;
- Povezivanje neformalnog i formalnog obrazovanja;

[72] Refik Šećibović: ***Tvrđava dosade***, str. 133.

- Građenje društva obrazovanih i kompetentnih pojedinaca;
- Dopuna i korekcije u obrazovanju (općem i stručnom);
- Očuvanje ljudskih resursa kroz karijerno vođenje;
- Politički i nacionalni – učestvovanje u jačanju zajednica u punim radnim i obrazovnim kapacitetima, koji mogu da razvijaju sposobnost da odgovore na sve globalne izazove;
- Ekonomski – jer dobijamo fleksibilnog radnika koji omogućava konkurentnost;
- Tehnološki – jer dobijamo bolju iskorištenost savremenih tehnologija u obrazovanju.

Bošnjačka fleksibilna mreža za karijeru sastavljena je od različitih formi obrazovanja i obuke koje se vezuju za jednu ili više institucija, ili organizacije civilnog društva i poslodavce. Suština je da kod te mreže mogu studenti i pojedinci da se obrazuju prema svom stepenastom razvoju. Na taj način otvaraju se programi za različiti stepen stjecanja kompetencija i skupljanja kredita.

Kako funkcionira fleksibilna mreža za karijeru. Prije svega kao sistem u kome se čitav proces ne razvija u vremenu i prostoru, već na osnovu diplomskih atributa i kompetencija. Svaki učesnik obrazovanja u okviru mreže registruje se u Karijernom centru mreže (koji može biti lociran na nekoj od institucija mreže) i iskazuje želju za obrazovanjem na određenom programu i dobijanja programa obrazovanja. Oni se obrazuju po tempu i mogućnostima koje im dozvoljava njihovo radno mjesto. Zato svaka organizacija ima svoj studio za učenje koji mentorski vodi kandidate i savjetuje ih kako da usaglase svoj rad sa obrazovanjem. U toku procesa obrazovanja ovdje mogu da se kombinuju oblici formalnog i neformalnog obrazovanja i obuke. Tako da neko ko se obrazuje za jedan program na kraju može pored diplome imati i posebne sertifikate za obavljanje i drugih poslova koji su vezani za zanimanje za koje se kandidat obrazuje.

Šta je uloga diplomskih atributa: a to je vrijednost određenog programa i šta on garantira na društvu i tržištu rada.

> Atributi diplomiranih su kvalitete, vještine i razumijevanja za koje se sveučilišna zajednica slaže da bi njeni studenti trebali razviti tijekom svog boravka u ustanovi. Ti atributi uključuju, ali nadilaze, disciplinarnu stručnost ili tehničko znanje koje je tradicionalno činilo jezgru većine sveučilišnih kolegija. To su osobine koje također pripremaju diplomante kao agente za društveno dobro u nepoznatoj budućnosti.'
>
> Atributi diplomiranih studenata su akademske sposobnosti, osobne kvalitete i prenosive vještine koje će svi studenti imati priliku razviti kao dio svog iskustva na Sveučilištu u Glasgowu. (definicija Sveučilišta u Glasgowu).[73]

Druga karakteristika je mrežno skupljanje kompetencija- što u ovom slučaju

> Obrazovanje temeljeno na kompetencijama kombinira namjeran i transparentan pristup dizajnu kurikuluma s akademskim modelom u kojem vrijeme potrebno za demonstraciju kompetencija varira, a očekivanja o učenju ostaju konstantna. Učenici stječu i pokazuju svoja znanja i vještine uključivanjem u vježbe učenja, aktivnosti i iskustva koja su u skladu s jasno definiranim programskim ishodima. Studenti dobivaju proaktivno vodstvo i podršku od nastavnika i osoblja. Učenici stječu vjerodajnice demonstrirajući majstorstvo kroz više oblika ocjenjivanja, često personaliziranim tempom.[74]

---

[73] Vidjeti, ***University of Glasgow's graduate attributes at***: http://www.gla.ac.uk/media/media_183776_en.pdf

[74] http://www.cbenetwork.org/competency-based-education/

Dakle, u suštini su različiti oblici i tempo kojim mogu da se obrazuju i obavljaju različite poslove učesnici procesa. Naravno, najveći dio aktivnosti oni obavljaju online sistemom, dok praktične stvari mogu da vezuju za rad na svom radnom mjestu ili kraćim oblicima direktne edukacije.

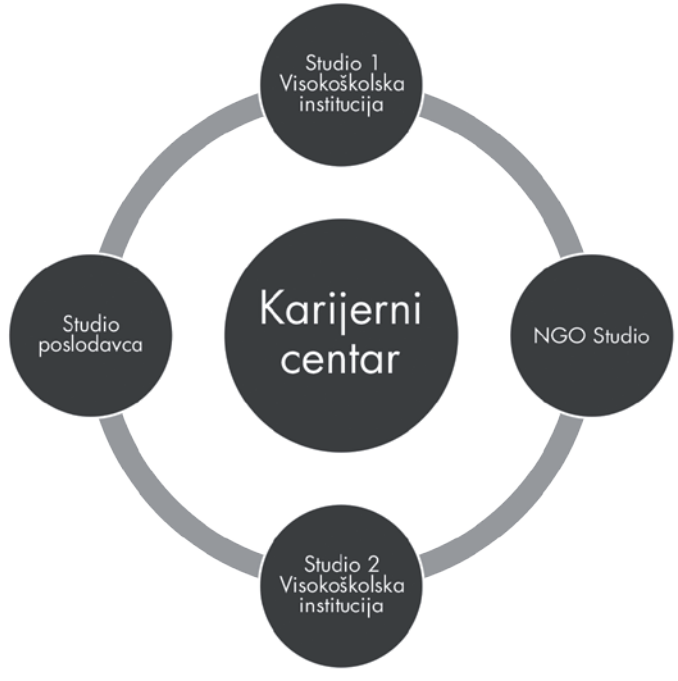
Koje forme civilnog društva i poslodavaca se mogu povezivati sa visokoškolskim institucijama:

- studio za učenje (kao osnovni oblik fleksibilnog učenja)
- centri za kompetencije sa više osnivača
- edukacioni centri
- neformalne škole
- centri za obuku
- udruženja za razvoj obrazovanja

Kroz različite nastavne forme organizacije civilinog sektora i poslodavci mogu biti povezani (preko posebnih oblika rada – tzv. Studija za učenje) i za univerzitete i visoke škole, ali i za stručne organizacije, Privrednu komoru, agencije i profesionalne centre za obuku, te izvoditi sljedeće oblike rada:

- kratke studije
- strukovne studije
- obuke i doškolovavanja
- ljetnje škole,
- istraživačke seminare
- tečajeve
- online nastavu
- istraživanja
- praksu

Svjetski bošnjački kongres, Bošnjačka nacionalna fondacija i Bošnjačka akademija nauka i umjetnosti imaju svoj **programski odbor** koji vrednuje kompetencije (kroz **Studiju za učenje**) koje se stječu i omogućava svakom pojedincu da napravi plan svog razvoja kroz obrazovni proces koji nije **limitiran vremenom i prostorom**. Dakle, oni koji ulaze u

Izvor: autor.

Fleksibilne mreže za karijeru prave svoj plan prikupljanja kredita i kompetencija i same finansiraju svoj proces koji može da traje duži od zakonski regulisanog nastavnog procesa i čak da se odvija preko on line studijskih sadržaja, ali isto tako mogu preko mreže steći se znanja i diplome i univerziteta i visokih škola koji su u mreži i koji mogu na poseban način da provjeravaju znanja učesnika fleksibilnih programa. Skupljanjem kompetencija institucije u mreži mogu omogućavati veliku mobilnost nastavnika i sadržaja, istraživačkih i poslovnih projekata koji mogu pomoći razvoju pojedinaca bez obzira na lokacije odakle studiraju.

5.6.3. *Novi informatički sistemi i fleksibilne mreže potrebne za karijeru*

Zato je veoma bitna uloga karijernog centra kao novog oblika povezivanja više faktora u razvoju pojedinca (porodice, poslodavca, obrazovnih institucija, lokalne zajednice). A to omogućava da pojedinac u toku karijere može se obrazovati i obavljati više poslova na tržištu rada, ali isto tako koristiti kod različitih poslodavaca različita znanja i vještine.

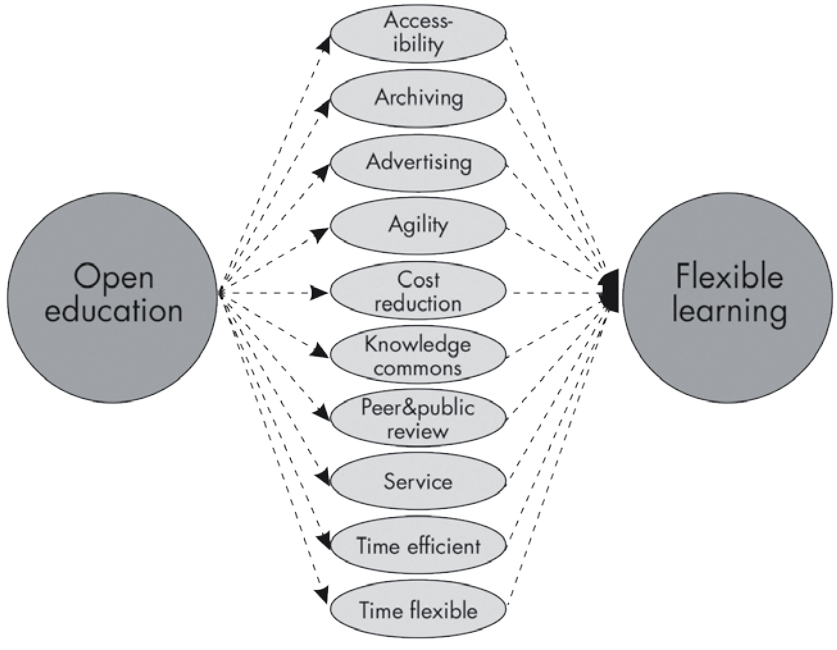
Zato je veoma važno razmatrati mogućnosti primjene OOFAT-a modela[75] , jer predstoji nam jedan ozbiljan iskorak u sistemu digitalizacije obrazovanja. Pogotovu kada je u pitanju obrazovanje za karijeru. Ovaj sistem obrazovanja ima zadatak da najširem sloju stanovništva omogući da se preko visokog obrazovanja uključi u cjeloživotno obrazovanje, koje će omogućiti svakom pojedincu da mijenja zanimanja i bude menadžer svoje karijere.

Posredstvom OOFAT modela postoji mogućnost dodatnog cjeloživotnog obrazovanja

[75] Više: S obzirom na sve veći pritisak s kojim se institucije visokog obrazovanja suočavaju, suradnja je ključna za povećanje kapaciteta za rješavanje konkurentskih zahtjeva. Profesionalni razvoj (PD) akademskog osoblja identificiran je kao jedno od ključnih prioritetnih područja u modernizaciji visokog obrazovanja kako bi im se pomoglo da se nose sa sve većim brojem, raznolikijim studentskim grupama i dinamičnim okruženjem. Postoji potreba za fleksibilnim pristupom PD-u koji koristi formalne i neformalne pristupe kako bi akademskom osoblju omogućio usavršavanje tijekom prakse.

Development of a Shared Vision for Flexible Inter-Institutional Professional Development using the OOFAT Model, By Laura Costelloe, Chrissi Nerantzi, Emma O'Brien, Jean Reale, and Íde O'Sullivan. https://www.ijmar.org/v7n3/20-017.html

Izvor: https://oerhub.net/oer/survey-launched-for-oofat-models/

OOFAT je jedinstven projekat otvorenog obrazovanja.

Kao što smo naveli u skladu sa takvim opredjeljenjima u sistemu visokog obrazvoanja, posebno se izdvajaju dva procesa – digitalizacija i fleksibilnost.

Proces digitalizacije koji je gromoglasno najavljen početkom XXI vijeka, zastao je u mnogim svojim elementima i nije se razvio kao sistemska podrška internacionalizaciji (kod nas ali i u Evropskom prostoru visokog obrazovanja) i mobilnosti kao faktora rješavanja problema na tržištu rada.

Čak je i Pariski samit 2018. godine ostavio otvorenim ova dva problema, ne dajući konačnu ocjenu zašto se zastalo sa ovim procesima. To je i potvrdio Makronov prijedlog otvaranja Sorbonskog procesa kada su u pitanju vrhunski univerziteti. Povezivanje i pokretljivost studenata i nastavnika su osnov za formiranje standarda u učenju i kompetencijama, to je jedini put da se neusaglašenost, birokratizam i formalizam pobede u visokom obrazovanju.

Digitalizacija je nesporno put za rješavanje ovih problema, međutim, to znači i veliki udar na nacionalne sisteme i institucije koje su spore da odgovore. Istražujući povezivanje visokog obrazovanja i tržišta rada, došli smo do ove percepcije koja se odražava na procese uključivanja i povezivanja znanja sa praksom, ali kasnije sa daljim usavršavanjem kada je u pitanju fleksibilnost tržišta rada i karijere koja mora da se ubrzano prilagođava obukama putem novih tehnologija.

5.7. **Elementi podrške podsistemima**

5.7.1. *Digitalizacija i otvoreno obrazovanje*

Digitalizacija se pokazuje kao jedno od rješenja kada je u pitanju raznolikost standarda populacije. To pogotovu kao mogućnost da se različiti slojevi društva obrazuju tako da se omogućava bolje vrednovanje sticanja znanja. Bolja upotreba digitalnih alata otvara mogućnosti boljeg okruženja za učenje, a s druge strane sama mreža može napraviti ponudu koja je u biti prilagođena prethodnim znanjima pojedinca, ali i poslovnim i ličnim potrebama. To doprinosi da se napravi prilagođavanje nastavnog plana i sadržaja, tempo i isporuka prema pojedincu, što omogućava veću efikasnost, ali i ono što je ključno motivaciju za učenje.

U okvirima radnog mjesta ili okruženja u kojem se nalazi polaznik pojedinac treba napraviti motivaciju za učenje. Motivacija za učenje je jedna od ključnih stvari kod budućih nastavnika koji moraju da se razvijaju u procesu osnaživanja njihovih kompetencijama prema kreativnosti i inovacijama. Fleksibilno učenje mora u svakom momentu da ima odnos prema ovim ciljevima.

Motivacija pojedinca mora mu omogućiti da on u okviru studija za učenje dostigne određeni nivoa znanja. Dostizanje određenog nivoa znanja (standarda) u našim uvjetima (pa i u okviru digitalizacije) je vezano za klasičan način studiranja, odnosno samo kao određena podrška. Klasičan način uspostave digitalizacije (u okviru jedne institucije) predstavlja u određenoj mjeri relevantnost učenja u kontekstu ubrzanih životnih procesa. Zato je veoma bitno da mreže za karijeru na ubrzan način života projektuju sistem prijenosa i usvajanja znanja. Zbog toga se moraju napraviti sasvim novi pristupi načinu rada kada je u pitanju digitalizacija, okruženje i standardi znanja i vještina.

5.7.2. *Digitilizacija, neformalno obrazovanje i praksa*

Okretanje ka zajednici koja uči.

Formiranje zajednice koja uči podrazumijeva sasvim drukčiji sistem u razvoju kombinovanja klasičnog i mašinskog učenja koje može da podstakne razvoj jednog prostora obrazovanja.

> Zajednice koje uče mogu olakšati akademsku tranziciju koju svi studenti naprave kad započnu fakultetsku nastavu. Naprimjer, na univerzitetu zajednica koja uči ima pristup članovima fakulteta koji rade kao zajednica. **Mogu se uspostaviti veze sa nastavnicima i učenicima kako bi se poboljšala trenutna i buduća mreža.**
>
> Studenti koji se odluče biti dijelom zajednice koja uči imaju tendenciju da imaju bolje ocjene jer su aktivno i društveno uključeni u učenje koje razvijaju. Poznati su mnogi ljudi koje zanima isto učenje kao i vas, šireći krug kontakata koji mogu biti vrlo korisni ne samo za učenje, već i za budućnost. Motivacija za učenje je veća kada je više ljudi zainteresirano za to.[76]

Ovdje se moraju uključiti različiti subjekti kako bi uspjeh bio što bolji.

[76] Vidjeti više, https://www.formacionyestudios.com/bs/blagodati-pripadnosti-zajednici-koja-u%C4%8Di.html

Partnerstvo za jačanje mrežnog obrazovanja

Partnerstvo je nešto što daje mogućnost da razvijemo različite vrste obuke i obrazovanja za nastavnike bez obzira na godine i iskustvo. Zajednica Bošnjaka ovim pristupom dobija novi prodor među različite kategorije stanovništva, jer nastavnici (prenosioci znanja) otvaraju nove mogućnosti putem različitih oblika mreža, koje će njegovati različite oblike otvorenog obrazovanja sa ciljem da se:

- obuhvati veliki broj stanovnika samim procesom učenja;
- ojačava standarde znanja kod starijeg stanovništva što joj omogućava da podigne kvalitet proizvodnje;
- motivira stanovništvo za poboljšanje materijalnog i socijalnog položaja;
- podstiče mobilnost;
- tehnološku pismenost;
- povezuje različite generacije u rešavanju društvenih problema.

Kako uključiti bošnjačku zajednicu u procese digitalizacije zajednice koja je tako rasprostranjena kao što je bošnjačka? Prije svega preko dvije najvažnije institucije – Svjetskog Bošnjačkog kongresa i Bošnjačke nacionalne fondacije koje bi trebale da animiraju našu čitavu dijasporu da na svim prostorima otvaramo Studija za učenje, da digitalizujemo sve oblike komunikacije i napravimo karijerni centar koji će prvo obuhvatiti naše nastavnike, istraživače i naučnike, stručnjake različitih oblasti.

U tom smislu i postoji nekoliko oblika koje će Svjetski bošnjački kongres (SBK) i Bošnjačka nacionalna fondacija kada ostvare novi pristupi procesu digitalizacije, moći da ostvare osnove da napravimo jedinstvenu strategiju uvođenja evropskih standarda i različite oblike učenja Bošnjaka u cijelom svijetu. Tako bi se uklopili u zajedničke proces učenja koji vladaju u Evropi, stvorili uvjete za očuvanje našeg identiteta i jačanja kulturnih znanja u čitavoj zajednici. Za to nam je potrebno da u ovoj prvoj fazi isprojektujemo:

Laboratorije i studija za učenje

Laboratorije i studija za učenje koje će formirati SBK, BNF i BANU otvorit će unutar ovih mreža potpunu povezanost Bošnjaka zainteresiranih za učenje, bez obzira gdje se na svijetu budu nalazili. U početku Laboratorije za učenje bi se

posvetile jačanju kapaciteta bošnjačkih prenosilaca znanja i time stvoriti timove koji će širiti zajedničke standarde na sve nivoe populacije.

Laboratorije i studija za učenje (koji se mogu pojavljivati u oblicima hubova, startapova itd.) je deo jedinica koje prihvataju prvo pojedince koji su odlučili da se bave prenosom znanja.

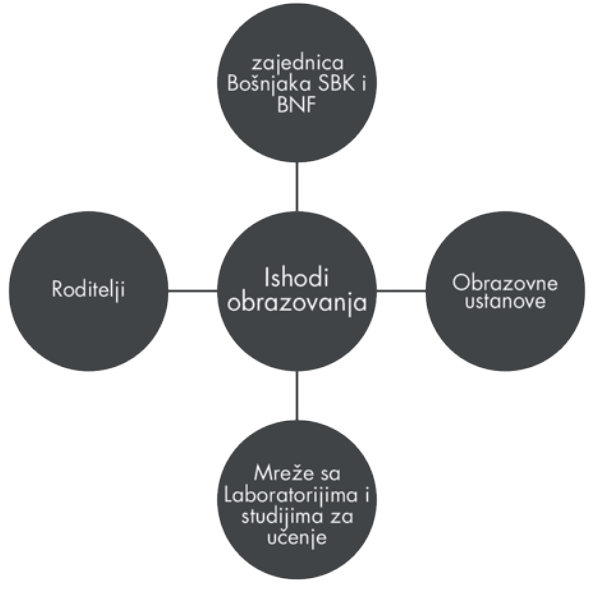
Studio za učenje ispunjava najvažniji dio rada Mreže, jer je zadužen za organizaciju nastave i komunikaciju sa pojedincem i drugim subjektima u stvaranju zajednice koja uči jer kada se utvrde jasna pravila rada, lahko je primijeniti i sam online sistem, koji studiju omogućava da stalno bude u vezi sa pojedincem koji uči.

Priprema voditelja nastavnog procesa kroz teme u nastavnom planu i programu i drugačijeg pristupa nastavnika polazniku. Zato bi bilo veoma važno projektovati multimodalni kurikulum, koji ima za cilj da izazove pretpostavku da je pristup informacijama sinonim za učenje.

Multimodalni kurikulum u obrazovanju prenosilaca znanja otvara mogućnosti kvalitetnog transperentnog cijeloživotnog obrazovanja nastavnika.

Oblike komunikacije unutar Edukativnih mreža putem Karijernih centara

Efikasna komunikacija unutar Mreže, nije samo zbog učenja bitna, već kao potreba da može podržati polaznika da bolje upravlja vremenom. Zbog toga, će se često morati dopunjavati Mrežni online sistemi za rad sa polaznikom. Svaki polaznik ustvari daje mogućnost dopune samog sistema, tako Karijerni centri moraju biti angažovani da pracenjem pojedinca i dopunjavaju i inoviraju sadržaje. Komunikacija je naša najveća slabost u ovom trenutku u čitavoj zajednici, stoga mi vidimo da je

To je posebno važno danas u postpandemijsko doba, kada se očito razvija nova karakteristika modernog obrazovanja – postdigitalizacija oblika učenja i istraživanja (Jandrić i Peters). Ove dvije krize koje su bitno utjecale na obrazovni proces kod nas i u svijetu – pandemija i rat u Ukrajini, promijenile su odnos u društvu između tehnologije i čovjeka. Naravno i jedna i druga kriza su pokazale da u obrazovnom procesu zaostajemo za razvojem tehnologije, što posebno rezultira i sistemima prenosa znanja. Pokazalo se da institucionalni sistemi prenosa znanja nisu u stanju da prate brzinu tehnoloških inovacija, koje mijenjaju strukturu društvenih procesa (u pandemiji funkcije zdravstva, a u ratnom sukobu u Ukrajini dominantni sistem tehnološkog ratovanja na velikom prostoru – recimo rat dronova, kriza sa grijanjem itd.). Takva izmijenjena struktura društvenih odnosa pokazala je da prenos znanja u obrazovnim sistemima mora da se mijenja, ne samo u koristi primjene tehnologije, već više od toga, stvaranjem novih oblika učenja u različitim vremenskim intervalima.

Refik Šećibović, Admir Muratović: ***Primjena digitalnih tehnologija u postpandemijskom visokom obrazovanju***, 2022. Konferencija, Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar.

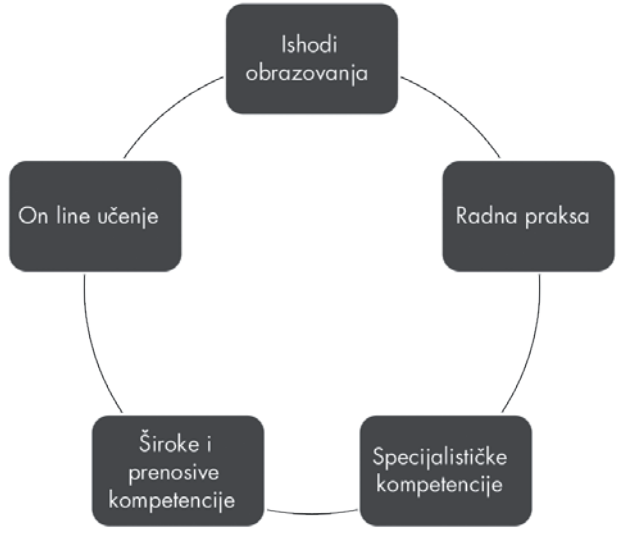
Razvijanje različitih oblika komunikacije je jedno od ključnih pristupa kada mreže i studija počnu da se razvijaju. Komunikativni sistemi unutar mreža moraju biti stimulisani da prenos informacija na bošnjačkom obrazovnom prostoru postane funkcionalan u tom mjeri da svi shvate da bez njih nema holističkog pristupa razvoju zajednice.

Komunikacija pomaže da kombinujemo neformalno obrazovanje i praksu

Jedno od ključnih pitanja rada Studija za učenje je kombinovanje sistema učenja u građenju kompetencija. U tom smislu, kako smo naveli ranije imamo nekoliko mogućnosti koje se moraju razmatrati.

To u biti povezuje različite oblike učenja u odnosu na praktičnu nastavu:

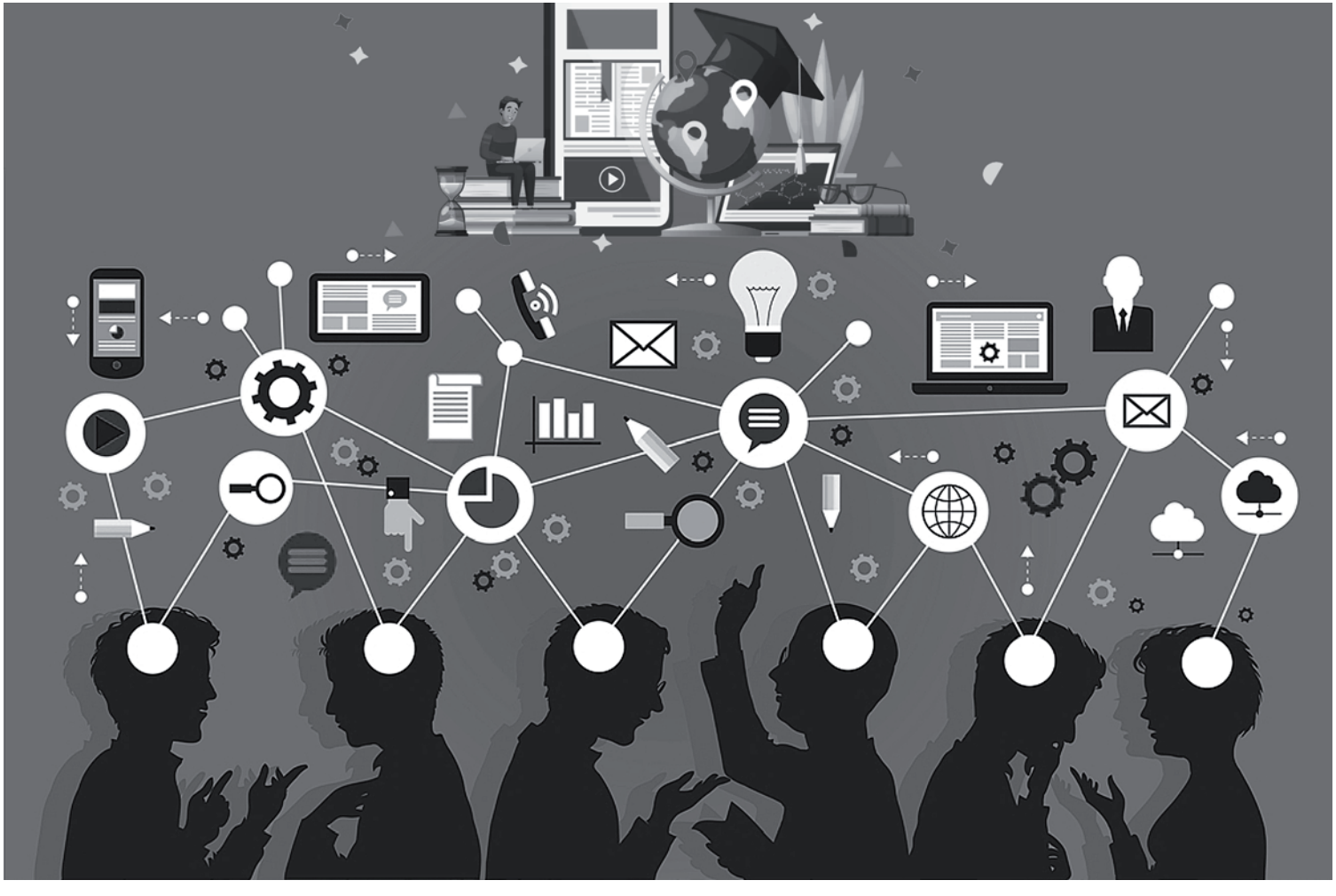
- Formiranje okvira za odnos prakse i neformalnog obrazovanja;
- Uloga digitalizacije u odnosu na praktičan rad;
- Karakteristike fleksibilnog učenja i veza sa praktičnim radom.

Građenje kompetencija u mrežnom sistemu

5.8. Obrazovanje za jačanje ljudskih resursa i mrežnih sistema

Ono što je ključno za naša istraživanja je veza mrežnih sistema i jačanja ljudskih resursa. Mi sa tog stanovišta moramo da uporedimo kako oblici obrazovanja kroz mrežni sistem da utiču na razvoj zajednice i pojedinca.

Uz obrazovanje za jačanje ljudskih resursa i mrežnih sistema

Mrežno Obrazovanje, razvoj zajednice i karijera pojedinca

Kao filozofski i teorijski pristup ANT prepoznaje i potvrđuje ovu sliku nereda, fluidnosti, kontingentnosti i vitalnosti svakodnevne društvene prakse, te nudi resurse za istraživanje puteva kroz nju kako bi se otkrilo djelovanje moći. ANT se oslanja na Foucaultove predodžbe o performativnoj prirodi moći u mikro-interakcijama i dijeli njegov interes u istraživanju kako se društveni projekti grade i sedimentiraju i institucionaliziraju unutar svakodnevne prakse. Otuda i značaj uvodne priče o susretu s Međunarodnim istraživanjem pismenosti odraslih.

Koristeći ANT možemo razviti analitičke strategije za suočavanje s konkurentskim inovacijama u politici, nestabilnim ili dvosmislenim društvenim projektima i višestrukim i promjenjivim perspektivama sudionika unutar dane političke inicijative. ANT je koristan za praćenje veza između lokalnog i globalnog, povezujući različite kontekste, lokalno djelovanje sa sustavnim, bez preuzimanja generičkog sloja društvene strukture. U tom procesu glumci čine ono što

Latour (2005) naziva lokalizacijskim potezima i globalizirajućim poveznicama, što ćemo vidjeti na primjeru kasnije u pričama o politici vještina za život.
Mary Hamilton, ***Unruly Practices: What a sociology of translations can offer to educational policy analysis Educational Philosophy and Theory***, Volume 43, 2011 - Issue sup1: Actor-Network Theory in Education: A Focus on Educational Change. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1111/j.1469-5812.2009.00622.x

Teorija akter mreža više nam koristi da definiramo šta za nas predstavljaju mreže, nego li da primjenimo tu filozofiju na razvoj edukativnih mreža. Latour je jasno pokazao da:

> Mreža za Latura ne predstavlja samo niz, manje ili više, isprepletanih veza, odnosa i interakcija, kao na primer u slučaju Morenove (Jacob Moreno) sociometrije ili Kastelsovog (Manuel Castells) određenja istog pojma. „Dakle, mreža ne označava stvar među ostalim stvarima koje bi otprilike imale oblik međusobno povezanih tačaka, nalik telefonskoj, autoputnoj, ili kanalizacionoj 'mreži'" (Latour 2005: 129). Za razliku od ovako shvaćenog pojma, za Latura „mreža je koncept, a ne stvar tamo negde. To je sredstvo koje pomaže da se nešto opiše, a ne ono što je opisano" (Latour 2005: 131). Mreža se možda najbolje može odrediti kao niz prevođenja između različitih medijatora koje je sociolog/antropolog u svom istraživanju odlučio da prati. Ovo znači da je ključne pojmove ANT-a, pojmove medijatora, prevođenja i mreže, nemoguće odrediti bez uzajamnog povezivanja. [77]

Sa takvim konceptom mi ulazimo u projektovanje edukativnih mreža i povezujemo ih sa očuvanjem ljudskih resursa u zajednici Bošnjaka jer na taj način shvatamo da očuvanje ljudskih resursa itekako zavisi od osnaživanja obrazovnog prostora. Naš obrazovni prostor iako razuđen i heterogen i te kako se može uraditi da bude prosperitetan za čitavu zajednicu. Dakle, to je upravo prvi zadatak svih ovih organizacija i stručnjaka za oblast obrazovanja.

---

[77] Božidar Filipović: ***Bruno Latur i teorija aktera-mreže. Filozofija i društvo xxiii*** (1), 2012. http://www.doiserbia.nb.rs/Article.aspx?id=0353-57381201129F#.Y5ZUgXbMI2w

6. dio

ZAKLJUČAK

Inovacije u mrežnom obrazovanju kao jedini put u očuvanju ljudskih resursa

Jačanje ljudskih resursa podrazumijeva uključivanje i borbu svih aktera u obrazovanju, ne za razvijenje entuzijazma, već za razvijanje profesionalizma i adekvatnog vrednovanja obrazovanja u svojim zemljama, koja će se zasnivati na principima tolerancije i uvažavanja različitosti, a opet, poštovanja univerzalnosti obrazovanja kao procesa koji omogućava napredak i pojedincu i društvu u cjelini. Zato se u ovim programima ne negira tradicija naših obrazovnih sistema, ustvari, želi se postići mogućnost praćenja onih tokova koji se u obrazovanju događaju danas i da naše institucije, pojedince i sistem uključimo u te procese.

Program razvoja izvrsnosti u Bošnjaka zalaže se za sljedeće principe:

- *radikalni zaokret ka kvalitetnom evropskom obrazovanju sa iskrenim primjenama evropskih standarda;*
- *demokratizaciju obrazovanja;*
- *otvorenost obrazovanja prema drugim segmentima društva;*
- *ostvarivanje kulture kvaliteta u obrazovanju;*
- *dostupnost svim slojevima društva.*

Šta zahtijeva opredjeljenje da bošnjački narod bude nosilac razvoja?

Prvo, jasan i moderan monitoring sadašnjeg sistema ukazujući na sve njegove dobre i loše strane podrazumijeva:

- Otvorenost sistema obrazovanja
- Mjerljivost i provjerljivost sistema obrazovanja

- efikasnost i efektivnost sistema obrazovanja
- pravednost sistema obrazovanja
- reguliranost sistema obrazovanja
- uvođenje novih instrumenata i standarda u upravljanje obrazovanjem

Ovi stavovi naglašavaju da se BANU mora pozabaviti postojanju određenih smjernica u očuvanju kvalitetnog obrazovanja naročito unutar Bosne i Hercegovine, gdje su svi nivoi obrazovanja u ozbiljnoj krizi.

Specifični ciljevi su:

Podsticati i afirmirati izvrsnosti kao faktor ukupnog društvenog razvoja zajednica koje imaju potrebu da svojim razvojem omoguće što kvalitetniji život .

Omogućiti najtalentovanijim mladim ljudima da ostvare kroz nauku i umjetnost ciljeve svoje karijere na volju i dobrobit zajednice.

Razvijati unutar nevladinih organizacija nauku, stvaralaštvo i izvrsnost. Dužnost je ovih organizacija da podstiču da se, pored očuvanja svoje kulture, aktivno bave naukaom i stavaralaštvom. Nauka, inovativnost i stvaralaštvo treba da postanu osnova njihove buduće karijere.

Postati visoko efikasna i prepoznatljiva vaspitno-obrazovna mreža koja pruža najbolje usluge darovitoj, talentiranoj i marljivoj djeci i mladima, njihovim roditeljima i učiteljima, nastavnicima i profesorima.

Programi izvrsnosti su vaspitno-obrazovni programi prilagođeni potrebama darovite i talentovane djece i mladih što podrazumijevaju:

- Prilagođavanje sadržaja učenja;
- Stjecanje naučnih kompetencija;
- Razvoj istraživačkog i kreativnog;
- Prilagođavanje procesa učenja;
- Otvaranje zahtejvnijih vrsta učenja te
- Formiranje opuštenog i fleksibilnog okruženja za učenje.

Sve tri naše organizacije moraju se fokusirati da formiranje mreža koji će odgovoriti da karijera i izvrsnosti znači traženje odgovora na sljedeća pitanja:

Ko treba da razvija okvir za lične kompetencije kroz različite oblike obrazovanja? Postavlja se pitanje gdje i kako ostvariti primjenu neformalnog obrazovanje u našem društvu u funkciji izvrsnosti?

Zato se u čitavoj toj organizacionoj shemi otvaraju nove mogućnosti za karijerne centre kao mrežne stanice preko kojih će se razvijati sistem povezivanja potreba pojedinaca za razvoj (naučne i stvaralačke) karijere. Moderni karijerni centri treba, na našim prostorima, da se vrlo brzo orijentiraju na povezivanje ne samo sa naučnim ustanovama i poslodavcima, već i sa davaocima usluga u formalnom i neformalnom obrazovanju, da svojim korisnicima (djeci, učenicima, studentima i mladim ljudima) omoguće ostvarivanje željene (ali realne) karijere. Da bi to mogli da ostvare, oni će morati da jačaju u smislu jačanja tehnoloških praćenja pojedinca i njegovog okvira kompetencija. Na taj način oni se pretvaraju u savjetodavne centre, koji ostvaruju jasnu i konkretnu informatičku podršku. Razvoj ovih centara zasnivaće se isključivo na primjeni informatičkih tehnologija (a samim tim zapošljavaju informatičare koji će biti specijalizirani za kombinovanje kompetecionih okvira), koji će se baviti praćenjem karijere pojedinca i ostvarivanjem usluga za obrazovane ustanove, naučne ustanove i poslodavce. Mrežni centri izvrsnosti kao karijerni centri će pored toga imati svoje virtuelne postavke usluga, koje će se moći koristiti i u dužem periodu i to kroz slijedeće oblike:

- rad sa učenicima i roditeljima
- savjetodavne usluge učenicima i studentima (putem e-maila, ili putem društvenih mreža)
- organiziranje neformalnih oblika edukacije
- pripremenje za formalne oblike edukacije
- povezivanje sa drugim institucijama koje se bave obrazovanjem
- povezivanje neđusobno svršenih, nesvršenih studenata
- podrška različitim obrazovnim idejama.

Kako treba da izgleda mreža u Bošnjaka:

Mreža koju treba oformiti kada su u pitanju mladi Bošnjaci uz potporu naše dijaspore, Islamske zajednice i drugih fondacija treba da se zasniva na mreži organizacija koje imaju mogućnost da odgovore na potrebe razvoja izvrsnosti.

Edukativni kompleksi izvrsnosti

Kompleks bi se razvijao uz pomoć Međunarodnih institucija i omogućavao bi razvoj svih ovih oblika koji bi u svojoj biti obuhvatio kategorije stanovništva kojima je obrazovanje neophodno kako bi sebi omogućili uključivanje u društvene tokove i osnaživanje svog ekonomskog položaja.

Svaki od ovih oblika bi se bavio onim oblicima obrazovanja koji najviše nedostaju mladima i odraslima kao što su:

- neformalne i formalni oblici edukacije (škole jezika, informatike, razvoj dualnog obrazovanja, itd.)
- doškolovavanje i obuka odraslih
- rad sa talentima
- opće neformalno obrazovanje
- razvoj dualnog sistema
- preduzetništvo osposobljavanje

To je jedini put da se kao zajednica na širokom putu očuvamo, prevaziđemo sistem zatvaranja i samoobmane, da ćemo čekajući neka bolja vremena očuvati svoj identitet i svoj potencijal.

‘**U vrijeme obmane govoriti istinu je revolucionarni čin**’ – Džordž Orvel

Neformalna i formalna potreba edukacije i iz informatika

Poseban dio

Tekst objavljen 2020. u Glasniku BANU

BOŠNJAČKA ZAJEDNICA I MODERNO UPRAVLJANJE VISOKIM OBRAZOVANJEM

Uvod

Pandemija je (2020. godine) u jednom trenutku blokirala čitav svijet, naravno blokirane su bile skoro sve obrazovne institucije na planeti. Kada su se u cijelom svijetu zatvorile škole i univerziteti, shvatili smo da je ovaj sistem važna karika ukupnog društvenog razvoja, da je jako važan i za socijalnu koheziju i ukupno funkcionisanje naše civilizacije. U takvoj blokadi rada, univerziteti i škole prešli su na studije na daljinu, prvi put u modernoj historiji, nastava se nastavila, a da su učionice bile potpuno prazne. Poslije tog zatvaranja, danas iskustvo učenja u vrijeme pandemije, natjeralo je stručnjake da se ozbiljno pozabave pitanjem: kakva je budućnosti obrazovanja, pogotovu o budućnosti visokog obrazovanja, kao najsloženijeg dijela?

Kao i drugi stručnjaci i mi smo se počeli tragati za odgovorima – šta nam je pandemija sve donijela i šta moramo da mijenjamo? Jasno je da stari način, u vrijeme neizvjesnosti neće moći da se obnovi.

Ono što se vidjelo u vrijeme pandemije, da se mora graditi novi odnos između institucija u obrazovanju i društvene zajednice. Kod nas ova situacija je toliko ogolila političku nezainteresiranost za funkcioniranjem institucija u kojima se obrazuju mladi Bošnjaci, da smo morali ozbiljno da se zabrinemo gde je budućnost naše zajednice, ali je posebno ogolila

prisutnu političku moć nad visokim obrazovanjem, te ga je svela na sistem koji uglavnom ispunjava formu (daje diplome), a suštinski ne razvija zajednicu. Politička moć nad obrazovanjem je danas toliko dominantna, da se to nikada u posljednjih sto godina nije desilo.

Šošana Zubof u svojoj knjizi „Doba nadzornog kapitalizma" objavila je svoje istraživanje o odnosu znanja, moći i autoriteta.

„Kada se razmatra podela znanja, moraju se razrešiti dileme izražene u tri suštinska pitanja. Prvo je: *ko zna*? Odnosi se na raspodelu znanja i na to da li pojedinac ima ili nema prilike za učenje. Drugo je: *ko odlučuje*? To je pitanje autoriteta koji ljudi, institucije ili procesi utvrđuju ko će moći da uči, šta će moći da uči i kako će koristiti svoje znanje? Koja je legitimna osnova za sticanje tog autoriteta. Treće pitanje je: *ko odlučuje o tome ko odlučuje*? To je pitanje moći. Kakav izvor moći podupire autoritet da se sticanje znanja odobrava ili uskraćuje? [13, 198]

Kad stavove Šošane Zubof stavite u problematiku visokog obrazovanja, onda se pitate: da li smo ikada imali pravi oblik slobodnog pristupa upravljanju visokim obrazovanjem. Upravljanje visokim obrazovanjem predstavlja vrlo osjetljivu i stručnu tematiku, koja traži poznavanje niza područja, i koja se mora posmatrati cjelovito, kako bi znali da li ovaj društveni sistem izvršava svoju ulogu ili su ga pretvorili u sredstvo političke oligarhije.

Pogotovo je to veoma bitno za bošnjačku zajednicu, koja ima teško isprofiliran pristup jedinstvenoj upravljačkoj politici unutar prostora visokog obrazovanja, kako u matičnoj državi, tako i dijaspori (kako koristiti svoje znanje). Na prvi pogled nema velikih dilema u okvirima Bosne i Hercegovine, odvija se proces razvoja visokog obrazovanja prema evropskom modelu. Ali, daleko je od toga da možemo reći da je to taj izvorni evropski obrazac, jer Bosna i Hercegovina je „osakaćena", kada je u pitanju visoko obrazovanje Dejtonskim mirovnim sporazumom. Dejtonskim sporazumom oblast visokog obrazovanja prebačena je na kantonalni nivo u Federaciji BiH i entitetski nivo u Republici Srpskoj, bez ikakve koordinacije na nivou države.[12, 24] To je vidno smanjilo mogućnosti da se dobije jedna strateška politika, koja bi omogućila da se stekne ravnopravan odnos svih subjekata u visokom obrazovanju.

Kantoni u Federaciji BiH, gdje je hrvatski živalj u većini ili uključen u vladajuće (hrvatske) koalicije, vezuje se za politiku Hrvatskog nacionalnog sabora i sve je na neki način pod plaštom ovog tijela kojim rukovodi najveća hrvatska stranka HDZ, uz obilatu pomoć države Hrvatske.

Republika Srpska kao drugi entitet koja ima svoje ministarstvo za visoko obrazovanje i nauku i centralizirano upravlja čitavim sistemom. Pored Ministarstva oformljuje i Savjet za visoko obrazovanje, koji pomaže Vladi i Ministarstvu da bolje

upravlja sistemom. Isto tako, ovaj entitet ima veliku podršku Republike Srbije u razvoju visokog obrazovanja, na osnovu sporazuma o specijalnim vezama.

Oba slučaja nisu sporna sa stanovišta upravljanja visokoškolskim institucijama, sporno je nešto drugo.

Kantoni gdje preovlađuje bošnjačka populacija nemaju nikakav oblik koordinacije ili usaglašavanja, pa je to dovelo da se oblici uprave i zakonska regulativa razlikuju jedan od drugog u samom pristupu visokom obrazovanju. Sistemi su toliko različiti, da je teško postaviti zajednički imenitelj u upravljačkom smislu, što već predstavlja nepremostivu prepreku da bi rekli da imamo nacionalni okvir funkcionisanja visokog obrazovanja.

Takav pristup podstiče usitnjenost, naglašava zatvorenost i formira barijere i otpore modernizaciji. A oni (otpori) su sve jači i to se upravo pod utjecajem pandemije i perioda nesigurnosti u visokom obrazovanju itekako pokazalo[7].

Potreba za modernizacijom obrazovanja u Bosni i Hercegovini je jako velika. No, na ovaj tekst su nas podstakla dva jasna događaja u posljednjih nekoliko mjeseci (2021. godine) koji su pokazali da potrebne promjene nije lahko sprovesti, a to su:

- Izrada jezgra kurikuluma u osnovnim školama u Kantonu Sarajevo;
- Izrada Nacrta Zakona o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo.

Oba poduhvata imala su za cilj modernizaciju obrazovanja u Kantonu Sarajevo, ali doživela su političku opstrukciju, sa priličnom velikom dozom neznanja modernih tokova obrazovanja u svijetu i našoj regiji. Oba programa su se suočila sa velikom dozom kritike od strane političara i dijela stručne javnosti, sa vrlo skromnom argumentacijom. Međutim, ono što u startu zabrinjava je velika doza nepoznavanja kako se gradi sistem modernog obrazovanja, tako da su kritike više ličile na lične opservacije umjesto sistemskih zamjerki. Ništa nije pomoglo što su oba dokumenta dobijala podršku stranih stručnjaka, oni su na političko-obrazovnom terenu jako loše prošli, odnosno zaustavljeni.

Politička opstrukcija vidno ugrožava okupnu održivost obrazovnog procesa u bošnjačkoj zajednici, zasnovana je prije svega sitnim političkim kalkulacijama, to dovodi do dramatičnog stajanja u mjestu u odnosu na čitavu Evropu, posebno na našu regiju – Jugoistočnu Evropu. No, generalno se vidjelo i kroz medije i kroz političku djelatnost da površnost i neznanje opstruiraju uvođenje inovacija u obrazovni proces na svim nivoima te da su institucionalna zatvorenost i grupno-politički interesi nadjačali potrebu uvođenja sistemskih inovacija. Kratkoročno ovo je pobjeda politike nad strukom, a dugoročno poraz ukupnog naučnog, obrazovnog i društvenog razvoja.

U ovom članku više ćemo se fokusirati na problem pisanja Nacrta Zakona o visokom obrazovanju u Kantonu Sarajevo.

Da li je potrebno praviti nove organizacione oblike?

Nedostatak jedinstvenog pristupa visokom obrazovanju vidi se na prvi pogled, kada se posmatraju javni univerziteti, koji najvećim dijelom obrazuju bošnjačku populaciju – Univerzitet u Sarajevu, Univerzitet Dremal Bijedić u Mostaru, Univerzitet u Tuzli, Univerzitet u Zenici i Univerzitet u Bihaću. Međutim, pate od zajedničkog problema, loše reguliranog upravljanje na nivou kantona, koje je ozakonjeno kroz loše i dvosmislene zakone, koji daju veliku moć ministrima i političkim tijelima u odnosu na akademsku zajednicu i stručnu javnost.

Druga zajednička karakteristika da svaki od ovih univerziteta drukčije perticipira u svom okruženju, ali i tu samo imaju jednu zajedničku crtu – nedostatak strateškog odnosa između okruženja i institucija.

Koliko je problem nereguliranog upravljanja težak, vidjelo se prilikom izrade Nacrta Zakona o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo. Ideja Vlade Kantona i prije svega ministrice za visoko obrazovanje Melike Husić Mehmedović, bila je Nacrt koji je uradila komisija koju čine predstavnici akademske zajednice, studenata i poslodavaca. Tako je i formirano tijelo koje je imalo 26 članova od kojih je preko 20 bilo univerzitetskih profesora (sa Univerziteta u Sarajevu, ali i sa privatnih univerziteta u Kantonu), i koje je posao uradilo i uz pomoć predstavnika studenata, poslodavaca i članova ministarstva i pravnih rukovodilaca pojedinih univerziteta. Nacrt koji se pojavio u junu 2021. godine izazvao je niz komentara, takoreći mini pobunu i među studentima, ali i nastavnicima naročito javnog univerziteta. To je rezultiralo povlačenjem Nacrta iz skupštinske procedure od strane premijera Vlade Kantona Sarajevo u junu mjesecu prije otvaranja javne rasprave i ostavkom ministrice Husić Mehmedović.

No, sama izrada, kao i burne polemike i kvalifikacije pokazale su nešto, što do sada nismo imali na sceni ni u BiH, a ni u bošnjačkoj prostoru visokog obrazovanja, a to je, da nedostaju strateški dokumenti (i znanja) i jedinstveno opredjeljenje zajednice Bošnjaka da na svom prostoru imaju moderan sistem visokog obrazovanja. To naravno ne umanjuje, potrebu da i drugi narodi na ovom prostoru aktivno učestvuju, ali Bošnjaci nemaju ni jedan strateški dokument koji bi omogućio moderan pristup upravljanju kako institucijama, tako i sistemom.

Mnogi će odmah prigovoriti da imamo pitanje bosanskog visokog obrazovanja i pojma koji ovdje pominjemo – bošnjačkog prostora visokog obrazovanja. Moramo naglasiti, uopće ovdje nije problem razdvojiti suštinu bosanskog visokog obrazovanja od bošnjačkih institucija, jer je to urađeno Dejtonskim sporazumom. S druge strane, mi moramo biti svjesni da u našem okruženju deluju nacionalni programi razvoja visokog obrazovanja koji imaju za cilj jačanje populacije

pojedinih naroda (Srba i Hrvata iz Bosne i Hercegovine i djelovanje naučnih i akademskih zajednica iz Srbije i Hrvatske). To bitno urušava ideju jednakopravnosti u sistemu visokog obrazovanja.

Danas se pitanje jednakopravnosti u visokom obrazovanju ne ogleda samo tako, što svi mogu da upišu sve javne univerzitete, već se ogleda u mogućnosti aktivnog razvoja jedne populacije kroz naučna i pedagoška dostignuća unutar svoje sredine. Moderno visoko obrazovanje je tako koncipirano da se jednakopravnost postiže utvrđivanjem i sprovođenjem zajedničkih standarda. Mi ih u Bosni i Hercegovini u visokom obrazovanju nemamo (što je najbolje pokazala izrada Okvirnog zakona o visokom obrazovanju, koji ne može da nađe zajedničku nit za sve u upravljačkom smislu, te tretira visoko obrazovanje kao statičan zatvoreni sistem) zajedničke standarde, niti upravljačke mehanizme za ukupan napredak. Zato zaostajemo u svim izvještajima evropskih agencija i istraživačkih grupa, za bližom okolinom i drugim evropskim državama.

Prisutnost bošnjačkih naučnika van javnih univerziteta (pogotovu ako posmatramo univerzitete u Republici Srpskoj i Sveučilište u Mostaru) koje smo nabrojali na početku ovog članka je jako mala. I to ne zato što nema takvih kadrova u tim sredinama, već zato što sve visokoškolske institucije sprovode zajednički strateški plan razvoja svoje zajednice, kroz zajedničke projekte, jačanje kadrovskih potencijala ili organizacionu strukturu (Sveučilište u Mostaru je dio Rektorske konferencije Hrvatske) sa susjednim zemljama. Tu postoje jasna politička opredjeljenja u razvoju svojih ljudskih resursa unutar zajednice. To je jedan primjer koji pokazuje da je nacionalna podjela u potpunosti blokirala jedan broj univerziteta i visokih škola da se normalno razvijaju, pogotovu da uključe adekvatno svoje kapacitete u razvoj okruženja, dok su drugi vidno napredovali uz pomoć susjeda. To se u vrijeme pandemije najbolje vidjelo.

Međutim, globalno okruženje upravo podstiče povezivanje univerziteta u određenim regionalnim prostorima, tako da kada se sagleda čitav organizacioni sistem ovih univerzitetskih sredina, vidi se jasan pokazatelj izolovanosti bošnjačke zajednice u odnosu na organizaciju i napredak sistemskog razvoja. Politička zabluda je da se izolovanost rješava stipendiranjem mladih, ili čak i davanjem poslova na univerzitetima, ovaj problem se rješava stvaranjem inovacionih mreža u kojima će mladi Bošnjaci imati priliku da kroz velike projekte jačaju zajednicu. U ovom trenutku, mi u okviru bošnjačke zajednice nemamo naučnih mrežnih projekata, modernih oblika rada, niti dokumenata koji to predviđaju.

Nedostatak kritičke misli o razvoju visokog obrazovanja

Zajednica Bošnjaka kao jedan od važnih faktora u izgradnji obrazovanja Bosne i Hercegovine, ali i kao manjinska zajednica u Hrvatskoj i Srbiji, ima potrebu da se profiliše u visokoškolskom obrazovnom prostoru. Kad spomenete jednu ovakvu zajednicu onda se odmah jave glasovi koji govore da je nama potrebno jedno ministarstvo na nivou države Bosne i Hercegovine, ali ovo je sada skoro nemoguća misija, koja se neće ostvariti tako lahko, jer je visoko obrazovanje vezano Dejtonskim dokumentom, a to sada političke elite kod Hrvata i Srba blokiraju uz obrazloženje ugroženosti vitalnog nacionalnog interesa.

Međutim, razvoj visokog obrazovanja i potrebe naučnog usavršavanja mladih ne mogu da čekaju taj trenutak, odnosno dogovor političara, da bi se prilagođavali potrebama modernizacije univerziteta i visokih škola. Zato, visoko obrazovanje može imati i svoje drukčije oblike upravljanja i koordinacije samo, ako se to želi. Usitnjenost i nepovezanost kao što je sada dugoročno, teško može oštetiti razvoj univerziteta (javnih i privatnih) koja su vezana za bošnjačku populaciju, a još više se stvaraju uvjeti nedostatka jedinstvenih ciljeva i standarda.

Pisanje ovog Nacrta Zakona o visokom obrazovanju u Kantonu Sarajevo pokazalo je neke vrlo bitne stvari:

- Nepostojanje zajedničke strategije je onemogućilo modernizaciju samih institucija;
- Univerziteti i visoke škole ne mogu da se adekvatno pozicioniraju evropskom prostoru visokog obrazovanja;
- Loše koncipirani Okvirni zakon o visokom obrazovanju BiH je onomogućio heterogenost studija i obuhvatanje veće populacije (nedostatak strukovnih, ali sada i dualnih studija);
- Loša akreditaciona politika koju vodi država (potpuno ispolitizirana), onemogućila je da akreditacija i osiguranje kvaliteta postanu integrativni faktor.

Pored toga, kritička misao o razvoju visokog obrazovanja unutar bošnjačkog korpusa ne postoji. Ovde ne mislim na akademsku kritiku , već na stručnu kritičku misao, koja bi se bavila efektima visokog obrazovanja na određenu zajednicu. Bošnjačka zajednica nema dovoljan broj stručnjaka za oblast visokog obrazovanja, prije svega, eksperata koji bi se bavili upravljanjem sistemom visokog obrazovanja ili institucijama. Nedostatak takvih kadrova osjetio se u pisanju Nacrta zakona o visokom obrazovanju u Kantonu Sarajevo, jer većina članova Komisije, koja je radila ovaj akt posmatra visoko obrazovanje iz vizure svog predmeta ili oblasti. To je danas veoma uzak pogled, jer je visoko obrazovanje postalo jako složen sistem, koji zahtijeva cjelovit pristup i poznavanje svih alata koji služe za moderno upravljanje.

Zbog toga je dolazilo do velikih mimoilaženja u formuliranju određenih stavova ili pravljenja sistemske koncepcije. Kao prvi dokaz da je visoko obrazovanje kod nas bez eksperata, bile su recenzije austrijskog eksperta (koji je bio angažovan kod kantonalnog Ministarstva kao udaljeni recenzent zakona) koje su se vidno razlikovale upravo u općim pogledima na sam sistem visokog obrazovanja i misije institucija. Austrijski ekspert je jasno istakao da se moraju u zakon unijeti novi alati koji su jasno profilirani danas u Evropi, kao što su kompetencije, treća misija univerziteta ili jasno potenciranje heterogenosti programa. U svom komentaru stavio je do znanja da je sticanje kompetencija danas ključni ishod učenja u visokom obrazovanju. Isto tako se može reći i da je danas visoko obrazovanje diversificirano i zahtijeva različite pristupe mjerenja i ocjenjivanja.

Nažalost, stavovi kolega iz Sarajeva su vidno zaostajali u odnosu na stranog recenzenta i držali se do sada istaknutog procesa stjecanja znanja koji je vladao na univerzitetu prije bolonjske reforme. To znači da je visoko obrazovanje posmatrano na način kako se to radilo pre 30 ili 40 godina u Evropi. To je pored političke, ozbiljna akademska barijera, koja našu zajednicu jako udaljava od modernizacije čitavog sistema.

A to ozbiljno nagriza potrebe za stvaranje **kolektivne otpornosti bošnjačke zajednice** na vremena neizvjesnosti i onemogućava ubrzani inovacioni razvoj visokog obrazovanja i nauke, a sa druge strane pogoduje kantonalnoj usitnjenosti i partijskoj podieljenosti, koje još uz pomoć kognitivnih echo komora u javnosti, onemogućavaju stvaranje mrežnih inovacionih kapaciteta za razvoj ljudskih resursa.

Visokoškolske ustanove su zatvorene u političkom i ekonomskom smislu

Uvijek je visoko obrazovanje bitno zavisilo od politike. Henry Giroux [4] u svojim posljednjim tekstovima jasno potencira da je visoko obrazovanje bilo supstanca politike, više nego sam proces školovanja na drugim nivoima. Kroz visoko obrazovanje se prožima čitav niz aparata kojima upravljaju političari, čak i kada ne poznaju složenu suštinu ovog sistema. Giroux ističe da se upravo na taj način (pojednostavljivanjem upravljanja) stvara **sistem organizirane neodgovornosti**, koja odvaja visoko obrazovanje od onog što je najbitnije - zajednice kritičkog mišljenja, samorefleksije i solidarnosti.

Zašto se ovo pojavljuje kao problem? Zato što se kod nas sukobljavaju perzistentni ostaci ideologija sa ovog prostora i potreba bošnjačke zajednice.

Prvi problem je što se javni univerziteti (koje smo nabrojali na početku članka) suočavaju se sa sistemskom dezorijentiranosti, naročito poslije uvođenja bolonjskog procesa. Dezorijentiranost u visokom obrazovanju teško se rješava bez strateških dokumenata, ali i povezanosti institucionalnog i sistemskog u visokom obrazovanju. U prostoru Bosne i Hercegovine stvorena je logika gradnje institucija na način da sve što dolazi iz Evrope, treba nakalemiti u nastavnoj praksi na stari sistem. Tako da nismo dobili ni hibrid, ni originalno rješenje, već **pseudosistem koji ne služi nikome**. U tom pseudosistemu profesorski lobiji su shvatili, da bolonjsku reformu političari ne poznaju, i da oni mogu mirno da uživaju u institucijama, sa ciljem da čuvaju svoja mjesta i prihode. Usitnjenost je još više pogodovala da dobijemo desetinu takvih sitnih tumačenja koje je teško povezati u cjelinu. Na žalost, niko se nije držao osnovne ideje bolonjskog procesa, tako da je ona najviše stradala.

Drugi problem je, što je bolonjski proces pored unutrašnje reforme, kod nas doveo do jačanja neoliberalnog koncepta u Bosni i Hercegovini i regiji. Otvaranje privatnih institucija se poklopilo sa bolonjskom reformom, odnosno stvaranje pravila koja su od privatnih institucija stvarala obične političke satelite, sa niskim standardima i kvalitetom. Pravila postojanja privatnih institucija stvorila je jedan sistem koji je imao kombinaciju socijalističkog ustrojstva (perzistencija starih odnosa) i bankarskog koncepta obrazovanja. To je pogodovalo da komunističku partiju iz osamdesetih godina, zamijene nove vladajuće nacionalističke partije, kojima je ova sinteza starog i novog jako odgovarala. Kantonalnim zakonima taj model je dobio veliku priliku da se pretvori visokoškolske ustanove u **masovne birokratske sisteme** u kojima kvalitet ne postoji, već samo forma. Naravno, kritička misao se povukla pred političkim uvođenjem neoliberalnog koncepta univerziteta, zasnovanog sa socijalističkoj partijnosti. Na scenu stupaju korumpirani vlasnici privatnih institucija, koji devalviraju ulogu visokog obrazovanja u korist profita i političkih stranaka.

I upravo kako je oluja neolibaralne mašinerije zahvatala visoko obrazovanje, tako su se politički faktori usredsredili da uspostave kontrolu na usitnjenim oblicima nacionalne elite. Ustvari tako je počeo da se usporava proces promenljivosti institucija, a samim tim i sistema, što je internacionalizacija visokog obrazovanja (Bolonjski proces), poslije 2000. godine i tekako zahtijevala.

Pojava pandemije je ogolila visoko obrazovanje[7], naročito je pogodila zatvorene institucije, tako da institucije visokog obrazovanja nemaju odgovor za vrijeme neizvjesnosti i da samo čekaju da prestanu ograničenja i da se vrate na

mjesta gdje su dosad bili ali su samo zaboravili činjenicu, da je pandemija uvela na velika vrata edukativnu tehnologiju i međunarodnu povezanost.

Stari institucionalni razvoj više nije bilo lahko vratiti, jer su se zahtjevi povećali. Zato im je trebalo političko lobiranje da bi dobili saveznike u borbi protiv inoviranja sistema. Tu ulogu je uzela većinska grupa zastupnika u Skupština Kantona Sarajevo i to uz podršku grupa nastavnika sa društvenih fakulteta Univerziteta u Sarajevu. To je dovelo do daljeg urušavanja čitavog sistema modernizacije i globalnog pozicioniranja. Politika je ponovo ukočila transformaciju institucija. Sarajevo je trebalo da bude odličan primjer da se može izgraditi fleksibilan i otvoren sistem, sa orijentacijom na kompetencije i ishode. Time bi se dobila mogućnost uvođenja novih evropskih alata u naše visoko obrazovanje i otvaranje mogućnosti za implementiranje inovacija u visokom obrazovanju, pa i ukupnom društvu.

Kriza se produbljuje

Poslije ovakve političke blokade institucionalna kriza u visokom obrazovanju će se produbiti. U današnjem visokom obrazovanju vrijeme je veoma važan faktor. Mi ćemo se zbog zaostajanja u modernizaciji suočiti sa još većim odlivom mladih, jer su naši susjedi već otvorili vrata za prihvatanje naših studenata (Hrvatska, Slovenija, Srbija, svi imaju mnogo veće kapacitete u visokom obrazovanju, u odnosu na broj mladih koji upisuju univerzitete). Odnos prema mladima (budućim studentima) ubedljivo je najlošiji na javnim bosanskohercegovačkim univerzitetima, to može pokrenuti populaciju naših mladih da studiraju van bošnjačkog prostora visokog obrazovanja.

Moderni sistemi visokog obrazovanja traže otvorenost i prihvatanje drugih(poslodavaca) kao važnih partnera u društvenom pozicioniranju visokog obrazovanja (tu se posebno ističe pitanje treće dimenzije univerziteta, koja kao novi pristup visokom obrazovanju dominira Evropom). Kantonalno upravljanje i koordinacija između ministarstava različitih kantona mora se mijenjati u tom pravcu, otvorenosti i transparentnosti. Kod upravljanja moraju se ograničiti ministri obrazovanja, uvođenjem stručnih-akademskih tijela (takvo je tijelo predviđao Nacrt zakona u Kantonu Sarajevo).

Zaustavljanje modernizacije, u narednom periodu ozbiljno može da naruši kredibilitet individualnog i zajedničkog učenja naših mladih. Stvaranje akademske karijere kod naše mlade populacije, zahtijeva, da se otvore trendove institucionalnog prevazilaženja krize, sa otvorenošću i transparentnošću prema zajednici.

Kriza visokog obrazovanja, koja nije samo naša, već i globalna pojava, zahtijeva da analiziramo sisteme upravljanja visokim obrazovanjem u odnosu na naše okruženje. Država Bosna i Hercegovina ne može kroz svoja dokumenta donijeti program jačanja sistema visokog obrazovanja, jer jednostavno institucije u Republici Srpskoj i Sveučilište u Mostaru, imaju poseban status u odnosu na druge institucije u okruženju, što im omogućava veliku prednost u odnosu na druge javne i privatne univerzitete u Bosni i Hercegovini. Tako dobijamo disbalans u stvaranju bilo kakve zajedničke politike.

Sve će to otežati politiku finansiranja i pojačati zatvorenost institucija, a s druge strane, otežat će integriranost i stvaranje većih istraživačkih i edukativnih centara i programa. U obrazovanju danas više ne postoji mogućnost da se čeka da se političari dogovore (jasno je da se to neće ubrzo desiti, kao i izmjena Dejtonskog dokumenta), jer univerziteti sa bošnjačkom populacijom su svakim danom na sve većem zaostajanju za evropskim trendovima.

Zato je jako potrebna koordinacija univerziteta na bošnjačkom prostoru visokog obrazovanja, na jedan novi način, i to uz pomoć zajedničkih tijela koje povezuju dijasporu sa institucijama u zemlji matici.

Ne samo da to nije nacionalizam, već je izraziti evropski trend stvaranje jedinstvenog prostora visokog obrazovanja. Takve trendove (stvaranja mreža i koordinacija) vidimo i u drugim sredinama koje su daleko ispred nas. Naprimjer, programi za univerzitet sa njemačkim jezičkim područjem, skandinavske mreže obrazovanja itd.

Bošnjaci imaju pravo da postave svoje standarde u razvoju visokoškolskih i naučnih programa kroz evropske standarde u visokom obrazovanju ali i da ustanove svoje principe, i time dođu do jedinstvenog bošnjačkog prostora visokog obrazovanja koji se proteže mnogo šire od Bosne i Hercegovine i ne narušava ničiji integritet. **Jedinstveni bošnjački prostor visokog obrazovanja** (to je nadnacionalni projekat, kao što je evropski prostor visokog obrazovanja, koji ne ugrožava nacionalne programe) je put da dođemo do ciljeva opstanka naše nauke i razvoja naučnih resursa, te očuvanja identiteta, jezika, kulture, ali stvaranja uvjeta da ne zaostajemo u realizaciji novih projekata i inovacija koje Evropa na velika vrata otvara našim susjedima.

Jedinstveni bošnjački prostor visokog obrazovanja obuhvata institucije u Bosni i Hercegovini, ali i bošnjačke institucije u regiji, te naučne i obrazovne programe Bošnjaka u Evropi. Osnovni mu je cilj koordinacija, standardizacija i donošenje strateških dokumenata.

Potreban nam Bošnjački observatorij za inovacije u obrazovanju

Da bi se uspostavio takav prostor visokog obrazovanja podrazumijeva okupljanje i koordinaciju jednog broja bošnjačkih stručnjaka sa ciljem stvaranja zajedničkih poveznica. Visoko obrazovanje danas se zasniva na povezivanju na širem prostoru, i to kroz sisteme koordinacije, informiranja, ali i nizom zajedničkih aktivnosti (razmjene, stvaranja konzorcijuma, zajedničkih studija). To je jedino moguće stvaranjem mreže koja će se baviti povezivanjem institucija, akademske zajednice i stručnjaka u razvoju visokog obrazovanja na jedinstvenom bošnjačkom prostoru visokog obrazovanja.

Stvaranje jedinstvene mreže univerziteta na prostoru, gdje se obrazuju Bošnjaci je ključno pitanje daljeg razvoja ljudskih resursa u ovoj zajednici. Dosadašnji način povezivanja je bitno prevaziđen, jer smo se oslanjali na neformalne ili društvene oblike saradnje, što poslije pandemije ne može zadovoljiti potrebe mladih Bošnjaka, ali i njihovih nastavnika.

Mrežni sistemi univerziteta danas sve više pokrivaju evropski prostor visokog obrazovanja i to kao profilirani i dugoročni oblici. To daje odličnu priliku da napravimo programski jasno profiliran takav sistem koji bi obuhvatio javne i privatne institucije u Bosni i Hercegovini, ali i Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru, bošnjačke programe na Kosovu itd. s tim da treba očekivati da bi takav trend mogao da pokrene još neke univerzitete da se priključe ovoj mreži.

Formiranje mreže visokoškolskih institucija u bošnjačkom prostoru visokog obrazovanja dalo bi zamah da se razvije kultura učenja u našoj zajednici. Pogotovu bi pomoglo proces suzbijanja svih anamolija koje sada jako opterećuju visokoškolske ustanove u Bosni i Hercegovini. Ali ono što je najbitnije oduprijeti se prodaji diploma našim mladim ljudima (koja je prerasla u ozbiljan politički projekat, određenih antibošnjačkih krugova). Nažalost, mi nemamo mehanizme, kao što to imaju druge zemlje da se zaštitimo državnim putem. To moramo da uradimo upravo alternativnim – **mrežnim putem**.

Mreža bošnjačkih univerziteta bi zato morala da ima jedinstven program i centar za validaciju znanja i razvoj karijere. To je najbitniji put da sačuvamo našu mladu generaciju. Time bi se otklonile mogućnosti pojave lažnih diploma, kupovine ispita itd.

Mreže bi transparentno omogućile povezivanje sa svim našim naučnicima bilo gdje u svijetu, i stvaranje digitalnog sistema koji bi omogućio širenje kulture kvaliteta u visokom obrazovanju.

Rješenje se nalazi u otvaranju **Bošnjačkog observatorija za inovacije u obrazovanju**. Takav jedan projekat koji ne mora biti lociran u Bosni i Hercegovini, ali mora imati podršku institucija unutar države i podršku naučnih krugova u dijaspori treba, da da mogućnost koordinacije mladih kreatora politike unutar zajednice i stvori okvir u obrazovanju (pogotovu u visokom obrazovanju), koji bi pomogao da bošnjačka zajednica ojača svoju otpornost na globalne rizike i neizvjesnosti.

Šta se može očekivati od otvaranja Bošnjačkog observatorija za inovacije u obrazovanju?

Prva stvar, koju ovaj projekat treba da podstakne je stvaranje mreže institucija koje će jačati izvrsnost i kvalitet u obrazovanju Bošnjaka. Observatorij bi u biti mogao da vrši koordinaciju u izradi strateških dokumenata za uvođenje inovacija u obrazovne institucije i prihvatanje politike uključivanja transformativne misije inovacija u Evropi. Dobili bi priliku da se pozabavimo obrazovanjem kao složenim adaptivnim sistemom.

Obrazovanje se tretira kao **složen adaptivni sistem** koji sve više absorbuje veliki broj inovativnih zahvata koji mienjaju bit obrazovnih institucija. Mreža i observatorij su idealni da se u našem prostoru uvede koncept misije u razvoju inovacija u visokom obrazovanju, što bi omogućilo institucionalne takve transformacije na razne načine, uključujući ciljani tehnonaučni razvoj, kao i osnaživanje društvenih činilaca (poslodavaca, općina, studenata itd.) da artikuliraju svoje potrebe i iskoriste svoju inventivnost.

Bošnjački heuristički okvir u visokom obrazovanju

Visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini je prvorazredan politički problem. I on se ne može jednostavno posmatrati, jer se radi o složenom adaptivnom sistemu. Zbog toga, sistem upravljanja ovakvom postavkom univerziteta zahtijeva posebnu kombinaciju oblika djelovanja odnosno kombinaciju različitih inovativnih modela, kao što su Dobbins i Knill-ov analitički okvir i Equalizer modela[2], u kome bi se razvile mogućnosti da se kroz autonomiju institucija dobije jedna nacionalna mreža koja ne samo da bi ostvarila kvalitet, nego bi jačala i zajednicu i matičnu državu.

Tako bi dobili bi jedinstven **heuristički okvir** za razvoj institucija u kojima studiraju mladi Bošnjaci (po sličnim principima kao što je Nilsenova heuristička evaluacija u programiranju sistema). **Bošnjački heuristički okvir** bi u ovom slučaju obuhvatio sve institucije (u okviru Bosne i Hercegovine i van nje, i buduću mrežu i observatoriju) koje bi imale zajednička strateška dokumenta, standarde, mrežu, projektni princip i modele jačanja ukupnog identita.

Inovacije traže aktiviranje saradnje i mrežnu povezanost [11]. Zato je jedan od ključnih zadataka da Observatorij treba da postavi heuristički okvir za mrežu univerziteta (a kasnije i drugih obrazovnih institucija). Heuristički okvir za mrežu univerziteta sa bošnjačkom populacijom i programima otvara mogućnost da se ova zajednica profiliše u Evropskom prostoru visokog obrazovanja. I to kao sistem, sličan onome što imaju skandinavske zemlje, kroz svoje mrežne sisteme. Time bi se koncept jačanja znanja i učenja podigao na nivo modernog sistema sa jakim institucionalnim centrima, koji

daju pravu mogućnost za mobilnost istraživača i studenata. Na taj način ne bi više bili uskraćeni za nedostatak časopisa na bosanskom jeziku, istraživanja tematike Bošnjaka i Bosne itd. Tako bi dobili mogućnost stvaranja fondova koji bi podržavali mrežu i otvorili mogućnost za kreiranje velikih projekata o našoj zajednici.

To bi u velikoj mjeri otvorilo mogućnosti za primjenu novih tehnologija u razvoju visokog obrazovanja, tako što može da se razvija kao prekogranični visokoškolski prostor, sa ciljem uvažavanja svih specifičnosti sa kojima se sreću.

Ostvarivanje prava na jedinstven obrazovni prostor (ne u fizičkom, već u programskom smislu) omogućit će nam nekoliko ključnih stvari:

- Otvorenost, transparentnost, ali i razvijanje međunarodno priznatih programa koji će mladim Bošnjacima, dati mogućnost da se usavršavaju i napreduju;
- Mrežni karakter koji će omogućiti da se nerazumijevanja određenih sredina i vlada, praovladavaju stvaranjem regionalnih zajedničkih programa;
- Unapređenje finansiranja javnih i privatnih univerziteta, sa ciljem razvoja kulture kvaliteta;
- Zajednica i država ne moraju da budu suprotstavljene strane, odnosno, različiti pristupi i standardi bi donijeli kvalitet koji se odnosi na jačanje pojedinca i zajednice;
- Ostvarivanje regionalnih programa i internacionalizacije koja bi pomogla za bolje pozicioniranje društvenih i naročito nacionalnih programa;
- Jačanje evropeizacije u programima univerziteta;
- Jačanje borbe za kvalitet i protiv svih anomalija, koje sada zapljuskuju ove institucije.

Time bi dobili mogućnost da univerziteti kroz mrežni princip posebno obrate pažnju na razvoj karijere mladih Bošnjaka, odnosno njihovo pozicioniranje u različitim sredinama. To bi nam pomoglo da se jasno pozicioniramo kao zajednica koja teži da postane respektabilna i sačuva svoje resurse odnosno da postanemo *Zajednica znanja* koja može da bude otporna i da odgovori na sve globalne izazove.

LITERATURA:

[1] Apple W. Michael (2012): ***Ideologija i kurikulum***, Edicija *Reč*, Fabrika knjiga, Beograd

[2] Burhan FINDIKLI (2017): ***Exploring Higher Education Governance: Analytical Models and Heuristic Frameworks***. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science, DOI: 10.5961/jhes.2017.216

[3] Chevaillier T., Duru-Bellat M (2017): ***Diploma Devaluation***, The Ins and Outs, Shin J.C.; Teixeira P. Encyclopédie of International Higher Education Systems and Institutions, Springer, https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01533449/document

[4] Giroux Henry (2021): ***Resistance is Not Futile: Fighting Back in an Age of Manufactured Ignorance Counterpunch***, july 2021.

https://www.counterpunch.org/2021/07/08/resistance-is-not-futile-fighting-back-in-an-age-of-manufactured-ignorance/

[5] Jungblut, J., Vukasovic, M., & Steinhardt, I. (2018): ***Higher education policy dynamics in turbulent times – access to higher education for refugees in Europe***. Studies in Higher Education. Volume 45 (1), - Issue 2 https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03075079.2018.1525697.z

[6] Luhmann Niklas (2011): ***Društvo društva***, drugi svezak, Naklada Breza Zagreb

[7] Mahabubul G. Asimiran A.S (2021): ***Online technology: Sustainable higher education or diploma disease for emerging society during emergency—comparison between pre and during COVID-19***. Technological Forecasting and Social Change Volume 172, November 2021, 121034 https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0040162521004662

[8] Mahoney J, Thelen K.,(2009) A Theory of Gradual Institutional Change, u knjizi ***Explaining Institutional Change***, Cambridge University Press pp 1-37 https://www.cambridge.org/core/books/explaining-institutional-change/A5B2439A1AA6BF1A327C5FB4300EB150

[9] Myroslava Hladchenko, Michael Dobbins and Jens Jungblutd,(2018): Original Article, ***Exploring Change and Stability in Ukrainian Higher Education and Research: A Historical Analysis Through Multiple Critical Junctures***, Higher Education Policy ; 33 (2020), 1. - pp. 111-133. - Springer. - ISSN 0952-8733. - eISSN 1740-3863 https://link.springer.com/article/10.1057%2Fs41307-018-0105-9

[10] Schot J Steinmueller W. E (2018): ***Three frames for innovation policy: R&D, systems of innovation and transformative change Research Policy***, 47(9) DOI: 10.1016/j.respol.2018.08.011 License CC BY-NC-ND 4.0

Project: *Transformative Innovation Policy Consortium*, https://www.researchgate.net/publication/327357703_Three_frames_for_innovation_policy_RD_systems_of_innovation_and_transformative_change

[11] Wanzenböck I, Wesseling JH, Frenken K, Hekkert M P, Weber K M (2020): ***A framework for mission-oriented innovation policy: Alternative pathways through the problem–solution space Science and Public Policy***, Volume 47, Issue 4, August 2020, Pages 474–489, https://doi.org/10.1093/scipol/scaa027

[12] Weber B, (2008): ***Kriza univerziteta i i perspektive mladih naučnika***, Fondacija Fridrih Ebert, http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/09245.pdf

[13] Zubof Šošana (2020): ***Doba nadzornog kapitalizma***, Clio; Beograd.

# # #

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=15695

Svetska banka blog, https://blogs.worldbank.org/education

UNESCO, UNICEF, World Bank (2021): ***The State of the global education crisis: A path to recovery***, https://reliefweb.int/report/world/state-global-education-crisis-path-recovery?gclid=Cj0KCQiAnNacBhDvARIsABnDa6-kz2zh64MmEoDiPE_pNKkBhDOyNLW-gj5-tAuKgUy9fMF_QznZgaQaAlsBEALw_wcB

Ramírez José Marino Gallego (2021): ***El rector como gestor de esperanza y resiliencia, Ruta Maestra***, https://rutamaestra.santillana.com.co/wp-content/uploads/2021/03/Jos%C3%A9-Marino_Gallego_Ram%C3%ADrez.pdf

Šećibović Refik (2017): Za BUKU, ***O budućnosti i krizi obrazovanja u vremenu pandemije***, BUKA INTERVJU https://6yka.com/novosti/profesor-refik-secibovic-za-buku-o-buducnosti-i-krizi-obrazovanja-u-vremenu-pandemije

Hallward Peter (2011): ***Uprizorenje jednakosti: 113 O Rancièreovoj teatrokraciji[1] piše*** – s engleskog prevela – Suzana Bašić str 114 file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/cemu20_hallward_uprizorenje_jednakosti(...)_str.113-128.pdf

Lisman Konrad Paul: ***Obrazovanje, poluobrazovanje, neobrazovanje***, u knjizi *Od obrazovanja do neobrazovanja*, str. 123.

Herd Graeme P., Bastian Katrin, and Tettweiler Falk (2022): ***EU's Ability to Act July 2022***, Number 27 https://www.marshallcenter.org/en/publications/perspectives/eus-ability-act-0

Roberts Peter (2022): ***Pushing the Boundaries of Knowledge: Educative Possibilities in (Trans)Disciplinary Inquiry***, *Postdigital Science and Education* volume 4, pages665–670 (2022) https://link.springer.com/article/10.1007/s42438-022-00299-z

Žižek Slavoj (2021): ***O Bosni i Hercegovini: Miroljubiva koegzistencija ili ludilo nove tribalizacije i Orbanova 'liberalna alijansa'***. https://hb.hteam.org/2022/01/01/o-bosni-i-hercegovini-miroljubiva-koegzistencija-ili-ludilo-nove-tribalizacije-i-orbanova-liberalna-alijansa/

Hayden Markus C., Petrova Margarita K., and Wutti Daniel (2018): ***Direct Associations of the terminology of knowledge transfere – diefferences between the social sciences and humanities (SSH) and other scintific disciplines***, TRAMES, 2018, 22(72/67), 3, 239–256 file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/Trames-2018-239-256.pdf

Weber Bodo (2008): ***Kriza univerziteta***, Fondacija Fridrih Ebert Sarajevo, https://www.studocu.com/row/document/univerzitet-u-sarajevu/bromatologija/kriza-univerziteta/3198569

Szkudlarek Tomasz · Zamojski Piotr (2020): ***Education and Ignorance: Between the Noun of Knowledge and the Verb of Thinking Studies in Philosophy and Education***. file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/Education_and_Ignorance_Between_the_Noun_of_Knowle.pdf

Jacques Rancière (1991): ***The Ignorant Schoolmaster, Five Lessons in Intellectual Emancipation***, Stanford University Press, Stanford, California http://abahlali.org/files/Ranciere.pdf

Jean Donnay, Evelyne Charlier: ***Apprendre par l'analyse de pratiques: Initiation au compagnonnage réflexif.*** (*Nouvelle édition revue et augmentée*), Presses universitaires de Namur, 2008 - Education - 186 pages, https://ifpek.centredoc.org/index.php?lvl=notice_display&id=84353

Jordi Marti: ***La destrucción de la educación***, https://xarxatic.com/la-destruccion-de-la-educacion/

Xavier Dumay, Christian Maroy (2014): ***The School Inspection Reform Trajectory in French-Speaking Belgium Revue française de pédagogie,*** Volume 186, Issue 1, January 2014, pages 47 to 58 https://www.cairn-int.info/article-E_RFPED_186_0047--the-school-inspection-reform-trajectory.htm

John W. Meyer, Francisco O. Ramirez, Richard Rubinson and John Boli-Bennett (1977): ***The World Educational Revolution, 1950-1970***, Sociology of Education Vol. 50, No. 4 (Oct., 1977), pp. 242-258 https://www.jstor.org/stable/2112498

Peodair Leihy and José Miguel Salazar (2022): ***Academic careerism***, Chapter 17 232–249 Research Handbook on Academic Careers and Managing Academics, Edited by Cláudia S. Sarrico, Maria J. Rosa, and Teresa Carvalho https://www.elgaronline.com/view/edcoll/9781839102622/9781839102622.xml

Friedman Jeffrey (2019: ***Populists as Technocrats***, Critical Review: A Journal of Politics and Society 31 (3-4) 315 -376 (2019) file:///C:/Users/Dell/Downloads/Populists_as_Technocrats%20(1).pdf ;

Friedman Jeffrey (2022:) ***Introduction: Intolerance, Power, and Epistemology***, Critical Review, 34:1, 1-15, DOI: 10.1080/08913811.2022.2049500 To link to this article: https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/08913811.2022.2049500?needAccess=true

Friedman Jeffrey (2021): ***Political Epistemology, Technocracy, and Political Anthropology: Reply to a Symposium on Power Without Knowledge***, Pages 242-367 | Published online: 13 May 2021 Critical Review A Journal of Politics and Society Volume 32, 2020 - Issue 1-3 https://doi.org/10.1080/08913811.2020.1891708 https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08913811.2020.1891708?journalCode=rcri20

Bolisani Ettore, Cegarra Navarro Juan Gabriel & Garcia-Perez Alexeis: ***Managing counter-knowledge in the context of a pandemic: challenges for scientific institutions and policymakers***, Knowledge Management Research & Practice Volume 19, 2021 - Issue 4 https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14778238.2021.1911606?tab=permissions&scroll=top

Fernando M. Reimers Renato Opertti (2021): ***TO BUILD BACK BETTER FUTURES FOR EDUCATION***, Learning to Build Back Better Futures for Education: Lessons from educational innovation during the covid-19 pandemic, http://www.ibe.unesco.org/en/news/learning-build-back-better-futures-education-lessons-educational-innovation-during-covid-19

Markus C. Hayden[1], Margarita K. Petrova[1], and Daniel Wutti[1], (2018): ***Direct Associations of the terminology of Knovledge Transfer – Differences between the Social sciences and Humanities (SSH) and other scientific disciplines,*** file:///C:/Users/Dell/Downloads/Direct_associations_of_the_terminology_o.pdf

Transcript: Ezra Klein, ***Interviews Zeynep Tufekci***, https://www.nytimes.com/2022/01/18/podcasts/transcript-ezra-klein-interviews-zeynep-tufekci.html

Muhamed Filipović: ***Komunizam i nostalgija***, Svjetlost, Sarajevo, 2003.

Maimunah Ismail (2015): ***Conceptualizing knowledge transfer between expatriates and host country nationals: The mediating effect of social capital.*** file:///C:/Users/Dell/Downloads/ISMAIL.19October2015.23311975.2015.pdf

Dell'Alba i Sandberg (2006.): ***Draft Mapping professional Development pathways for those who teach in Irish Higher***, Published by: National Forum for the Enhancement of Teaching and Learning in Higher Education c/o 19 Dawson Street, Dublin 2, Ireland. https://hub.teachingandlearning.ie/wp-content/uploads/2021/06/NF-2016-Mapping-Professional-Development-Pathways-for-Those-Who-Teach-in-Irish-Higher-Education-Where-are-we-now-and-where-do-we-want-to-go.pdf

Kennedy, A. (2005): ***Models of Continuing Professional Development: A Framework for Analysis***. Journal of In-service Education, 31: 235–250. Available at: http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13674580500200277

Aynur Erdogan Coskun (2022): ***Conceptions of Society and Education Paradigm in the Twenty-First Century***, Book: Educational Theory in the 21st Century, Science, Technology, Society and Education, Palgrave, https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/57050/978-981-16-9640-4.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Harun Rasiah: ***Shifting Cultural Paradigms in Global Education: Toward Decolonizing Knowledg.*** Book: Educational Theory in the 21st Century, Science, Technology, Society and Education, Palgrave https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/57050/978-981-16-9640-4.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Gert Biesta (2015): ***What is Education For? On Good Education, Teacher Judgement, and Educational Professionalism***, European Journal of Education, Vol. 50, No. 1 (March 2015), pp. 75-87 (13 pages) Published By: Wiley. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/ejed.12109

Pasi Sahlberg : ***The Best and The Brightest Myth: What if Finland's great teachers taught in your schools?*** Blog, https://pasisahlberg.com/what-if-finlands-great-teachers-taught-in-u-s-schools-2/

Michael A. Peters(2022): ***Educational philosophy and post-apocalyptic survival Educational Philosophy and Theory Latest Articles,*** Vol 54 https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00131857.2022.2064272

Felt, U. (2021): I***n Conclusion: The Temporal Fabric of Academic Lives: Of Weaving, Repairing, and Resisting***, Vostal, F. (Ed.) Inquiring into Academic Timescapes, Emerald Publishing Limited, Bingley, pp. 267-280. https://doi.org/10.1108/978-1-78973-911-420211022 file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/2021_Temporalities_Preprint.pdf

Strateški dokument Hrvatske : Nove boje obrazovanja. https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/Strategija%20obrazovanja,%20znanosti%20i%20tehnologije.pdf

Strateški plan Srbije do 2030. godine. https://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2021/11/1-SROVRS-2030_MASTER_0402_V1.pdf

Rebekah L. Tauritz(2012): ***How to handle knowledge uncertainty: learning and teaching in times of accelerating change***, In book: *Learning for sustainability in times of accelerating change* (pp.299-316) DOI: 10.3920/978-90-8686-757-8_19 file:///C:/Users/Dell/Downloads/Tauritz2012Howtohandleknowledgeuncertainty.pdf

Cecilia Bjursell: ***The COVID-19 pandemic as disjuncture: Lifelong learning in a context of fear Int Rev Educ***. 2020; 66(5-6). Published online 2020 Oct 30. doi: 10.1007/s11159-020-09863-w https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33144741/

Zbornik radova povodo 70 godina zivota Dragutina Frankovica, Zagreb 1985

Kogan, Henkel: ***The impact of policy changes on the academic profession in England***, https://www.cambridge.org/core/journals/european-review/article/abs/impact-of-policy-changes-on-the-academic-profession-in-england/7B34014579029DE7323F2EB458F88182

Raaper, R. and Olssen, M. (2016): ***Mark Olssen on neoliberalisation of higher education and academic lives : an interview***. *Policy futures in education.*, 14 (2). pp. 147-163.
file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/PolicyFuturesinEducation-2015-Raaper-Olssen.pdf

Reynolds secondary : ***THE FLEXIBLE STUDIES PROGRAM Flexible Studies Program***, please contact Brad Cunningham, Department Head, https://reynolds.sd61.bc.ca/programs-courses/flexible-studies/

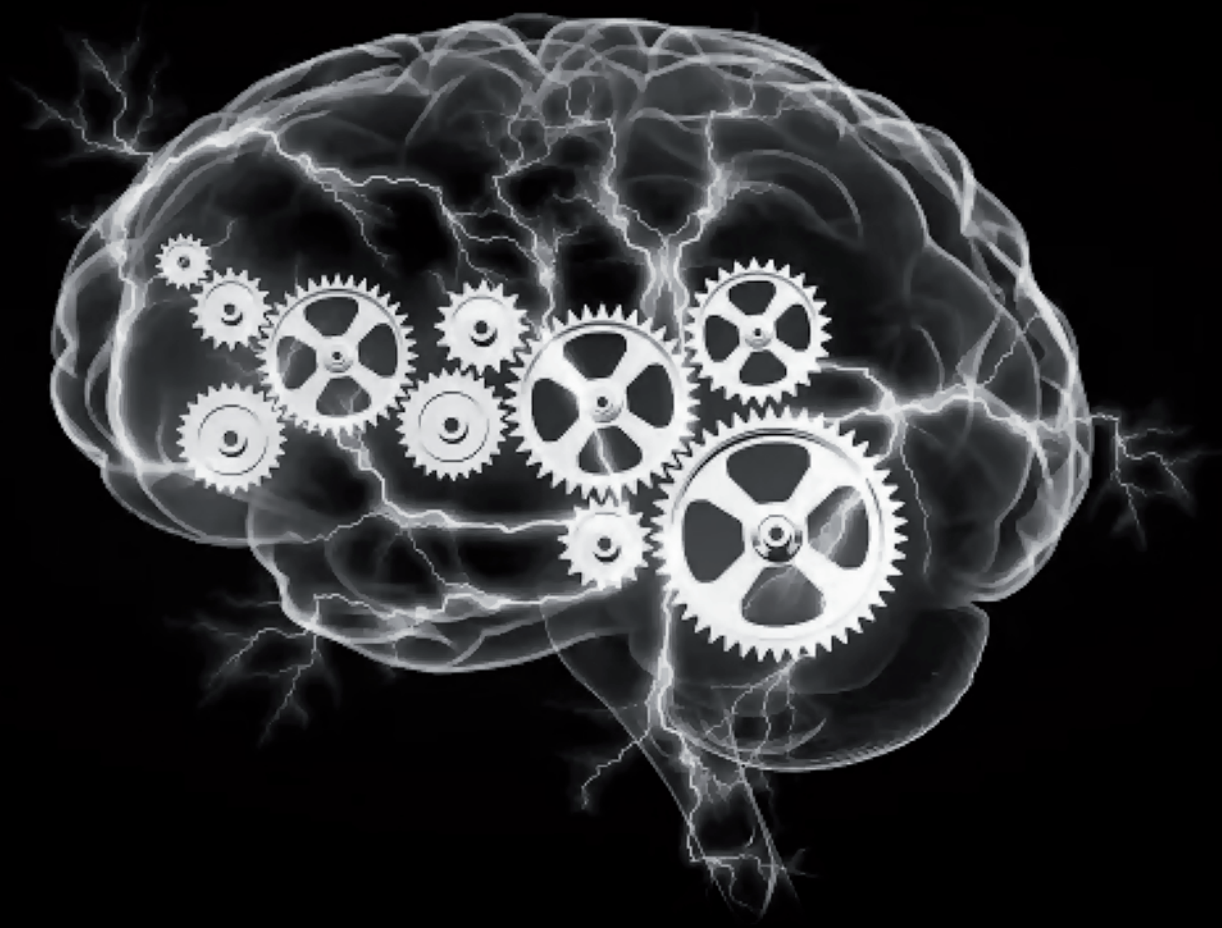
Refik Šećibović (2016): ***Tvrđava dosade***, HeraEdu, Beograd
https://www.formacionyestudios.com/bs/blagodati-pripadnosti-zajednici-koja-u%C4%8Di.html

Refik Šećibović, Admir Muratović: ***Primena digitalnih tehnologija u postpandemijskom visokom obrazovanju***, 2022. Konferencija Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar (u pripremi)

Mary Hamilton : Unruly Practices: ***What a sociology of translations can offer to educational policy analysis Educational Philosophy and Theory,*** Volume 43, 2011 - Issue sup1: Actor-Network Theory in Education: A Focus on Educational Change https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1111/j.1469-5812.2009.00622.x

Božidar Filipović: ***Bruno Latur i teorija aktera-mreže.***

Filozofija i društvo xxiii (1), 2012 http://www.doiserbia.nb.rs/Article.aspx?id=0353-57381201129F#.Y5ZUgXbMI2w

ANEX

Akciono djelovanje u bošnjačkom prostoru obrazovanja

U ovoj fazi to će se ogledati u sljedećim aktivnostima u bošnjačkom prostoru obrazovanja:

- Ostvarivanje agende o kvalitetnom i standardiziranom obrazovanju Bošnjaka na čitavom prostoru;
- Razvoj oblika prioritetnog obrazovanja i podrška osnivanju nacionalnih prioritetnih mreža za učenje;
- Ostvarivanje karijernog, dualnog, i integriranog stručnog obrazovanja i obuke na čitavom prostoru;
- Izgradnja strategije za finansiranje i pomoć razvoju naučnog i umjetničkog podmlatka na čitavom prostoru;
- Uspostavljanje mreže visokoškolskih institucija i organizacija unutar zajedničkog prostora, sa ciljem uspostavljanja bošnjačkog prostora visokog obrazovanja kao dijela Evropskog prostora visokog obrazovanja;
- Uspostavljanje mreže nastavničkih programa sa ciljem osavremenjavanja, standardizacije i ostvarivanja kvalitetne nastave koja se nudi u okviru bošnjačkog prostora obrazovanja;
- Ostvarivanje programa tehnološkog unapređenja nastave i učenja unutar prostora.

Šta moramo hitno promijeniti?

Na nivou svih segmenata društva u Bosni i Hercegovini mora se, a posebno u Sarajevu:

- ulagati sredstva u digitalizaciju svih segmenata obrazovanja;
- promijeniti sistem obrazovanja nastavnika za oštrijom selekcijom u toj oblasti;
- balansiran sistem finansiranja nastavničkih zanimanja;
- forsirati neprofitne oblike obrazovanja;
- formirati hibridne oblike učenja, pogotovu u obrazovanju odraslih;

- stvoriti novu politiku cjeloživotnog obrazovanja zasnovanog na validaciji znanja, ali i fleksbilnosti u ostvarivanju ključnih kompetencija u društvu;
- razviti sisteme obuke, pogotovu kada su pitanju vještine;
- izgraditi strategiju borbe protiv devijacija u obrazovanju;
- Jačanje mjerenja kompetencija i obnavljanje kulture učenja i time se boriti protiv prodaje diploma i korupcije;
- Postaviti temelje nove organizacije škola i samim tim otvoriti jaču vezu između drugih segmenata obrazovanja (osnovno, srednje i visoko) sa celoživotnim učenjem;
- Ostvariti efektivno i efikasno upravljanje obrazovanjem u kantonima i entitetima, koje će sa zasnivati na stručnosti;
- Pokrenuti dugotrajnu medijsku kampanju o modernom obrazovanju, kulturi učenja i digitalizaciji društva, a obrazovanja posebno.

